

Mellom lovverk og praksis

Generalauditøren og den militære jurisdiksjon 1794–1814

Markus A. Stuestøl

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH)

Universitetet i Oslo

Høsten 2009

FORORD

Jeg er takknemmelig overfor mange hjelpere i arbeidet med denne oppgaven. Først og fremst vil jeg takke min veileder Øystein Rian. Hans kloke betraktninger og faglige entusiasme har vært til verdifull hjelp og oppmuntring gjennom hele prosessen.

Jeg vil også takke for at jeg fikk delta på prosjektet Demokratisk teori og historisk praksis, og gjennom dette kunne delta på spennende seminarer med både faglig og sosialt utbytte.

I ulike biblioteker og arkiver har jeg vært avhengig av kyndig hjelp. I den forbindelse vil jeg særlig rette takk til Mette Guderud og Unni Berge ved Forsvarsmuseets bibliotek, for utmerket veiledning og service. Jeg vil også takke Fondet for Dansk-Norsk Samarbeid for stipendet som gjorde oppholdet på Rigsarkivet i København mulig. Takk også til Jon Fredrik Stuestøl for gjennomlesning av oppgaven og språklige innspill.

Takk til mine medstudenter for inspirasjon og gode råd, men først og fremst for å gjøre pauserommet til et svært hyggelig innslag i ellers krevende arbeidsdager.

Til slutt vil jeg takke Julie, som utvider min faglige horisont, inspirerer og oppmuntrer, men av størst betydning: er den viktigste i den delen av livet som foregår utenfor Blindern.

Oslo, november 2009.

Markus A. Stuestøl

INNHold

1. INNLEDNING.....	1
Presentasjon og problemstilling	1
Historiografi.....	2
Kilder og metodiske overveielser.....	4
Avgrensning.....	6
En kort presentasjon av den norske hæren, dens disiplin og æresbegrep	8
Oppgavens struktur og hovedspørsmål	12
2. MILITÆRT LOVVERK OG JURISDIKSJON	14
Det militære lovverk - historisk overblikk	14
Militære rettskilder	16
Det militære verneeting	20
Jurisdiksjonsapparatet.....	26
Oppsummering	36
3. STRAFFENE.....	37
Bøter og pengestraffer	38
Alminnelige kroppsstraffer	39
Harde eller pinlige legemsstraffer	41
Dødsstraffer.....	43
Æresstraffer	45
Oppsummering	46
4. STRAFFETEORI	48
Maktstaten	48
Straffeteorier	49
Generalauditøren	53
Endring i holdninger til liv og død.....	53
Sentrale straffeteoretikere	55
Bidrag til militærrettsvitenskap	57
Oppsummering	58
5. SAKENE	60
Tyveri	61
Desertering	76
Oppsummering	87

6. BENÅDNING OG MAKT.....	89
Fredrik 6.	89
De ulike generalauditørene	90
Kontakten mellom generalauditoriatet og København	93
Motivasjonen bak den militære rettspraksis	95
Oppsummering	108
7. KONKLUSJON	110
Epilog.....	115
FORKORTELSER	117
KILDER OG LITTERATUR.....	118
DEN MILITÆRE RANGORDEN.....	130
ORDLISTE	131
STATISTIKK 1794-1814.....	132
GENERALAUDITØRBIOGRAFIER.....	150

1. INNLEDNING

Presentasjon og problemstilling

Under behandlingen av vernepliktspørsmålet på Eidsvoll i 1814 kunne oberst Hegermann fortelle sine tilhørere at «Den fordums Raahed, der henhørte til den militaire Stand er aldeles forsvunden i vort Fædreneland.»¹ Hegermann røpet ikke hvilken tid han mente militærstanden skulle være preget av råhet. Hans betraktning er imidlertid klar på at denne skulle være en saga blott i 1814. Skal vi tro på uttalelsen hadde det i en periode forut for dette året foregått en sivilisering av de militære styrkene.

Ved inngangen til 1814 hadde den norske hær lenge hatt et eget lovverk og et eget jurisdiksjonsapparat. Regelverket som lå til grunn for den norske hæren var fortsatt Kristian 5.s krigsartikkelsbrev og krigsrettsinstruksjon fra 1683. På tross av gjentatte tilleggsbestemmelser, justeringer og forandringer i lovverket siden 1683, var det fortsatt i 1814 ikke kommet en ny militær straffelov som kunne erstatte det over 130 år gamle lovverket.

Den nederlandske straffehistorikeren, Peter Spierenburg, har satt Norbert Elias' siviliseringsteori i sammenheng med utviklingen av straffesystemet på 1700-tallet. Hans tese forteller oss at siviliseringsprosessen avlet et ønske om en mer human strafferettspleie.² Dersom vi aksepterer denne sammenhengen, burde en sivilisering av militærstanden samtidig ha medført ønsker om en humanisering av de militære straffene. Slike ønsker ble da også ytret med tiltagende styrke de siste tiår av 1700-tallet og frem til 1814. Allerede i 1774 ble et forslag om å fjerne en enkeltstraff (spissrotstraffen – en av de hardeste kroppsstraffene) avslått med begrunnelsen at de militære lovene ikke var «tidsmessige» og derfor under total omarbeidelse.³ Uttalelsen fra kongehuset gav til kjenne en offisiell aksept av at Kristian 5. lovbestemmelser for hæren ikke lenger var i takt med tidens ånd.

¹ Diderich Hegermann (1763–1835). Georg Sverdrup, Ludvig Stoud Platou og Christopher F. Omsen, red., *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i Aaret 1814*, hefte 4 (Christiania: J. Lehmann og C. Grøndahl, 1814), 35.

² Peter Spierenburg, *The spectacle of suffering: Executions and the evolution of repression; from a preindustrial metropolis to the European experience* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), særlig kapittel 6.

³ Fotnote i Jørgen Refsaas, *Fra Trøndernes Militærliv: Historiske Smaating* (Trondhjem: J. Kr. Myklebusts bogtrykkeri, 1891), 12. Spissrotstraffen er presentert i kapittel 3.

Denne oppgavens hovedanliggende tar utgangspunkt i misforholdet mellom lovverket og rettsoppfatningen hos de som hadde muligheten til å utforme den militære rettspraksis. Et naturlig spørsmål som kan utledes av dette misforholdet blir også denne studiens hovedproblemstilling: Dersom lovverket utarbeidet i Kristian 5.s regjeringstid hadde mistet aktualitet, hvorfor ble ikke disse erstattet av en ny militær straffelov?

Historiografi

Militærhistorie har med ett unntak i 2. verdenskrig aldri vært et prioritert felt i norsk historieforskning. Militærhistoriske fremstillinger har som en følge av dette i stor grad vært ført i pennen av offiserer og tidligere offiserer. Disse fremstillingene har i det vesentligste hatt kriger og store slag som sine interesseområder.

Nils Ivar Agøy trekker frem blant annet det militære livets brutale karakter som en mulig forklaring på den faglige underfokuseringen på denne delen av historien.⁴ For Norges del legger Agøy også til den nasjonsbyggende historieskrivningens manglende befatning med militærhistorien. Sitatet han henter fra den ungarsk-amerikanske forskeren István Deák gir imidlertid indikasjoner på at den manglende forskningen i militærhistorie ikke er noe særnorsk fenomen. Deák peker på «the reluctance of historians and intellectuals in general to deal with what they see as an unappealing body of men».⁵ Dette poenget finner støtte hos Knud J.V. Jespersen. Han legger til grunn det politiske og ideologiske utgangspunktet til flere av de tidligste skandinaviske historikere og mener at krigshistorien brøt med «den rasjonalitet og det fornuftens verdensbillede, som bar deres historieforståelse».⁶ Den organiserte volden ble av disse, ifølge Jespersen, rangert «nogenlunde på linie med værtshusslagsmål og sexskandal-er».⁷

Militærstandens brutalitet kan neppe stå som eneste forklaring på den tilsynelatende manglende interesse hos historikerne, da militærhistorien rommer langt mer enn krigshistorie og voldshistorie. Relativt sett var Danmark-Norge på 1700-tallet med høy sannsynlighet Europas sterkest militariserede stat.⁸ Dette faktum gjør den manglende forskningen på militærområdet desto mer gåtefull. En sannsynlig tilleggsforklaring kan kanskje, særlig for 1900-

⁴ Nils Ivar Agøy, *For Konge og Fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890–1905* (Oslo: Den norske historiske forening, 2001), 16.

⁵ Ibid.

⁶ Knud J.V. Jespersen, «Clio og Mars: Militærhistoriens plads og rolle i historisk forskning,» i *Kriger og konger: Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den Skånske krig 1560–1680*, Forsvarsmuseets småskrift 16, redigert av Terje H. Holm og Knut Aarstad (Oslo: Forsvarsmuseet, 1997), 103.

⁷ Ibid.

⁸ Gunner Lind, «Den dansk-norske hær i det 18. århundre: Optimering, modernisering og profesjonalisering,» (dansk) *Historisk tidsskrift* 86 (1986), 28.

tallets historikere, hentes i historieforskernes usikkerhet i møte med militærhistorie. Den danske historikeren Gunner Lind mener skepsisen til den eldre militærhistoriske litteraturen har bidratt til at historikere har følt seg på utrygg grunn i møte med temaet.⁹ Denne delen av historien har som et resultat ofte blitt behandlet rent overfladisk av faghistorikerne, mens arbeidet heller har blitt konsentrert om kildeutgivelser publisert i *Norsk Militært Tidsskrift*, eller i skrifter fra Riksarkivet.¹⁰

Det er allikevel verd å merke seg at interessen for militærhistorie i historieforskningen har økt i løpet av de siste årene. Det mest omfattende resultatet av dette er verket *Norsk forsvarshistorie*, som ble utgitt i fem bind fra 2000 til 2004. Tiden frem til 1814 blir imidlertid kun behandlet i det første bindet, og temaet militær rettspraksis utgjør knapt en side av dette.

Av eksempler på tidlige bidrag til den militære straffehistorien kan nevnes J. Barstads *Militær Justits i Norge for 200 Aar siden* fra 1879, og *Fra Trøndernes Militærliv*, skrevet av Jørgen Refsaas og utgitt i 1891. Den siste artikkelen gir et verdifullt innblikk i militære forhold i tiden rundt inngangen til det 19. århundre, mens Barstads bok synes å ha et klarere definert mål, nemlig å påvise humanitet i rettspleien også på slutten av 1600-tallet. Både Refsaas' og Barstads tekster er med sine kildene nære tilnærminger til historien begge typiske eksempler fra datidens historieforskning, på tross av at begge skrev fra et militærfaglig utgangspunkt.¹¹

Et nyere og mer omfattende forskningsarbeid om militære straffer er Espen Bugge Solbergs hovedoppgave fra 2000: *Militær jurisdiksjon. De militæres juridiske fordeler og ulemper ved Bergenhus garnison 1684–1720*. Solberg konsentrerer seg om militæres juridiske fordeler og ulemper. Denne oppgaven presenterer inngående det militære rettsystem, så vel som lovverk og straffer ved inngangen til 1700-tallet.

Av størst betydning for min oppgave må sies å være Henrik Bliksruds hovedoppgave i rettsvitenskap fra 2003: *Humanitet og militær jurisdiksjon. Generalauditør Ole Christopher Wessels praksis 1777–1794*. Oppgavens to hovedmål er å presentere resultatet av en fullstendig gjennomgang av generalauditør Ole Christopher Wessels betenkninger, og å analysere Wessels juridiske argumentasjon i et utvalg av sakene. Den særlige interessen for hva slags rettstenkning som ligger til grunn for betenkingene ligger som en rød tråd gjennom oppgaven, og den er med på å forklare sammenhengen mellom regelverket og rettsanvendelsen.

⁹ Espen Bugge Solberg, *Militær jurisdiksjon: De militæres juridiske fordeler og ulemper ved bergenhus garnison i årene 1684–1720* (hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 2000), 6.

¹⁰ Geir Atle Ersland og Terje H. Holm, *Krigsmakt og kongemakt 900–1814*, bind 1 av *Norsk Forsvarshistorie* (Bergen: Eide, 2000), 167.

¹¹ Refsaas ble senere stiftsarkivar. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 5 (1918), 183.

Gjennom belysningen av denne sammenhengen medvirker også Bliksrud med vektige bidrag til analysene som følger i denne oppgaven.

Til slutt må nevnes en lite tilgjengelig, men ikke desto mindre interessant licentiatavhandling fra Københavns universitet, i Niels Finn Olsens *Chr. V.s krigsartikkelsbrev 9. Marts 1683* fra 1982.¹² Avhandlingen er først og fremst en analyse av straffelovgivningen og straffeprosessen i Danmark-Norge med utgangspunkt i krigsartikkelsbrevet. Den har dermed fungert som en uvurderlig kilde til særlig det påfølgende kapittel om militært lovverk og jurisdiksjon i denne studien. Olsens allerede omfattende studie av rettskildene er også supplert med empiriske undersøkelser fra danske krigsrettsaker, hovedsaklig fra siste halvdel av 1700-tallet.

Kilder og metodiske overveielser

Denne studien ønsker å besvare både hvordan militærlovene fungerte og hvorfor de fungerte slik de gjorde. Oppgavens todeling gjør at svarene må hentes fra et bredt kildegrunnlag, og fra normative så vel som deskriptive kilder. Lover og andre rettslige reguleringer er normative kilder som særlig inntar en sentral plass i oppgaven. Bestemmelsene som utgikk fra København forteller ikke alene om hvordan myndighetene ville at militærsamfunnet skulle være. De kan også hjelpe oss å se hvordan dette samfunnet faktisk var. Et eksempel er gjentagende lover med tilnærmet lik lovtekst, som forteller oss at de foregående lovene ikke hadde virket etter fyrstemaktens ønsker. Spørsmålet om hvordan det militære rettsliv og straffenivå fortonet seg, besvares imidlertid best gjennom de deskriptive kildene. Disse befinner seg i all hovedsak i Riksarkivet og fordeler seg der mellom generalauditørenes justisprotokoller og brevvekslingen mellom sentrale aktører i perioden.

Generalauditoriatets protokoller består av de mest alvorlige militære straffesakene fra perioden. Det var generalauditørens oppgave å vurdere krigsrettsdommene, før de ble avsendt kongen for endelig resolusjon. Hver sak er oppført i protokollen med eget nummer. Sakene innledes med en presentasjon av den eller de straffedømtes militære grad, navn og tjenestested, samt eventuell tidligere straffehistorie. Videre følger tiltalen med en kort redegjørelse for handlingsforløpet i forbindelse med forbrytelsen. Deretter er krigsrettens dom nedtegnet. Saken refereres videre med generalauditørens betenkning rundt krigsrettens dom. Det er altså først her generalauditøren setter sitt preg på saken, med hans argumentasjon og hans forslag til endelig resolusjon – det være seg formildelse, stadfestelse eller skjerpelse. *Saken* avsluttes i

¹² Et eksemplar finnes på Garnisonsbiblioteket i København.

protokollen med den kongelige resolusjonen, som er den endelige avgjørelsen i saken. *Referatet* avsluttes så med en bekreftelse fra kompaniene at straffene er effektuert.

Den største metodiske utfordringen knyttet til protokollene er å gjøre seg bevisst forfatterens intensjoner i teksten. Jeg tenker da på generalauditøren som forfatter.¹³ Sakens handlingsforløp ble oversendt fra krigsretten, og protokollens referat av dette dreier seg etter alt å dømme om en ren kopi av saksdokumentet herfra. Hvorvidt dette saksdokumentet faktisk refererte hva som fant sted i krigsretten og ikke var redigert i etterkant lar seg vanskelig besvare. Auditøren, rettens skriver, hadde sin overordnede i generalauditøren, og mottok eventuelle reaksjoner på feilbehandling nettopp av ham. Dermed kan det ikke utelukkes at rettsargumentasjonen ble redigert og eventuelt delvis utelatt for å tilpasses dommen. Derfor er det kan hende mest hensiktsmessig å tenke referatet som én av flere mulige fortellinger, snarere enn den ene sanne.¹⁴ På sett og vis må vi bare akseptere den fremstillingen som blir presentert, fordi det er den eneste fortellingen som har overlevd. I denne studien er det heller ikke saksreferatet som blir det viktigste, men generalauditørens betenknings med dette referatet som utgangspunkt. Våre kildekritiske øyne blir dermed hovedsaklig rettet mot betenkningene.

Generalauditørens betenknings var i virkeligheten argumenterende tekster, og de skulle kunne ut i forslag til kongelig resolusjon. Vi må anta at de høyt skolerte juristene som til enhver tid satt i embetet satte sin ære i å overbevise mottakeren av teksten om forslaget rettmessighet. Man kan samtidig tenke seg en rekke personlige motiver hos generalauditørene for å bevege enkeltsaker i en bestemt retning, men den juridiske rammen rundt argumentasjonen var allikevel ufravikelig. Betenkningene er da også i høy grad preget av juridisk drøftelse. Med Quentin Skinner kan vi se på forfatteren, altså generalauditøren, som en aktør med et bestemt prosjekt. For å realisere prosjektet – i dette tilfellet å overbevise mottakeren om å la hans resolusjonsutkast bli stående – måtte en språklig legitimering ligge til grunn. Aktørens handlinger måtte videre, ifølge Skinner, tilpasses «det normative vokabular som» var «tilgjengelig for en slik legitimering».¹⁵ Premissene for det tilgjengelige vokabularet ble lagt av eneveldet. Mottakeren for generalauditørens skrifter var i siste instans kongen, og språket er i høy grad farget av dette. Betenkningene må leses som brev stilet til kongen. Det

¹³ Vi må anta at selve skriveren ikke hadde intensjoner som påvirket teksten i noen retning.

¹⁴ Jeg støtter meg her på Jørn Øyrehaugen Sundes refleksjoner i møte med sivile rettsprotokoller fra 1700-tallet. Se Øyrehaugen Sunde, «'Fra den andre siden av språket' Passivitet, løgn og retorikk i retten 1726–1796,» i *Rett, historie, metode*, rettshistoriske studier 16, Institutt for offentlig retts skriftserie 2, redigert av Dag Michalsen. (Oslo: Institutt for offentlig rett, 2005), 95.

¹⁵ Sverre Blandhol, «Quentin Skinner og rettsvitenskapshistorie,» i *Rett, historie, metode*, redigert av Dag Michalsen, 58.

tydeligste utslaget av dette var de faste underdanighetsformularene. Samtidig fungerte betenkningene som bekreftelser på den kongelige nåde. Selv om argumentasjonen er juridisk, ble den kongelige resolusjonen alltid presentert i teksten som et resultat av kongelig nåde, snarere enn en lovbundet nødvendighet. Generalauditørene understreket også dette poenget. Kongen var ikke bundet av lovens bokstav, og enhver avgjørelse måtte til syvende og sist tilskrives hans barmhjertighet.

Språket ble farget med tanke på mottaker, men mottakeren talte også gjennom betenkningene. Maktspråket til fyrstemakten ble overtatt av generalauditørene, og hjalp generalauditørens avgjørelser til å bli satt i rett moralsk lys. Som et resultat ble begrepet «formildelse» benyttet hyppig i protokollen for å legitimere endringer i straffer. Når generalauditørene foreslo endringer i straff i *formildende* retning, så var det da også snakk om reduksjon i straff. For den moderne leser vil allikevel ordet «mild» ha lite med de alternative straffene å gjøre. En formildelse som er gjentakende i protokollen, er omgjøring av ulike straffer til spissrotstraffer. Ved å knytte denne straffen opp mot formildelsesbegrepet bekreftet generalauditørene kongens nåde, samtidig med å foreslå en drakonisk kroppsstraff. Det gav fyrstemakten muligheten til å opprettholde et hardt strafferegime i hæren uten å miste posisjonen som den nådige konge.

Avgrensning

Tidsperioden som blir undersøkt i denne oppgaven dreier seg om de 20 årene mellom 1794 og 1814. Fordi generalauditørens protokoller danner en så sentral del av kildegrunnet er det i utgangspunktet naturlig å bruke skifter i dette embetet som mulig starttidspunkt. En slik overgang fant sted i 1794, da Ole Christopher Wessel ble erstattet av Fredrik Julius Kaas i stillingen. Grunnen til at nettopp denne avløsningen markerer begynnelsen for denne studien, er hovedsaklig å finne i tidligere forskning. Den nevnte avhandlingen til Henrik Blikrud har tatt for seg Wessels virke som generalauditør. Denne er også supplert av Blikruds veileder, Marit Halvorsens arbeide. Hennes studie *Ole Christopher Wessel: En opplysningsjurist* danner sammen med Blikruds *Humanitet og militær jurisdiksjon* en studie av personen og generalauditøren Wessel, i tillegg til de sakene han behandlet i sin periode i embetet.

Protokollene fra de siste årene før Wessel overtok som generalauditør mangler på Riksarkivet. Det bidrar til at det også er rene praktiske grunner til at denne oppgaven ikke strekker seg tilbake før Wessels tid. Videre ville en forlengelse av tidsrammen på 20 år med stor sannsynlighet ført til en reduksjon av kvalitative undersøkelser i oppgaven. Til sist gir den gitte perioden muligheten til å følge rettspraksisen i en tid der opplysningstidens

straffeteorier for alvor begynte å få fotfeste – ikke minst som en følge av Wessels virke. Cesare Beccarias *Dei delitti e delle pene* (*Om forbrytelse og straff*) spilte også en sentral rolle i spredningen av disse teoriene. Den franske oversettelsen av dette verket ble utgitt med Voltaires kommentarer i 1766, knappe ti år før Wessels inntreden som generalauditør.

Sluttidspunktet er satt til 1814. Fra 1814 overtok Høyesterett rollen som siste instans i militære straffesaker. Generalauditøren fikk i forbindelse med dette en endret rolle. 1814 markerer imidlertid ikke bare en endring i den militære jurisdiksjon, men også begynnelsen på en omfattende endring også av de militære straffene. 1814 blir allikevel siste året for undersøkelsen først og fremst som en følge av forfatningsendringen. Eneveldet blir oppløst, og den ideologiske bakgrunnen for den militære retts- og straffeordning blir tuftet på radikalt endrede interesser.

Foruten rammene lagt av problemstillingene, er oppgaven avgrenset tematisk til den norske hæren. Dette er også styrt av at generalauditørens protokoller utgjør kildegrunnet. Hæren og marinen hadde separate generalauditører, og da marinen ble administrert utelukkende fra Danmark finnes det ingen dokumenter hos det norske generalauditariatet som omhandler norske soldater eller offiserer i marinen før 1814.¹⁶ Det er derfor grunn til å understreke at denne oppgaven ikke har satt som mål å gi et fullstendig bilde av rettspaksisen for norske soldater og offiserer i perioden. En slik studie måtte også ha dekket marinen, den kongelige livgarde i København, samt en rekke andre militære avdelinger der nordmenn var representert.

Til slutt må det legges til at denne oppgaven kun dekker sakene som ble sendt til kongen for endelig resolusjon. Dermed er det bare de alvorligste sakene som blir behandlet. Den gir derfor heller ikke et dekkende bilde av den samlede mengden forbrytelser og straffereaksjoner innenfor den norske hæren. Det forekom samtidig en omfattende bruk av arbitrære straffereaksjoner ved siden av det formelle rettsapparatet. Dette var vilkårlige straffer på forseelser og mindre alvorlige forbrytelser. Dersom en forbrytelse ledet til straffesak, ble den ikke heller nødvendigvis behandlet av krigsrettene, selv om saken involverte soldater og offiserer. Militære måtte også for enkelte forbrytelser svare for sivile retter, samt i enkelte byer få sine saker ført for politirettene.¹⁷ Rettshistoriske undersøkelser foretatt av sivile domstoler vil derfor i perioden også dekke deler av den militære rettshistorie.

¹⁶ Hærens og marinens generalauditariat ble slått sammen ved resolusjon av 22. oktober 1814. *Samling av Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner, Departementskrivelser m. m., som siden 1814 ere udkomne, i tidsfølgende Orden og udtogsvis udgiven samt forsynet med alfabetsk Register*, del 1 (Christiania: Guldberg & Dzwonkowski, 1837), 30.

¹⁷ Se neste kapittel.

En kort presentasjon av den norske hæren, dens disiplin og æresbegrep

For eneveldet generelt, og for Fredrik 6. spesielt, var hæren av særdeles stor betydning. Med Mads Ramstads ord bygde eneveldet sin maktposisjon «med sverdet og pennen, det vil si med militærmakt og byråkrati».¹⁸ Kronprins Fredriks reaksjon på militærnekten i Lærdal i 1801 gav et klart signal om sambandet mellom utskrivning og lojalitet til kongen. Som et resultat av manglende lydighet måtte hovedmennene ifølge Fredrik «uden skånsel straffes».¹⁹ Etter høyesterettsdom ble Anders Lysne halshugget for sin hovedrolle, mens de andre tiltalte ble gitt slaveristraffer og bøter.²⁰ For Norges del resulterte hærens prioritet hos fyrstemakten i den mest omfattende utskrivning i hele Europa, som førte Norge til topps med tanke på prosentvis andel i av befolkningen i det militære.²¹ Målt i antall mann nådde sannsynligvis styrken sitt høydepunkt på midten av 1700-tallet, med 300 enheter på kompanistørrelse (rundt 100 mann).²² Med seg førte dette til et utvidet offiserkorps, og offiserene utgjorde på 1700-tallet og frem til 1814 den største embetmannsgruppen i Norge.²³

Det militære hadde stor påvirkning på sentrale deler av samfunnslivet i vår periode. Den høye utskrivningsprosenten, nærværet av garnisoner, det senere nærværet av krig og opprettelse av kystvern og borgervæpning, samt privat innkvartering gjorde soldaten til et vanlig skue i årene rundt århundreskiftet. Ifølge Terje Holm var det militære nettverket i Sør- og Midt-Norge på 1700-tallet «så tett at så godt som alle voksne menn på en eller annen måte fikk føling med det».²⁴ Dette nærværet av væpnede styrker påvirket også samfunnslivet gjennom skattetrykket og de andre økonomiske byrdene de førte med seg. Selv utenfor krigstid sto det militære for 77 % av alle utgiftene i Norge.²⁵ Dette kom i tillegg til den betydelige økonomiske belastningen militærtjeneste og innkvartering medførte.²⁶

Utskrivningen hadde utgangspunkt i legdsystemet. Landet var, med unntak av byene og Nord-Norge, inndelt i legder (for infanterisoldater) og utrederkvarterer (for dragoner).

¹⁸ Mads Ramstad, *Soldat og håndverker: Spenninger mellom militære og sivile næringsrettigheter i garnisonsbyene på 1700-tallet* (Oslo: Tingbokprosjektet, 1996), 16.

¹⁹ Knut Mykland, *Kampen om Norge 1784–1814*, bind 9 i *Norges Historie*, redigert av Knut Mykland (Oslo: J. W. Cappelens forlag, 1978), 143.

²⁰ Ludvig Daae, *Norske bygdesagn* (Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1870), 88–92.

²¹ Lind, «Den dansk-norske hær,» 30; Øystein Rian, *Embetsstanden i dansketida* (Oslo: Det norske samlaget, 2003), 80.

²² Ersland og Holm, *Krigsmakt og kongemakt*, 270.

²³ Rian, *Embetsstanden i dansketida*, 52.

²⁴ Ersland og Holm, *Krigsmakt og kongemakt*, 257.

²⁵ Gudmund Sandvik, *Det gamle veldet: Norske finanser 1760–79* (Oslo: Gyldendal, 1975), 61.

²⁶ Ersland og Holm, *Krigsmakt og kongemakt*, 267; Rian, *Embetsstanden i dansketida*, 122.

Hver av disse skulle stille med én soldat og det utstyret denne trengte.²⁷ Legdsordningen ble imidlertid utover 1700-tallet et offer for omfattende manipulering og misbruk, særlig i Danmark.²⁸ Eierne av store eiendommer tilegnet seg her stavnsbåndsmakt, ved etter eget forgodtbefinnende å fremstille enkelte av sine unge mannskaper for krigstjeneste, eller frita andre.²⁹ I 1799 kom endringen, hvor utskrivningen i større grad skulle stå i forhold til folketallet. Alle unge menn måtte dermed møte til sesjon.³⁰

Den faste kontakten med militæret for den uskrevne soldat, dreide seg i fredstid om tre årlige samlinger. Dette kom som et resultat av en endring fra 1774, hvor søndagseksersisen ble avskaffet for alle med unntak av det unge, utrenede mannskapet.³¹ Soldatene kunne imidlertid bli kalt ut til ulike vakt- og skyssoppdrag også utenfor disse samlingene, og myndighetene benyttet seg av denne muligheten nokså hyppig. Den sterke regiments- og kompanitilknytning taler også, ifølge Holm, for at de nasjonale soldatene «hadde en langt sterkere følelse av å være soldater enn dagens reservister».³²

Parallelt med utskrivningen fungerte også verving til militære styrker. I Norge begrenset de vervede avdelinger seg til artilleriet og to infanteriregimenter. Disse utgjorde den faste besetningen i garnisonsbyene Kristiania, Kongsvinger, Fredrikstad, Fredrikshald, Kristiansand, Bergen, Trondheim og Vardø.³³ På slutten av 1700-tallet besto også de vervede styrker nesten utelukkende av soldater født i Norge. I offiserkorpset var imidlertid situasjonen noe annerledes, men nær to av tre av disse var også født i Norge, og sannsynligvis var mindre enn 15 % av dem født utenfor Danmark-Norge.³⁴

Soldatens innrulling ble bekreftet gjennom troskapsed til kongen. I denne forbindelse ble også krigsartiklene lest opp, og soldaten fikk med dette bekreftet sin overgang fra

²⁷ Følgende var fritatt fra militærtjeneste: medisinsk udyktige, sønner av adelsmenn, prester og bønder med gårder på 200 tønner land eller mer. Dessuten skoleholdere, hjelpelærere, postbønder, lensmenn, lennsmansdrenger og visse embetsmannstjenere. Bønder og leilendinger som ikke var skrevet ut før fylte 28 år var også fritatt. Terje H. Holm, *Hær og samfunn: En studie i de konsekvenser hærens organisasjon, rekruttering og finansiering hadde på det sivile samfunn på slutten av 1700-tallet, med særlig vekt lagt på forholdene i Østfold* (hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1978), 40.

²⁸ Ersland og Holm, *Krigsmakt og kongemakt*, 258f.

²⁹ Forordning av 1. november 1799. JASb, bind 2, 393.

³⁰ Med enkelte unntak. Se Ørnulf Nåvik, *Verneplikts historie 950–1996* (Oslo: Elanders Forlag, 1996), 88ff.

³¹ Reskript av 17. november 1774. WB, bind 2, 605.

³² Ibid; Holm, *Hær og samfunn*, 19.

³³ Ramstad, *Soldat og håndverker*, 21. Det har vært diskutert om de norske festningsbyene egentlig kvalifiserte til garnisonsbyer. Jeg støtter meg på Holm og Kristiansen som mener at den militære aktiviteten var så stor og viktig for byenes utvikling at man må kunne kalle dem garnisonsbyer i norsk sammenheng. Terje H. Holm og Tom Kristiansen, «Politikk og garnisoner», i *Bidrag til garnisonsbyenes historie*, Forsvarsmuseets småskrift 11, redigert av Terje H. Holm og Tom Kristiansen (Oslo: Forsvarsmuseet, 1993), 9.

³⁴ Holm, *Hær og samfunn*, 131.

det sivile til det militære verneting.³⁵ Samtidig markerte opplesningen at enhver fravikelse fra den militære underkastelse og lydighet var et brudd på krigslovene, og at soldaten fra dette øyeblikk ved ethvert avvik fra disse kunne regne med hurtige og harde reaksjoner og straffer. Disiplinen var et sentralt element i den militære subordinasjon og underdanighet. Disiplinen skulle ikke bare medvirke til å holde soldatens sti ren for forbrytelser, men hadde også strids-tekniske og taktiske begrunnelser. Disiplinen hjalp armeen til å fungere som en enhet, fremfor en ukoordinert masse, og var dermed essensiell for dens overlevelse.³⁶ I *Militaire Afhandlinger over vigtige Sandheder for Soldaterstanden* fra 1813 understreket Werner Nicolai de Seue dette poenget. Følgene av inkonsekvente eller manglende reaksjoner overfor enkelt-soldaten kunne få alvorlige følger i felten. De Seue argumenterte derfor slik: «det er stedse forseent at bruge haarde Straffe, naar man staaer ligeoverfor Fienden. Et eneste Menneskes Liv i Utide forskaanet, trækker 100, ja 1000 Undergang [sic] efter sig.»³⁷ De Seue sto med dette forankret i en tradisjon som satt likhetstegn mellom disiplinering og strenge straffer.

Trusler om straff fungerte imidlertid ikke som eneste middel for å styrke disiplinen. Vel så viktig var sannsynligvis den foretrukne oppskrift til en samtidig offiser, nemlig en gjentatt «Appel til den enkelte Mands Æresfølelse».³⁸ Æresbegrepet hadde en svært sterk posisjon i vår periode.³⁹ Det var på samme tid få arenaer det sto sterkere enn innenfor de militære styrker. Med en så selvfølgelig plass i hæren, kom det som en naturlig følge at ærestanken også påvirket straffesystemet. Straffene var rangert fra straffer som ikke medførte ærestap til ulike grader av vanærende reaksjoner. Det fantes dessuten straffer som nærmest utelukkende rammet den enkeltes æresfølelse og omdømme. Selv i møte med dødsstraff sto krigsmannen overfor et utvalg straffemuligheter rangert etter graden av ærestap. For å unngå tap av ære, gjenopprette egen ære, eller frarøve andre ære, oppsøkte soldater og offiserer rettsapparatet for hva som for oss kan virke som de minste bagateller. Æreløse menn mistet posisjoner og grader, uærlige fanger måtte sone adskilt fra ærlige, og enkelte yrker medførte automatisk uærlighet – ja endog uærlighet for husdyrene til den som måtte inneha yrket.⁴⁰ I

³⁵ Dette gjaldt vervede, så vel som utskrevne. KA 159 og 160, SF 293; Ramstad, *Soldat og håndverker*, 22. Se eden i Karsten Skjold Petersen, *Geworbne krigskarle: Hvervede soldater i Danmark 1774–1803* (København: Museum Tusulanums Forlag, 2002), 94.

³⁶ Michel Foucault, *Overvåkning og straff: Det moderne fengselets historie*. 3 utgave (Oslo: Gyldendal, 2008), 182.

³⁷ Werner Nicolai de Seue, *Militaire Afhandlinger over vigtige Sandheder for Soldaterstanden* (Christiania: Jacob Lehmann, 1813) 74.

³⁸ P. H. W. Lange, *Den danske Generalstabs Historie* (Kjøbenhavn: Krigsministeriet, 1886), 45.

³⁹ Sølvi Sogner, «Conclusion: The Nordic Model,» i *People Meet the Law: Control and conflict handling in the courts; The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*, redigert av Eva Österberg og Sølvi Sogner (Oslo: Universitetsforlaget, 2000), 273.

⁴⁰ Se kapittel 3.

undersøkelser av denne periodens militære rettspraksis må man alltid ha æresaspektet i minne, fordi det til hver straff var knyttet varierende grad av påvirkning på den straffedes ære.

Duellen fungerer som en god illustrasjon på hvor høyt man verdsatte gjenopprettelsen av den tapte ære. Duellene var lite verdsatt av en fyrstemakt med ønske om makt- og voldsmonopol, og skulle også etter krigsartiklene straffes på kroppen eller livet.⁴¹ De opptrer svært sjelden i generalauditørenes protokoller, men var ikke fullstendig utradert, selv ikke i vår periode. I 1797 ble således en sekondløytnant stevnet for krigsretten for å ha utfordret en annen offiser til duell.⁴² Generalauditør Bornemann understreket i sin betenkning om sekondløytnanten viktigheten av å utrydde et onde som duellen. Bornemann fant allikevel formildende omstendigheter, da det ifølge ham

i de fleste europæiske Stater blandt nogle Stænder og især i de militaire Etater ere vedfæstet den Fordom: at visse virkelige eller indbildte Fornærmelser berettiger ja undertiiden forpligter den Fornærmede til at udfordre sin Vederpart til Tvekamp, og, at den der under deslige Omstændigheder ikke udfordrer, eller ikke møder, naar han er fordret, af alle, med hvilke han staaer i Familie eller Embeds Forbindelse, ansees og behandles som æreløs.⁴³

Som en følge innstilte Bornemann på en formildelse av krigsrettens dom som hadde bestemt at sekondløytnanten skulle gjøres æreløs og hensettes til forvaring på sikkert sted. I stedet foreslo han avskjed fra tjenesten uten igjen å kunne bære mundering eller felttegn. På ett punkt ble imidlertid krigsrettens dom stående. Sekondløytnant von Langes æresfornærmelser mot løytnant von Wærnskiold skulle «kjendes for døde og maktesløse uden at komme Lt. v. Wærnskiold paa Reputation, gode Navn og Rygte til mindste Præjudice».⁴⁴ Det siste punktets betydning må ikke undervurderes. Wærnskiolds anså neppe sin ære som tilstrekkelig gjenopprettet før den hadde fått sin formelle oppreisning i rettsapparatet. Hos Nicolai de Seue finner vi en refleksjon som understreker betydningen av denne prosessen. I sitt argument om hvorfor trusselen om dødsstraff ikke så ut til å ta knekken på duellene, spurte de Seue retorisk «skulde vel Døden være frygteligere end et Liv uden Ære og Brød?»⁴⁵ Vi må nok ta høyde for en viss høytidelig litterær iver hos forfatteren i dette utsagnet. Det er allikevel grunn til å tro at det speiler en tankegang som slett ikke var fremmed i deler av militærstanden.⁴⁶

⁴¹ KA 30. SF, 266. Ifølge Sune Christian Pedersen ble duellen etter Fredrik 6. maktovertagelse møtt med en større grad av toleranse enn hos tidligere regenter. Se «Duellen og den militære ære: Ritualisert vold i det danske officerskorps 1760–1900,» *Netmagasinet* www.historie-nu.dk, årgang 2006 (www.historie-nu.dk/krigstema2.pdf, hentet 10.11.2009).

⁴² RA-G, VII, A, 23., sak 33 (1797), 218–230.

⁴³ Ibid, 225f.

⁴⁴ Ibid, 224.

⁴⁵ de Seue, *Militaire Afhandlinger*, 90.

⁴⁶ Se også Pedersen, «Duellen og den militære ære.»

Oppgavens struktur og hovedspørsmål

Det militære regelverket var i all hovedsak fordelt på krigsartiklene og krigsrettsinstruksjonen. Disse vil bli presentert i det påfølgende kapittelet. Da problemstillingen for denne oppgaven har som premiss at det gjeldende lovverket var foreldet, må regelverket belyses nettopp med utgangspunkt i bestemmelsene fra 1683.

Det militære regelverks separate status ved siden av det sivile, vil være med på å forklare dettes særutvikling. Derfor vil kapittel 2 se på bakgrunnen for militærstandens egen rettsstatus. Kapittelet vil også kaste lys over endringene som ble gjennomført på dette området mellom 1683 og 1814. Endringstakten i den militære jurisdiksjon vil forsøksvis skape en forståelse for den bakgrunnen krigsrettene i vår periode opererte mot.

De ulike straffene får en nøkkelrolle når problemstillingen skal besvares, fordi disse ble fokusområdet for de som ønsket enten en omfattende revidering av det gamle regelverket, eller ny militær straffelov. De militære straffene blir derfor presentert for seg i kapittel 3. Kapittelet har som mål å fremstille de endringer som ble gjort på dette området i løpet av 1700-tallet. Endringene vil klargjøre hvilke straffer som i vår periode var avskaffet, endret eller tilføyd. Dette vil igjen gi en pekepinn på hvilken retning fyrstemakten ønsket for straffenivået i hæren. Bakgrunnen for eventuelle omslag i strafferetten vil følge i kapittel 4, i en drøfting over de ulike leverandørene til straffeteori generelt, og militær straffeteori spesielt, innenfor vår periode.

Den virkelige utviklingen vil bli behandlet kvantitativt gjennom empiriske undersøkelser av faktisk straffeutmåling for de mest alvorlige forbrytelsene, med hovedvekt på de to vanligste av disse, nemlig desertering og tyveri. Disse to forbrytelsene vil bli gjenstand for kasus-studier. Da de utgjør et stort flertall av det samlede antallet saker vil de kunne gi et representativt bilde av krigsrettens dommer, generalauditørens betenkninger til disse, samt kongens endelige straffeutmålinger. Resultatene som følger av dette vil imidlertid kun gi oss konklusjoner om *hvordan* rettspraksisen utfoldet seg, og *hvordan* straffenivået var. De vil være utilstrekkelige til å forklare hvorfor det skjedde en utvikling eller ikke, og hvilke mekanismer som hindret utvikling eller skapte utvikling. Dermed står konklusjonene i fare for å få merkelappen historie for historiens skyld, dersom de ikke ledsages av kvalitative dypdykk i saksmaterialet. Balanseringen av kvantitative og kvalitative undersøkelser vil kunne gi et svar på *hvorfor* utviklingen gikk i den retningen den gikk. I kapittel 5 vil studien forsøke å forene resultatene trukket fra rettskildene – basert på undersøkelser av både kvantitativ og kvalitativ art – for å besvare hovedproblemstillingen.

Det samlede empiriske materialet fra rettsprotokollene kan imidlertid neppe tilby tilstrekkelig teoretisk bakgrunn for til fulle å kunne besvare problemstillingen. Siste kapittel, kapittel 6, vil drøfte maktaspektet bak den militære rettspraksis. Da maktspeilet for en vesentlig del foregikk i det usagte og det implisitte, må dette søkes ut fra et vidt spekter av kilder. Spissrotstraffen vil imidlertid fungere som gjenstand for særlig oppmerksomhet gjennom denne drøftingen, for forsøksvis å konkretisere og samle et bredt kildegrunnlag.

2. MILITÆRT LOVVERK OG JURISDIKSJON

Det militære lovverk – historisk overblikk

Ideen om en egen rettsforfatning for de militære styrker fikk fotfeste da leietroppene i senmiddelalderen fikk status som en egen stand på linje med den geistlige stand, ridderstanden og borgerstanden. I likhet med de andre stendene gjorde militærstanden krav på å føre sitt eget rettsliv med sin egen rettsforfatning.⁴⁷ Leiehærene utgjorde den vesentligste delen av de militære styrkene i Europa ved utgangen av middelalderen.⁴⁸ Som en del av avtalen mellom leiehærene og de enkelte regenter ble det ofte ved troppenes engasjement nedfelt visse regler og straffebestemmelser. Fordi disse reglene, eller krigsartiklene, var publisert i forbindelse med hærtog, måtte det utarbeides nye hver gang de militære styrkene skulle engasjeres. Fredrik Barbarossas lov av 1158 er et tidlig eksempel på en oppdragsbasert bestemmelse. Det såkalte Sempacherbrev fra den helvetiske revolusjonen blir allikevel ofte pekt på som den første krigslov beregnet for troppenes feltliv.⁴⁹ Dette stammer fra 10. juli 1393.

Egne rettsregler og straffebestemmelser for militære er imidlertid kjent allerede i romerretten. Her finner man også distinksjonen mellom sivile og militære forbrytelser.⁵⁰ I Norge, og senere i Danmark-Norge, finner vi forløperne til krigslovene i de såkalte gårdsrettene eller borgrettene. Gårdsrettene var lover som dikterte livet innenfor de kongelige eendommene. Slike særlover var også å finne i enkelte adelsgårder.⁵¹ De kan neppe regnes som militære lover all den tid de hadde gyldighet for enkeltgårder. Enkelte elementer, som troskapsforhold mellom gårdsherren og hans folk og egne jurisdiksjonsordninger ble imidlertid videreført i krigslovene. Gårdsrettens jurisdiksjon kunne også strekke seg utover

⁴⁷ SKL, bind 17, 31.

⁴⁸ Rolf Hobson, *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500–1945: Samfunnsending – statssystem – militærteori* (Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2005), 21ff.

⁴⁹ DRA–G, V. Varia 1798–1950. Historisk fremstilling af militær rettergang.

⁵⁰ *Udkast til militær Straffelov for Kongeriget Norge med Motiver: Udarbejdet af en af Stortinget i 1896 nedsat Kommission* (Christiania: Aktie-Bogtrykkeriet, 1898), 41.

⁵¹ NHL, 150.

gårdens grenser særlig når gårdsfolkene var i tjenesteoppdrag.⁵² På lignende måte falt soldater inn under de militære lover også utenfor garnisonen.⁵³ I Norge kan gårdsrettene spores tilbake til høymiddelalderen. De eksisterte da side om side med de eldre lover som også inneholdt bestemmelser for det militære. Både Gulatingsloven og Frostatingsloven beskriver særskilte reguleringer gjeldende for leidangen eller landvernet.⁵⁴

Ved overgangen til sekstenhundretallet fikk de europeiske krigslovene mer allmenn gyldighet, og gikk over til å gjelde også ut over de enkelte hærtogene. Maximilian 1.s krigsartikler fra 1508, og Maximilian 2.s fra 1570 er kjente eksempler på tidlige militære lover som fikk gyldighet ut over enkeltoppdrag eller særskilte kriger og slag. For Danmark-Norges del kan nevnes Fredrik 2.s krigsartikler fra 1563 og Kristian 4.s fra 1625.⁵⁵

Med opprettelsen av en stående fredshær kom behovet for en egen militær jurisdiksjonsordning, og et lovverk som også gjaldt utenfor krig. Dette hadde sammenheng med det særegne kravet til disiplin innenfor de stående styrkene. Samtidig hadde den militære standsfølelse og standsære fått rotfeste under tysk innflytelse. Som et resultat av dette anså særlig offiserene sin rettslige status, og sitt rettslige ansvar, så nært knyttet opp til den militære myndighet at dette fordret et rettsapparat adskilt fra det sivile. Dette gjenspeilet også resultatet av leiehærenes rettsordning, at soldatenes eneste berøring med staten som sådan var gjennom fyrsten, som den øverste krigsherre.⁵⁶ Senmiddelalderens militærlover ble dog ikke først og fremst initiert nedenfra, som et resultat av krav om særretter. Lovene hadde i all hovedsak sprunget ut av et ønske hos fyrstene om å «uskadeliggøre de rå, eventyrlystne og ofte forbryderiske individer i leiehærene og gjøre dem til brugelige soldater».⁵⁷ At leiehærene besto av rå, eventyrlystne og forbryterske individer var ikke noe problem i seg selv. Problemet oppsto først hvis disse egenskapene hverken fungerte målrettet i krig mot fienden, eller i total underkastelse for fyrsten.

De tidlige militære lovene var i tillegg til sin begrensede gyldighet preget av meget strenge og kompliserte straffebestemmelser.⁵⁸ Gustav Adolfs krigsartikler av 1621 markerte en endring som skulle bli toneangivende for mye av den senere militære lovgivning. Gustav Adolfs krigsartikler regulerte ikke bare plikter og straffer for menige, men også for offiserer.

⁵² Niels Finn Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev af 9. Marts 1683: En undersøgelse af den danske enevældes landmilitære straffelovgivning og proces samt en redegørelse for den forudgående og den senere lovgivning*, (licentiatafhandling i retshistorie, u. s., 1982), 13f.

⁵³ Se avsnittet om det militære verneting.

⁵⁴ *Udkast til militær straffelov*, 43.

⁵⁵ *Udkast til militær straffelov*, 44. Kristian 4. s krigsordning stammer fra 1611.

⁵⁶ *SKL*, bind 17, 31.

⁵⁷ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 16.

⁵⁸ I Fredrik 2.s krigsordning var 39 av 52 artikler foreskrevet dødsstraff. Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 17.

Dessuten ble straffene regulert til et mindre ekstremt nivå.⁵⁹ Den brandenburgske kurfyrsten, og snart også de andre tyske fyrstedømmer, var raskt ute med å justere sine militære artikler med Gustav Adolfs bestemmelser som forbilde.⁶⁰ Det tyske militæret hadde lenge fungert som rollemodell for de danske militærenheter, og den brandenburgske lovgivning ble trolig toneangivende for den nye dansk-norske lovgivningen for det militære.⁶¹ For hærens del dreide denne seg om Kristian 5.s krigsartikler og krigsrettsinstruksjon av 1683. Sammen med Forklaring til krigsrettsinstruksjonen fra 1703, dannet de grunnlaget for den militære strafferett helt frem til 1866.⁶² Det militære lovverket forandret seg imidlertid mye igjennom perioden. Det ble stadig forsynt med tillegg og endringer gjennom ulike forordninger, reskripter, parolbefalinger og lignende.

Militære rettskilder

Med Kristian 5.s krigsartikkelsbrev og krigsrettsinstruksjon av 5. mars 1683, samt forklaring til krigsrettsinstruksjonen av 19. juni 1703, var det gitt et regelverk som omfattet hele den dansk-norske hæren.⁶³ Disse særegne militære rettsreglene var, i motsetning til de sivile lovene, felles for Danmark og Norge.

Ifølge krigsrettsinstruksjonen var rettskildefaktorene prioritert slik at det militære regelverket hadde høyest rang av rettskildene.⁶⁴ Dette besto i tillegg til brevene og instruksjonen av alle senere utgivne reskripter, resolusjoner, forordninger og lignende som omhandlet det militære.⁶⁵ I krigsrettene skulle man videre ta hensyn til analogi til det militære regelverket, som innebar å knytte sakene opp mot gjeldende regler, hvis sammenhengen

⁵⁹ *Udkast til militær straffelov*, 42f.

⁶⁰ Om Gustav Adolfs krigsartiklers innflytelse på nord-tysk militær rettergang, se DRA–G, V. Varia. Historisk fremstilling av militær rettergang.

⁶¹ RA–R, EA–5427, L0041, Brev nr. 10, 1808. Niels Finn Olsen har i sin licentiatavhandling undersøkt i hvor stor grad Kristian 5.s krigsartikler bygger på utenlandske krigsartikler. Han har tatt orde for at store deler av krigsartiklene har hentet sin inspirasjon fra eldre dansk, snarere enn eldre europeisk lovgivning. Olsen, *Chr. V.s krigsartikkelsbrev*, 142.

⁶² 23. mars 1866 kom det en ny militær straffelov som ophevet samtlige straffebestemmelser i krigartiklene og alle andre lover og forordninger angående militæret som til da var utkommet. *Udkast til militær straffelov*, 46.

⁶³ *Das aller-Durchlauchtigsten, Grossmächtigsten Königs und Herrn, Herrn Christian Des Fünften, von Gottes Gnade, Königs zu Dännemarck, Norwegen etc. Articuls-Brief und Kriegs-Gerichts-Instruction Belangende den Krieg zu Lande og Erklärung. So Wir Fridrich den Vierte, von Gottes Gnaden, König zu Dännemarck, Norwegen, etc. allergnädigst für gut befunden über unsere Kriegs Gerichts-Instruction zu ertheilen...* Finnes oversatt til dansk i *Krigs-Artikels-Brev og Krigsrets Instruction, udgivet den 9de Marts, samt Forklaring over Krigsrets Instructionen udgivet den 19de Juni 1703* (Kjøbenhavn: Johan Frederik Schultz, 1808).

⁶⁴ KI 5. SF, 304.

⁶⁵ Henrik Bliksrud har pekt på omfanget av disse ved å vise til Peder Rosenstand Goiskes samling *Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands angaaende*. Denne angår perioden 1670–1800 og teller 3400 sider fordelt på 4 bind. Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon: Generalauditør Ole Christopher Wessels praksis 1777–1794*, rettshistoriske studier 13. Institutt for offentlig retts skriftserie 10 (Oslo: Institutt for offentlig rett, 2004), 27f.

mellom forbrytelsen og regelverket ikke var umiddelbart klare. Godhetsvurderinger, eller *billighet*, skulle følge som neste faktor. Billighet var i tidlig nytid nært knyttet til naturretten, ideen om den «fornuftige samordninga av verda», som forfektet at hva som var rett og galt kunne avgjøres gjennom den menneskelige fornuft.⁶⁶ Krigsrettene skulle siden benytte seg av de sivile lovene, altså Kristian 5.s Norske lov av 1687. Til sist skulle det tas hensyn til sedvane, eller «vel vedtagen Krigsbrug».⁶⁷ Dette uttrykket stammet fra leiehærenes tid. Leiehærenes skiftende tilhørighet gjorde det vanskelig å forholde seg til de ulike arbeidsgivernes krigslover. Denne sedvanehjemmelen, som var ment å bøte på dette, mistet grunnlag i takt med den økende graden av utskrevet mannskap i hærene.⁶⁸

Både krigsartikkelsbrevet og krigsrettsinstruksjonen utkom på tysk. I løpet av 1700-tallet ble det stadig tatt initiativ til oversettelser til dansk, og flere uoffisielle versjoner dukket opp, den første allerede i 1688.⁶⁹ Den offisielle oversettelsen lot imidlertid vente på seg helt frem til 1808.⁷⁰ Den enkelte soldat og offiser måtte allikevel i stor grad forholde seg til et regelverk på et fremmed språk. I samme år som den offisielle oversettelsen av krigsartiklene forelå, utgav kompanisjefen ved det trondhjemske infanteriregimentet boken *Pligter for Underofficerer og Soldater ved den danske og norske Armee*. Dons bok var en oversettelse av deler av infanterireglementet som ble utgitt fra 1740.⁷¹ Som grunnlag for utgivelsen oppga kompanisjef Marcus Fredrik Dons at det tyske reglement hverken var tilgjengelig, eller forståelig for alle soldatene.⁷²

Infanterireglementet skulle sammen med krigsartiklene til enhver tid være kjent for soldatene, og krigsartikkel 190 påla auditørene og mønstringsskriverne å lese opp artiklene minst fire ganger i året.⁷³ I tillegg betonte krigsartiklene den enkeltes ansvar for å tilegne seg kunnskap om de gjeldende regler.⁷⁴

For soldatene var det imidlertid flere faktorer enn språket som vanskeliggjorde denne innsikten. For de utskrevne begrenset den formelle kontakten med det militære seg til få sam-

⁶⁶ Jørn Øyrehagen Sunde, *Speculum legale – Rettsspegele: Ein introduksjon til den norske rettskulturen si historie i eit europeisk perspektiv* (Bergen: Fagbokforlaget, 2005), 235f. Om naturretten, se også kapittel 4.

⁶⁷ KA 188. SF, 301.

⁶⁸ Olsen, *Chr. V.s krigsartikkelsbrev*, 137.

⁶⁹ *Ibid*, 23.

⁷⁰ Dette til tross for at tysk ble offisielt avskaffet i hæren i 1773. Det er forøvrig verd å merke seg at sjøkrigsartiklene ble utgitt på dansk. En sannsynlig årsak var det store antallet nordmenn og dansker i flåten sammenlignet med i hæren. Olsen, *Chr. V.s krigsartikkelsbrev*, 23.

⁷¹ Dons' oversettelser dreier seg ikke om den offisielle oversettelsen av krigsartiklene, selv om denne altså forelå samme år. Infanterireglementet ble utgitt i 3 bind mellom 1740 og 1747, med et tilleggsbind i 1754.

⁷² Marcus Fredrik Dons, *Pligter for Underofficerer og Soldater ved den danske og norske Armee, af Infanterie Regimentets 3die Deel* (Trondhiem: M. Stepanson, 1808), 3.

⁷³ KA 190. SF, 302.

⁷⁴ Krigsartiklene uttrykte eksplisitt at dersom noen av krigsfolkene av en eller annen grunn hadde unngått å få med seg opplesningen, var de likefullt underlagt krigsreglene. KA 191. SF, 302.

linger i året. Det betydde at de ikke hadde tilgang på det nedskrevne regelverket, og de til-egnet seg da heller ikke kunnskap om dette. For den som sto i mer aktiv tjeneste var regel-verket lettere tilgjengelig. Det dreide seg for det første om den stadige opplesningen. Opplesning av de militære reglene kunne intensiveres i forbindelse med krig. I 1809 kom det gjennom kongen således en parolbefaling om at krigsartiklene skulle leses opp hver 14. dag.⁷⁵ Dette må naturligvis sees i sammenheng med den økte militære aktiviteten, som ikke bare gav grunnlag for flere straffesaker, men også betydde påfyll av tropper uten særlig kunnskap om reglene. For det andre hadde soldater i tilknytning til garnisonene lett tilgang på nedskrevet materiale. Det er nærliggende å tro at både offisielle og uoffisielle samlinger med militære regler og forordninger sirkulerte i de ulike militære tilholdsstedene.⁷⁶ Til slutt gav naturligvis nærhet til, og deltagelse i, avstraffelse av medsoldater kjennskap til det militære regelverk. Avstraffelse foregikk i stor grad innenfor og i nærhet til garnisonene, og visse straffer var også avhengige av menige soldater for å kunne gjennomføres.⁷⁷

Krigs-Artikels-Brev

Kristian 5. s krigsartikler var fordelt på følgende 13 kapitler:⁷⁸

1. Om Gudstienesten.
2. Om Befaling og Lydighed.
3. Om Krigsfolkets Pligt og Arbeide.
4. Om Misgjerninger og nogle andre Mishandlinger.
5. Om Opløb, (Tumult) Oprør, samt Misdæderes Fordølgelse og Borthielpning.
6. Om Forræderie, Bortløben, Overløben, Capitulation med Fienden, eller Accord og Fæstningers Overgivelse.
7. Om Vagt, Allarm, March, eller Togs-Ordninger, Slagt-Ordninger og Storme.
8. Om Quarteer, Leir og Garnison.
9. Om Mundering, Gevær og andet Krigs-Redskab.
10. Om Stæders, Fæstningers og Leires Indtagelse, samt de deri erholdte Fanger og Bytte.
11. Om Mynstring.
12. Om Antagelse, Tractement og Aftakkelse.

⁷⁵ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 311.

⁷⁶ En rekke av de eldre militære lovsamlinger og regelverk er således merket med navn på den garnisonen der de var oppbevart.

⁷⁷ Se neste kapittel.

⁷⁸ Etter *Krigs-Artikels-Brev og Krigsrets Instruction*, 7–95.

13. Om andre ubenævnte Tilfælde og nærmere bestemte Bud og Forbud, samt om Krigs- Articlernes Iagttagelse.

Disse 13 kapitlene var igjen inndelt i underemner som utdypet hovedoverskriftene. En slik systematisering av lov materialet var trolig først innført blant de europeiske militære lover med Kristian 4.s krigsartikler fra 1625.⁷⁹ Denne måten å legge opp lovene utgjorde en for-
enkling i forhold til tidligere utenlandske krigsartikkelsbrev. Alle forbilder fra utlandet var
fortløpende uoversiktelige oppramsninger av krigsartikler, uten kapittelinndelinger.⁸⁰

Krigsartikkelsbrevet var i sin utførlighet med på å tydeliggjøre krigsmannens særegne
stilling i samfunnet. I alt fra utskrivning til mønstring, samt i en krigssituasjon, skulle det
fungere som rettesnor på hva som var krevet av en krigsmann både innad og utad i sin
militære gjerning. De aller fleste artiklene var av ren militær karakter. Unntaket var artikkel 1
og 4, som også behandlet såkalte borgerlige-militære forbrytelser, altså gjerninger som førte
til straffeforfølgelse uavhengig av gjerningsmannens militære tilknytning. For den norske
soldat i allminnelighet var allikevel enkelte deler av krigsartikkelsbrevet av begrenset gyl-
dighet. For det første besto den norske hæren nesten utelukkende av utskrevet mannskap. I
motsetning til situasjonen for de vervede styrker, var de utskrevne soldatenes tilknytning til
leirene og festningene sporadisk. Videre var krigsartiklene skrevet med krigstider for øye. I
årene med fred, som utgjorde brorparten av vår periode, ble enkelte bestemmelser aldri
anvendt. Dertil var straffebestemmelsene, som var laget med tanke på krigstid, for strenge til å
bli regnet som direkte overførbare til fredstid.

*Krigsrettsinstruksjonen*⁸¹

Maximilian den andres krigsartikler og rytterrett fra 1570 var først ute med å fremlegge en
redegjørelse for hvordan en militær domstol skulle opptre. I Kristian 4.s rytterrett av 1611 ble
ordet retterdag benyttet, mens «kriksrett» ikke ble brukt offisielt i Danmark-Norge før i 1625.
Det skulle imidlertid vare helt frem til 1656 før det kom noen fyldig beskrivelse av hvordan
prosessen i en slik krigsrett skulle foregå.

Kristian 5.s Krigsrets Instruction av 1683 var imidlertid det første regelverket for opp-
treden og prosesser innenfor den militære rettsmyndighet som fikk allmenngyldighet i hæren.

⁷⁹ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 30f.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Avsnittet bygger på Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 151–157.

Sammen med Krigs-Artikels Brev av samme år avslørte den et grundig forarbeid og en eneveldig konge med store ambisjoner for det militære.

Instruksjonen var inndelt i 7 kapitler, med følgende overskrifter:⁸²

1. Om Rettens Holdelse.
2. Om Under- eller Regiments-Ret.
3. Om Stand-Ret.
4. Om Garnisons-Ret.
5. Om Consistorial- eller geistlig Krigs-Ret.
6. Om General- og Over-Krigs-Ret.
7. Om Straffene efter Dom.

Av det ovenstående kommer det frem at fem av syv kapitler dreier seg om de ulike krigsrettene. Det påfallende er at det kun er to av disse, nemlig under- og overkrigsretten som blir definert i krigsrettens paragraf 1. Forklaringen synes å ligge i at prosessordningen i utgangspunktet omfattet disse to domstoler, mens de andre var å regne som særdomstoler.⁸³ Dette er også i overensstemmelse med de følgende undersøkelser.

Det militære verneting

I 1649 ble det for første gang bestemt at krigsfolk skulle stå under militær jurisdiksjon i fredstid så vel som i krigstid.⁸⁴ Den militære jurisdiksjonens nedslagsfelt omfattet alle som sto under militær ledelse eller var i militær varetekt, det være seg offiserer og menige – vervede eller utskrevne – til hest eller fots, samt krigsfanger.⁸⁵ Også hustruer og barn av militært mannskap plassert i garnisonene falt inn under den militære jurisdiksjon.⁸⁶

Krigsrettene behandlet saker som angikk den militære kriminalrett og den borgerlige militære kriminalrett. Forbrytelser som falt inn under den militære kriminalrett var forbrytelser soldatene og offisererene kunne gjøre seg skyldig i gjennom sin status som militær. Disse utgjorde i hovedsak fem forbrytelser. For det første dreide dette seg om fravær fra tjenesten – det være seg alt fra manglende eksersisoppmøte til desertering. Ulike former for subordinasjonsforbrytelser falt også under den militære kriminalrett. Subordinasjonsforbrytel-

⁸² Etter *Krigs-Artikels-Brev og Krigsrets Instruction*, 96–124.

⁸³ Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 12.

⁸⁴ Ramstad, *Soldat og håndverker*, 95.

⁸⁵ SF, 302; Geir-Otto Johansen, *Generaladvokaten og det militære rettsvesen: En historisk oversikt*, militærjuridiske småskrifter 12 (Oslo: Generaladvokatembetet, 1997), 6.

⁸⁶ Forordning av 7. mars 1749. JASa, bind 1, 551f.

ser handlet om mangel på lydighet overfor sin overordnede ordrer, eller mangel på respekt og aktelse overfor de høyere rangerte som kunne bli den angjeldendes fremtidige befalingsmenn.⁸⁷ Dessuten var også tjenesteforsømmelse, forseelser mot representanter for gevaldiger-tjenesten og uriktig bruk av den militære myndighet rene militære forbrytelser.⁸⁸

Den borgerlig militære kriminalrett omhandlet de forbrytelser det militære mannskapet gjorde seg skyldig i uavhengig av sin militære status. I utgangspunktet dreide det seg om alle forbrytelser som også ville være en forbrytelse dersom den var begått av sivile. Det hersket imidlertid i hele perioden en konflikt mellom den sivile og den militære jurisdiksjon. Ifølge Norske lov av 1687 skulle offiserer og vervede soldater få saker som omhandlet «deris Bestillinger, Liv, Ære, Besoldning, Gevær og Giolds Fordring» behandlet av krigsrettene.⁸⁹ Alle andre saker skulle behandles av de lokale sivile rettene. For de utskrevne soldatene gjaldt det samme som for de vervede kun når de sto under fanen.⁹⁰ Dette ble også bekreftet av krigsartiklene, som la til grunn at så lenge soldatene sto i felten var de underlagt de militære domstoler.⁹¹ Det betydde at for det store flertall av norske soldater var det opprinnelig kun i perioder der de ble kalt inn til tjeneste de skulle få sine saker behandlet av krigsretten. Mer overraskende er det kanskje at en gruppe borgerlige næringsdrivende også havnet under krigsrettens myndighet. Krigsartikkel 168 bestemte at «Naar der tillades Marketentere og Vivandiers i Lejren eller Garnisonen, hvortil dog ingen Jøde maae bruges, skal de være Artikels-Brevet i alle sine Puncter undergivne».⁹² Marketenterne og vivandierene solgte varer til soldatene som ikke hørte til den militære forpleining, det være seg tobakk, drikkevarer eller lignende.⁹³

Kort tid etter Kristian 5.s Norske lov var trådt i kraft ble man oppmerksom på «de adskillige Tvistigheder, der, siden den norske Lov udgik, ere forefaldne imellem de civile og militaire Betiente i Norge, ang. Justitiens Administration ... ved Militien».⁹⁴ Som et resultat av dette kom en ny forordning 8. juli 1690 som skulle klargjøre skillet mellom disse myndighetene. Det var allikevel forordningen av 7. mars 1749 som skulle danne grunnlaget for det militære verneting for størstedelen av vår periode. Denne fastslo at

⁸⁷ Peder Rosenstand Goiske, *Krigsret for den danske Landmagt*, del 2 (Kjøbenhavn: B. Brännich, 1801) 148–189.

⁸⁸ Goiske, *Krigsret for den danske Landmagt*, del 2, 91f.

⁸⁹ NL 1–2–7, 16.

⁹⁰ NL 1–2–8, 16.

⁹¹ KA 192, SF, 302.

⁹² SF, 296.

⁹³ *NHL*, 280.

⁹⁴ Forordning av 8. juli 1690. SF, 596.

Alle Ober- og Under-Officerer ved Land-Militien, samt gemeene udskrevne Ryttere, Dragoner og Soldater skal baade i Freds- og Feide-Tider, naar de boe paa Landet og hos Bonden, eller ere hjemme i Lægdene og deres dem anviiste Gaarder og Qvarterer i de sager, som angaae deres Liv, Ære, Charge, Besoldning, Gevær, Mundering samt Krigs- og Feldt-Equipage, søges for Krigs-Retten, og der dømmes efter Krigs-artiklerne; men paa alle andre Sager skal Stedets eller vedkommende Civil-Dommer dømme efter Lands Lov og Ret, saa at de i alle civile Sager i alle Maader skal være Lands Loven undergivne.⁹⁵

Den siste forordning som fikk betydning for perioden frem til 1814, var forordningen av 8. september 1812. Denne opphevet alle tidligere bestemmelser angjeldende grensene mellom sivil og militær jurisdiksjon, da disse dels ikke mer kunne «ansees tilstrækkelig bestemt, dels ikke allevegne er passende med Retspleiens eller med Nationalarmeens nuværende Forfatning».⁹⁶ Hustruer og barn av tilhørende i militæretaten skulle deretter utelukkende dømmes av de borgerlige retter. Tidligere hadde det vært åpning for at disse kunne dømmes av krigsrettene i saker som gjaldt liv eller ære. Ifølge forordningen av 1749, gjaldt dette hustruer og barn som «hos deres Mænd og Forældre ære», altså hustruer og barn plassert i garnisonene.⁹⁷

Da den norske hær i all hovedsak besto av utskrevet mannskap, var resultatet at svært få kvinner og barn fikk sine saker ført for krigsrettene. I protokollene for perioden 1794 til 1814 utgjør kun én av sakene krigsrettsdommer som involverer barn, og fire hvor den dømte var en kvinne.⁹⁸ I 1797 ble Elisabeth Thorsdatter, den 16-årige datteren av en fyrverker ved det norske artilleridetasjement, dømt til 1 års tukthusarbeid for tyveri.⁹⁹ Senere ble dommen ved kongelig resolusjon redusert til 6 uker. Samme år ble også en grenaderhustru, Synneve Hansdatter, dømt for heleri og gitt en måneds tukthusarbeid.¹⁰⁰ Også her gikk kongen inn for formildelse, og dommen ble omgjort til 6 dager på vann og brød. I den tredje saken, som skriver seg fra 1802, ble Tolline Halvorsdatter, datteren av en profoss ved det søndenfjelske infanteriregiment, dømt til å tilbringe de kommende to årene i tukthus for et tyveri.¹⁰¹ Denne gangen ble dommen stående. Den fjerde og siste saken var også en tyverisak, hvor en underoffiserskone ble dømt til 6 måneders tukthusarbeid. Magdalene Wilhelmsdatter fikk imidlertid halvvert sin dom gjennom kongelig benådning. Denne saken ble ført for krigsretten etter at forordningen av 8. september 1812 hadde bestemt at kvinner og barn tilknyttet garnisonene skulle svare for sivile retter. Saken er således med på å understreke problemene som var knyttet til å ha to parallelle myndigheter. Ikke bare fremsto de to separate gyldighetsområder forvirrende i saker der regelverket var uklart. Problemer oppsto også i tilfeller der reglene var

⁹⁵ JASb, bind 1, 551.

⁹⁶ JASb, bind 2, 665.

⁹⁷ JASb, bind 1, 552.

⁹⁸ Barn betyr her personer som hadde havnet under det militære verneting i kraft av å være barn av militære.

⁹⁹ RA-G, VII, A, 23., sak 23 (1797), 168f. Fyrverker var en underoffisergrad ved artilleriet. *NHL*, 130.

¹⁰⁰ RA-G, VII, A, 23., sak 31 (1797), 214–216.

¹⁰¹ RA-G, VII, A, 23., sak 11 (1802), 430–437.

klare, men ikke hadde fått tilstrekkelig fotfeste blant krigsrettens medlemmer. Innenfor militær jurisdiksjon og det militære lovverk, hvor reglene gjennomgikk hyppige forandringer, skapte dette betydelige utfordringer.

Det var særlig i næringssaker de militære hadde utsikt til å få sine saker ført for politiretten snarere enn krigsretten.¹⁰² Dette hadde vært negativt bestemt gjennom forordningen av 1749, ved at næringssaker falt utenfor listen over saker som skulle føres for krigsrettene. Med 1812-bestemmelsen ble dette klargjort slik at det fra dette tidspunkt skulle være det sivile rettsapparatet som tok seg av gjeldssaker, eiendomstretter og andre borgerlige forhandlinger.¹⁰³ På steder der det fantes politirett, skulle alle saker som «Politien, god Skik og Orden angaaer» føres for disse.¹⁰⁴ Dette gjaldt også for militære. Ble militære stilt for politirettene skulle de imidlertid dømmes til kroppsstraff fremfor bøter. Mads Ramstad har i sin hovedoppgave fra 1995 påpekt konflikten mellom politiretten og krigsretten i garnisonsbyene.¹⁰⁵ Allerede ved opprettelsen av politirettene, i 1745, hadde kommanderende general Hans Jacob Arnholdt fått til en særavtale hvor de militære i Kristiania kun skulle svare for garnisonsretten.¹⁰⁶ Med kravet om en uniform regel for hele Danmark-Norge, mistet garnisonen i Kristiania imidlertid denne rettigheten med forordningen av 1749. Ramstad forteller også om et tilfelle der to sivile borgere ba om militærforhør av to vaktsoldater som hadde vært vitne til et slagsmål mellom sivile. Her ble altså det militære rettsapparatet tatt i bruk for å skaffe til veie opplysninger i en ikke-militær sak.¹⁰⁷ Militære hadde også, dersom det var ønsket, plikt til å vitne i det borgerlige rettsapparat i saker som gjaldt sivile.¹⁰⁸

I krigstid dukket det også opp spørsmål om hvem som skulle ta seg av krigsfanger som gjorde seg skyldige i uroligheter utenfor sitt kvarter.¹⁰⁹ Generalauditør Sommerhielm mente at det for alle små uroligheter måtte kunne dømmes arbitrært av høystkommanderende offiser, men i tilfelle ikke høyere enn til 25 slag tamp, en straff Sommerhielm «under alle Begiven-

¹⁰² Hilde Sandvik, *Kvinnens rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinners myndighet i 1888* (Oslo: Unipub, 2001), 180. Men også for andre forbrytelser ble soldater i enkelte tilfeller trukket for det sivile rettsapparat. Anne Aune har vist at dette blant annet gjaldt i leiermålssaker. Se *Avkriminalisering av leiermål: Ein studie av lov og rettspraksis i leiermålssaker i Nedre Telemark sorenskriveri 1727–1797* (Oslo: Tingbokprosjektet, 1994), 33f.

¹⁰³ JASb, bind 2, 665.

¹⁰⁴ JASb, bind 1, 552.

¹⁰⁵ Ramstad, *Soldat og håndverker*, 102–109. I 1746 ble en politirettsdom annullert fordi de dømte, en fyrverker og en arkelimester (sjef for våpenlager) skulle ha fått sin sak ført for krigsretten. WB, bind 1, 939f.

¹⁰⁶ Ramstad, *Soldat og håndverker*, 103.

¹⁰⁷ Ibid, 107f.

¹⁰⁸ JASb, bind 1, 552; JHSb, bind 2, 666.

¹⁰⁹ Det kommer frem av generalauditør Sommerhielms brev til Søndenfjelske generalkommando at enkelte fanger kunne bevege seg nokså fritt. RA–R, Sønnafjelske generalkommando, generalauditøren, brev nr. 1, 1808.

heder, hvor en saadan Correction kan finde Sted» mente var å foretrekke over stokkepryl.¹¹⁰ Denne oppfordringen kan tyde på at krigsfangene tidvis gjennomgikk røff behandling. I Kongsberg gav offiseren Sparre i 1808 sine engelske fanger «dyktig» tamp og sperret dem inne i et mørkt hull noen dager, da han ikke visste «paa anden Maade at behandle dem».¹¹¹

Krigsfangene utgjorde en betydelig økonomisk byrde for hæren, og man ønsket derfor normalt en raskest mulig utveksling.¹¹² Utvekslingen mellom Storbritannia og Danmark-Norge foregikk ved at britiske skip brakte med seg fanger som hadde vært i dansk-norsk tjeneste og fikk utlevert fanger i britisk tjeneste tilbake. Normalt skulle utvekslingen skje enkelt-en, menig for menig, offiser for offiser.¹¹³ Imidlertid viser en oversikt fra generalauditoriatet datert 22 oktober 1810 at det i løpet av 1808, 1809 og 1810 var overført 1136 britiske krigsfanger, og at det var mottatt 1660 fanger tilbake.¹¹⁴ Det kan tyde på at man i enkelte tilfeller var fornøyd med å overlate til fienden det man hadde av krigsfanger ved leilighet.¹¹⁵ Brevvekslingen mellom generalauditørene og regimentene tyder imidlertid på at mange av fangene ble værende lenge nok til å skaffe adskillig hodebry. Det dreide seg blant annet om deres hyppige rømminger, hvordan man skulle definere deres verneting, og hvilke straffer man skulle benytte på disse. Generalauditør Sommerhielm argumenterte for bruk av tamp på de engelske krigsfangene, da det ham bekjent ikke var vanlig med spissrotstraff i den engelske marinen.¹¹⁶ Usikkerheten knyttet til grensene mellom sivil- og militær jurisdiksjon ble også aktualisert i krigen gjennom krigsfangene. Således ble Christian August, i 1808, nødt til å spørre generalauditøren om hvor man skulle føre sak mot en engelsk mariner som var knepet i tyveri.¹¹⁷ Generalauditoriatet hadde samme år mottatt et brev signert Fredrik 6. hvor det ble argumentert for at krigsfangene skulle behandles av krigsrettene, såfremt deres forbrytelser ikke falt inn under politiets virkekrets.¹¹⁸ I virkeligheten sto krigsfangene sjelden bak

¹¹⁰ RA-R, Sønnafjelske generalkommando, generalauditøren, brev nr. 1, 1808.

¹¹¹ RA-G, journalsager, breve fra 1808–1811, brev av 21/10-1808.

¹¹² Mogens Kragssis Jensen, «‘Med Conduite, Raskhed og Orden’ – det Fynske ridende Jægerkorps og episoden på Romsø i 1809,» i *Krig fra først til sidst. Festskrift til Knud J.V. Pedersen*, redigert av Lars Bisgaard m. flere (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2006), 229.

¹¹³ Jensen, «Med Conduite, Raskhed og Orden,» 229.

¹¹⁴ RA-R, Sønnafjelske generalkommando, generalauditøren, 1810–1814, brev nr. 18, 1810.

¹¹⁵ Christian August ba allikevel om tillatelse av kongen til å overlate to engelske styrmenn mot løfte om senere returnering av to norske skipskapteiner i 1809. Carl Th. Sørensen, *Frederik den sjettes fortrolige Brevveksling med Norge i aaret 1809* (Kjøbenhavn. Gyldendalske boghandels forlag, 1889), 37.

¹¹⁶ RA-R, Sønnafjelske generalkommando, generalauditøren, brev nr. 1, 1808. Ifølge Scott Claver så spissrotstraffen ut til å ha vært ukjent i den engelske hæren i 1805. Claver, *Under the Lash: A history of Corporal Punishment in the British Armed Forces* (London: Torchstream Books, 1954), 19. Sylvia Frey omtaler en straff tilnærmet lik spissrotstraffen som ble brukt på britiske desertører. Den skal ha blitt avskaffet rundt 1740. Frey, «Courts and Cats: British Military Justice In The Eighteenth Century,» *Military Affairs* 43:1 (1979), 8.

¹¹⁷ RA-G, journalsager, breve fra 1808–1811, brev av 11/7-1808.

¹¹⁸ RA-G, journalsager, breve fra 1808–1811, brev av 6/4-1808. Se også kanselli-sirkulære av 3. januar 1808. WB, bind 4, 716.

alvorlige forbrytelser, og kun i ett tilfelle var forbrytelsen av slik grad at straffen måtte godkjennes gjennom kongelig resolusjon. Charles Weyer ble den første og siste krigsfange som fikk sin sak behandlet gjennom generalauditoriatet da han i 1808 gjorde seg skyldig i overfall på skiltvakt.¹¹⁹ For denne forbrytelsen ble Weyer idømt livstidsstraff av krigsretten. Generalauditør Sommerhielm foreslo reduksjon i straff til 40 slag tamp, samt streng bevoktning frem til utveksling. Den kongelige resolusjonen lød imidlertid på festningsarbeide blant ærlige slaver på kongelig nåde. Dette innebar at han ved god oppførsel kunne slippe ut etter ett år.¹²⁰

Det militære verneing ekspanderte gjennom 1700-tallet, både gjennom lovgivning og praksis. Bakgrunnen for denne utviklingen blir hos Niels Finn Olsen tilskrevet kongenes begeistring for det militære.¹²¹ Dertil kom også hærens økte selvstendighet som kom i kjølvannet av den store nordiske krig, som ifølge Olsen medvirket til en styrket korpsånd. Mot slutten av 1700-tallet ble allikevel prinsippet om en ren militær lov svekket. Miljøet som ønsket å tilkjempe den militære jurisdiksjon mer makt enn hva var tilkjent dem i loven, ser dermed ut til å ha møtt motbør i siste halvdel av århundret. Dette skyldtes blant annet Henrik Stampes kritikk av den lave juridiske kompetansen hos de militære dommere.¹²² Symptomatisk er det også at da kystvernet ble opprettet i 1807, ble det bestemt at eventuelle borgerlige forbrytelser kystvernmannskapet gjorde seg skyldige i skulle behandles av det sivile rettsapparat.¹²³ I krigstider og når kystvernmannskapet ble innkalt til samlinger skulle de derimot stå under krigslovene.¹²⁴ Sommerhielm mente endog at krigsartiklene burde leses opp ved kystvernssamlinger, ikke fordi det var hans mening at disse skulle «blive at følge efter Bogstaven», men fordi deres opplesning alltid ville «efterlade en gavnlige Errindring».¹²⁵ Selv om enkeltbestemmelser i krigsartiklene var foreldet og erstattet av nye, og det store flertallet av straffer var beregnet på krigstid snarere enn fredstid, ble disse fortsatt anbefalt å leses opp for soldatene.¹²⁶ Dette skyldtes ikke alene det faktum at krigsartiklene av 1683 fortsatt var det gjeldende regelverk for hæren. Det skyldtes også, som Sommerhielm eksplisitt

¹¹⁹ RA–G, VII, 24., sak nr. 85 (1808).

¹²⁰ Se neste kapittel.

¹²¹ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 293.

¹²² Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 298.

¹²³ Interimistisk reglement for kystvernet av 7. desember 1807. WB, bind 4, 694. Tilsvarende falt også infanterireservemannskapet også inn under sivil jurisdiksjon. WB, bind 4, 387.

¹²⁴ I analogi med alminnelig praksis ved borgervæpningen skulle dog eventuelle straffer beskrevet i krigsartiklene for kystvernmannskapet reduseres til bøter, arrest eller slaveri. RA–R, Sønnafjelske generalkommando, generalauditøren, brev nr. 1, 1807.

¹²⁵ RA–R, Sønnafjelske generalkommando, generalauditøren, brev nr. 1, 1807.

¹²⁶ Med all sannsynlighet var det da meningen å lese opp en dansk oversettelse.

gav til kjenne, at disse fortsatt spilte en oppdragende rolle for de som skulle inn i krigstjenesten.

Nasjonaliseringen av de europeiske hærene, som fulgte i kjølvannet av den franske revolusjon problematiserte den særegne militære jurisdiksjonsordningen. Omleggingen til en hær som utgikk fra folket forandret også folks oppfatning av distinksjonen mellom sivil og militær. For Norges del hadde grensene mellom sivil og militær lenge hvilt på et annet grunnlag enn i Danmark og Europa forøvrig, som en følge av den store prosenten utskrevet mannskap. Mot slutten av vår periode hadde imidlertid også den danske hær gått i retning av en hær basert på utskrevet mannskap.¹²⁷ Følgene av dette ble en diskusjon rundt grensene mellom den militære og den sivile jurisdiksjon som manifesterte seg hos den juridiske eliten, så vel som i pressen og i litteraturen.¹²⁸ Diskusjonene resulterte dog ikke i vesentlige endringer i lovverket. I Norge tok myndighetene de tidligste skritt i retning av en juridisk assimilering mellom hær og samfunn først gjennom straffeprossesslov av 1. juli 1887. Her ble det bestemt at de militære i fredstid kun skulle falle innenfor militær jurisdiksjon når det gjaldt de særlige militære forbrytelsene.¹²⁹ Først i 1921 vedtok Odelstinget at militærrettene skulle avskaffes og at deres oppgaver overføres til de sivile domstolene.¹³⁰ Det hadde imidlertid allerede før 1800 foregått en tilnærming mellom det militære og sivile lovverk. Dette gav seg særlig til kjenne gjennom tyveriforordningen av 1789, som raskt ble gjeldende for både sivile og militære. Et betydelig antall av de borgerlige forbrytelsene var allikevel fortsatt dekket av krigslovene ved utløpet av vår periode.

Jurisdiksjonsapparatet¹³¹

Det militære jurisdiksjonsapparatet utgjorde en vidtrekkende myndighet med ulike grader av makt. Formelt besto apparatet av alt fra jurisdiksjonssjefene i regimentene, som hadde myndighet til å gi arbitrær straff, til de kongelige bestemmelser fra København.

Det var kun for mindre forseelser og forbrytelser de menige risikerte å få en *arbitrær* straff.¹³² Disse ble for det første negativt bestemt gjennom krigsrettsintruksjonen som hadde listet opp hvilke forbrytelser som *skulle* føres for krigsretten. For det andre definerte infanterireglementet også endel forseelser som kunne kvalifisere til arbitrær straff. Disse var blant

¹²⁷ Petersen, *Geworbne krigskarle*, 68f.

¹²⁸ *SKL*, bind 17, 32. Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 9.

¹²⁹ *SKL*, bind 17, 33.

¹³⁰ Denne loven trådte i kraft 1. januar 1923. I Danmark ble de militære domstolene avskaffet i 1919. Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 7.

¹³¹ Avsnittet bygger på Johansen, *Generaladvokaten og det militære rettsvesen*, 9–23.

¹³² Straff uten hjemmel i lov ble forbudt i 1814 av grunnlov § 96.1. Johansen, *Generaladvokaten og det militære rettsvesen*, 20.

annet å møte beruset på vakt, eller bli beruset mens man sto vakt. Den lovfestede straff for visse tredjegangsforseelser førte imidlertid til at forbrytelsene som falt under tredjegangsbestemmelsen ikke kunne straffes arbitrært. Her var krigsrettene avhengige av tidligere dokumentering for å kunne påvise at forbrytelsen hadde gjentatt seg tre ganger. Myndigheten til å gi vilkårlige straffer lå hos obersten i et regiment, hos kommandanten i en garnison og hos feltmarskalken i armeen.¹³³

Det er imidlertid mange beretninger fra litteraturen som vitner om at slike straffer også ble utdelt på et lavere nivå.¹³⁴ Disse kunne falle inn under den såkalte *korreksjonsrett*.¹³⁵ Mindre forseelser kunne vente seg umiddelbar reaksjon av den nærmeste offiser. Disse hadde myndighet til å utdele opp til 6 stokkeslag for subordinasjons- og forsømmelsessaker som ble oppdaget mens overtredelsen fant sted. Da disse korreksjonene ikke ble registrert er det vanskelig å avgjøre omfanget av denne typen reaksjoner. Sannsynligvis var prylen i utstrakt bruk. Den samtidige offiseren som uttalte «Naar der ikke er noget at udrette med Fornuften, maa man bruge Stokken», utgjorde dermed neppe noe unntak blant offiserene i så måte.¹³⁶

Det var jurisdiksjonssjefene som avgjorde om en sak skulle føres for krigsretten. Den øverste jurisdiksjonssjefen var den militære øverstkommanderende, mens på det laveste trinnet utgjorde regimentssjefen den øverste jurisdiksjonssjef.¹³⁷ Regimentssjefen kunne også opptre som leder i krigsretten, og det kunne dermed oppstå en – med tanke på rettssikkerhet – tvilsom situasjon, hvor påtalemyndigheten besto av samme person som den dømmende myndighet.

Når det var avgjort at saken skulle føres for krigsretten, måtte den utføres innen seks uker, ellers skulle arresten oppheves.¹³⁸ Før saken skulle opp var det auditøren som hadde ansvaret for å bringe alle sakens fakta til veie. Auditøren var krigsrettens skriver, aktor og rettslige veileder. I 1706 forfattet daværende generalauditør Johan Gustav Riedemann en instruks til auditørene i Norge.¹³⁹ Auditørene ble avkrevd inngående kjennskap til sivil og militær rett. De var dermed pålagt å avlegge en prøve hos Generalauditøren før de fikk inntre i

¹³³ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 159.

¹³⁴ Se for eksempel P. Fr. Rist, *Fra Støvlet-Tiden: Kulturhistorisk bidrag til det attende aarhundredes karakteristik* (Kjøbenhavn: Andr. Fred. Høst & Søns forlag, 1884) 154–161.

¹³⁵ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 162.

¹³⁶ Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 157.

¹³⁷ Johansen, *Generaladvokaten og det militære rettsvesen*, 9.

¹³⁸ KA 9. SF, 305.

¹³⁹ Instruksjon av 13. mars 1706. PRG, 1. del, 130–147.

auditørembetet.¹⁴⁰ Det skulle imidlertid vare frem til 1804 før auditørene ble stilt overfor et krav om juridisk utdanning.¹⁴¹

Forhør

Når auditøren hadde skaffet de nødvendige opplysninger om saken, og eventuelle vitneutsagn, skulle han innkalle til krigsforhør. Før forhøret skulle det også gis tid til både anklager og anklagede til å skaffe vitner og beviser. Under forhøret skulle det sitte tre dommere – én leder og to assessorer. Disse besto av en kaptein og to løytnanter dersom saken angikk en underoffiser eller menig, og en stabsoffiser og to kapteiner dersom det var en offiser som var anklaget. Disse skulle, sammen med auditøren, avlegge ed innledningsvis i forhøret. Etter saksargumentet var opplest, skulle eventuelle vitner avlegge ed før de fremla sine vitnemål. Under hele saken fungerte auditøren som både forsvarer og anklager, og var også pliktig til å legge frem elementer som talte til den anklagedes fordel. Alle argumenter som ble fremlagt under forhøret skulle føres inn i protokoll som dommerne skulle underskrive. Denne protokollen skulle igjen danne grunnlaget for krigsrettens endelige dom.

Det er visse indikasjoner på at tortur forekom i forhørene. Hvor stor utbredelsen var, er det imidlertid vanskelig å anslå. «Pinlig Forhør» var forbudt i det borgerlige rettsapparat allerede gjennom Norske lov.¹⁴² Unntaket var for dødsdømte. I de militære forhørene ble «den polske bukk» benyttet i forhørene, selv etter beskjedne forbrytelser.¹⁴³ Dette var en torturmetode som hadde tre grader. Første grad besto av jern som skulle skrues sammen rundt tommelens andre ledd. I andre grad skulle den mistenkte forbryteren rulles over skarpe flintstein. I tredje og siste grad skulle «rosenkransen», en hampeline med 6 knuter, strammes rundt den mistenktes hode.¹⁴⁴ I reskript av 12. januar 1711 ble det gjort forsøk på å begrense bruken av tortur i det militære til «naar Beskaffenheden det udfordrer» og delinkventen var funnet skyldig av en krigsrett og dommen bekreftet av kongen. Begrunnelsen for bestemmelsen var at soldater som hadde vært gjennom tortur, men likevel var funnet uskyldige hadde «sin Ære og Sundhed berøvet, og altsaa til Kongelig Tjeneste gjort uduelig».¹⁴⁵ Den eventuelle humanitære tankegang bak reskriptet ble i tilfelle kamuflert bak rekrutteringshensynet. I 1735 kom en ny bestemmelse angående bruk av tortur i forhørene, igjen med begrunnelsen om å forebygge

¹⁴⁰ Instruksjon av 13. mars 1706. PRG, del 1, 132.

¹⁴¹ Etter kongelig resolusjon av 13. april 1804. JASa, bind 2, 435f.

¹⁴² NL 1–18.

¹⁴³ Reskript av 12. januar 1711. JASa, bind 1, 92.

¹⁴⁴ Solberg, *Militær jurisdiksjon*, 50.

¹⁴⁵ JASa, bind 1, 92.

skader på delinkventens helbred.¹⁴⁶ Heretter skulle den polske bukk, med sine tre grader påføres i stigende grad, hver grad med noen dagers mellomrom, og hver gang ikke mer enn i omkring et kvarter.

Det var imidlertid først i 1790 man fikk en fullstendig avskaffelse av den polske bukk.¹⁴⁷ Ved reskriptet av 12. mars 1790 var ikke lenger innstramningen legitimert i rekrutterings hensyn, men eksplisitt i humanitære ordelag. Man hadde «taget i Overveielse, hvor usikkert og tillige grusomt et Middel Torturen er til at opdage Sandheden».¹⁴⁸ Dette todelte argumentet mot tortur, som finner sin parallell i de samtidige straffeteoretiske skrifter, ser ut til å ha funnet innpass hos den strafferettslige elite rundt århundreskiftet.¹⁴⁹ Krigsrettens medlemmer kan allikevel ha inntatt en annen posisjon med tanke på torturbruk. Det kommer imidlertid frem av reskriptet at den polske bukk lite trolig hadde vært i utstrakt bruk i forhørene de senere årene opp til 1790. Theodor Nübling, en vervet soldat i den danske hær, forteller imidlertid om en episode der tommeskruene, altså den polske bukks laveste grad, ble benyttet så sent som i 1788.¹⁵⁰ At man frem til dette har benyttet seg av stokkepryl, eller lignende, til å fremskaffe tilståelser er hevet over enhver tvil. Det fremkommer blant annet av et skriv av 22. september 1787, hvor kongen var blitt gjort klar over at stokkepryl var benyttet under et forhør. Som en følge ble det gjennom et kongelig skriv presisert «at ingen Inqvisit, saalænge han staaer for Retten, maa slaaes, eller paa anden Maade i Ord eller Gjærning mishandles».¹⁵¹

Ifølge Jørn Øyrehaugen Sunde ble tortur «nyttå i langt større grad» i militære straffesaker enn i sivile.¹⁵² Selv om det vanskelig kan bevises, må det anses som usannsynlig at et miljø hvor korreksjonsretten gav handlingsrom til vilkårlig pryl fordret nulltoleranse for pryl innenfor det formelle rettsapparatet. Beretninger fra perioden levner liten tvil at pryl fra offiserer kunne opptre nokså hyppig i soldattjenesten.¹⁵³ I en tid hvor både de harde og allminnelige kroppsstraffene ble avskaffet i tur og orden, er det likevel fornuftstridig å tenke seg utbredt bruk av hard tortur i forhørene. Subordinasjonsanordningen av 1792 presiserte at

¹⁴⁶ Reskript av 5. desember 1735. JASa, bind 1, 184.

¹⁴⁷ Reskript av 12. mars 1790. JASa, bind 2, 105.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Erik Anners kaller således avskaffelsen av torturstraffen «opplysningsbevegelsens første store humanitære triumf». I *Den europeiske rettens historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 1983), 205.

¹⁵⁰ Karsten Skjold Petersen, *Otte år i Danmark: En hvervet tysk soldats erindringer 1783–1791* (København: Tøjhusmuseet, 2005), 105.

¹⁵¹ Skriv av 22. september 1787. PRG, del 4, bind 1, 131f.

¹⁵² Fotnote i Øyrehaugen Sunde, *Speculum legale*, 356.

¹⁵³ *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 7 (Kjøbenhavn: Reitzelske forlag, 1896), 25f; Skjold Petersen, *Otte år i Danmark*, 81; I. H. Kloppenborg, *En gammel Soldats Erindringer* (Kjøbenhavn: Fr. Wøldikes Forlagsboghandel, 1861), 22f.

«umaneerlig Pryglen for Under-Officerer og Gernerne, der undertrykker Mod og Ære-Drift, forbydes ganske og aldeles».¹⁵⁴ En kilde av denne karakter kan neppe karakteriseres som et bevis på at pryl ble avskaffet. Lovgiverne betonte imidlertid gjentatte ganger misforholdet mellom «den sande Ære» og misbruk av korreksjonsrett og pryl. I hæren, en organisasjon med sterk lydighet og disiplin, tillot man neppe at auditører så gjennom fingrene med, eller endog tillot utstrakt bruk av tortur. Generalauditørens protokoller bevitner at auditørene ble irettesatt dersom de ikke skjøttet sine embeter etter lovverket. Generalauditøren kom imidlertid ikke med noen reaksjon på at det i saken mot tamburen Søren Olsen Hope var benyttet «skarp Inquisition».¹⁵⁵ Om denne uttrykksmåten må betegnes som en eufemisme, og i tilfelle i hvor stor grad, kan vanskelig besvares. Fremgangsmåten i forhøret førte i alle tilfeller ikke til noen tilståelse fra Hope.

Underkrigsretten

Underkrigsretten besto av 13 dommere fordelt på 7 klasser. Hvis den tiltalte var menig eller underoffiser, ble retten kalt *simpel* krigsrett og dommerne besto av to menige, to korporaler, to sersjanter, to sekondløytnanter, to premierløytnanter, to kapteiner og én stabsoffiser som leder. Dersom den tiltalte var offiser til og med kaptein, besto dommerne av fire sekondløytnanter, fire premierløytnanter, fire kapteiner og én høyere stabsoffiser som leder. Retten kaltes da *stabskrigsrett*.

Retten ble innledet ved at auditøren leste opp dommereden. Deretter skulle rettens assessorer, representert ved de ulike «klassene» (de ulike militære gradene) sverge ved denne. Etter prosederingen skulle disse votere for den endelige dom. De menige skulle avlegge sin stemme først, deretter underoffiserene og så videre i stigende rekkefølge.¹⁵⁶ Flertallets dom ble deretter ført inn i protokollen av auditøren, og denne ble så underskrevet av lederen for retten. Auditøren skulle så lese opp dommen. Dersom saken bragte tvil blant de voterende om straffeutmålingen, skulle imidlertid generalauditøren konfereres.

Overkrigsretten

De høyeste offiserene, det vil si generalene, oberstene, oberstløytnantene og majorene fikk sine saker ført for overkrigsrettene. Herunder falt også de som sto ved armeen og ikke falt

¹⁵⁴ WB, bind 3, 598. Se også parolbefaling av 23. august 1803. *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 1, 447.

¹⁵⁵ RA-G, VII, 24., sak 6 (1810).

¹⁵⁶ KI 13. SF, 306.

under regimentsretten.¹⁵⁷ De alvorligste sakene skulle også føres for overkriksretten. Det gjaldt ifølge instruksjonen «Forgribelse mod Kongens Højhed», hemmelig korrespondanse med fienden, fornærmelser eller angrep på feltmarskalk eller general, dessuten «Mis-handlinger og Feil» som var begått av hele eller halve regimenter eller kompanier.¹⁵⁸ Tvister mellom offiserer og soldater der underretten var inhabil skulle også føres for samme rett. Til slutt skulle overkriksretten behandle offiserers ankesaker og ankesaker som dreide seg om penger og gods. Når det gjaldt offiserenes ankesaker, dreide det seg om saker som angikk offiserer fra og med fenrik til og med kapteins grad. Disse hadde, i motsetning til sine underordnede, mulighet til å anke underkriksrettsdommer.

I overkriksretten var det generalauditøren som fungerte som prosessfullmektig. Til forskjell fra auditørens rolle i underkriksretten, hadde generalauditøren i overkriksretten også stemmerett. Han utgjorde dermed den ene av minst 13 dommere. Disse skulle utvelges av preses, som i de viktigste saker var feltmarskalken og i mindre presserende saker en av generalene. Preses hadde mulighet til å utvelge til sammen 24 oberster, oberstløytnanter, majorer og kapteiner til å utgjøre assessorstanden i overkriksrett. Å frembringe et så høyt antall høye offiserer i en norsk overkriksrett var imidlertid i praksis umulig.

Standretten

Standretter ble kun opprettet i nødstilfeller og i disse ble det kun votert for og imot dødsstraff. Forbrytelsen måtte dermed være av svært alvorlig art. Var det behov for standrett betydde det samtidig at saken ikke kunne ventes med, fordi det kunne få alvorlige følger å la den anklagede vente. Dommen skulle dermed raskt eksekveres, uten at det ble satt sammen noen krigsrett. Det innebar at den tiltalte ikke hadde noen benådningsmulighet. Standretter var dermed i utgangspunktet kun tiltenkt en krigssituasjon. Rapport fra standretten skulle imidlertid alltid sendes høyeste sjef etter gjennomførelsen. Espen Bugge Solberg har i sin hovedoppgave vist til en standrettssak fra Bergenhus garnison i 1698, hvor det først ble holdt forhør, og så standrett en uke senere.¹⁵⁹ Her var det altså forhør, selv om krigsrettsinstruksjonen beskriver at standrett skulle benyttes der gjerningen i seg selv var «baade Anklager og Vidne», og det skulle dømmes «uden nogen videre Undersøgelse».¹⁶⁰ Videre er det i denne saken et opphold på en uke, og det var en standrettssak som ble gjennomført selv om det ikke var krigstid. Om dette eksempelet opptrer som et unntak fra regelen, eller på

¹⁵⁷ KI 32. SF, 313.

¹⁵⁸ KI 30. SF, 312.

¹⁵⁹ Solberg, *Militær jurisdiksjon*, 61.

¹⁶⁰ KI 21. SF, 308f.

1700-tallet snarere utgjør regelen, er det vanskelig å gi noe godt svar på. Standretter var i sin natur hastige, og dokumentasjonen fra disse er også i mange tilfeller begrenset. Også fra krigstid har vi eksempel på standrettsavgjørelser som ble benådet. I forbindelse med en troppesamling i den danske hæren høsten 1813 brøt det ut opprør blant soldatene for å forhindre en arrestasjon. Hovedmannen bak opprøret ble dømt til døden av standretten, men fikk senere sin dom omgjort til spissrotstraff og slaveri på livstid.¹⁶¹

Konsistorialrett og garnisonsrett

Konsistorialretten behandlet saker som angikk kirke og geistlighet, og ble også satt opp dersom det dukket opp ekteskapsaker i krigstid. Konsistorialretten ble utelukkende satt opp i «felten». Hoffpredikanten eller feltprosten skulle fungere som president, med regimentsprestene, «nogle erfarne Officerer» og auditøren fra regimentet til den anklagede som assessorer.¹⁶²

Garnisonsretten skulle behandle saker som angikk kompanier og soldater som var adskilt fra deres regiment. Den øverstkommanderende i festningen disse måtte befinne seg i sto da som jurisdiksjonssjef. Fulltallige besøkende regimenter skulle selv avholde sine krigsretter, men var da pliktig til å avlegge rapport til festningskommandanten og på hans samtykke eksekvere dommen.¹⁶³

Generalauditøren

Alle saker som angikk «Ære, Liv eller en Høy- og Ober-Officeers Charge» skulle sendes inn til kongen for endelig resolusjon.¹⁶⁴ Kongen skulle her avgjøre om krigsrettens dom skulle bli stående, om den skulle formildes eller skjerpes. Det som avgjorde om saken var alvorlig nok til kongelig resolusjon lå altså primært i forbrytelsens art, ikke straffeutmålingen. Således kunne en nokså mild straff i en æressak bli oversendt kongen, mens strengere straffer knyttet til mindre forseelser ble avgjort alene av krigsretten. Den åpenbare svakheten ved dette systemet var at krigsrettene kunne operere med harde dommer uten at fyrstemakten ble involvert. På 1700-tallet ble grensen for hva som skulle sendes kongen gjennom general-

¹⁶¹ *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 7, 323ff.

¹⁶² KI 24. SF, 310.

¹⁶³ Krigsrettsinstruksjonen, kap. 4. SF, 309.

¹⁶⁴ RA–G, I. Instruxer, uniformsreglementer, fortegnelse, Instruxer for Generalauditøren, 3, 1794.; Resolusjon av 6. februar 1772. JASa, bind 2, 507.

auditoriatet utvidet, høyst sannsynlig for å bøte på dette problemet.¹⁶⁵ Delinkventen hadde nemlig ingen anledning til å anke krigsrettens dom, og den eneste muligheten til omgjøring av straffen lå i kongens hender.¹⁶⁶

I de alvorligste sakene skulle imidlertid krigsrettens dom først behandles av generalauditøren før kongen fikk den i hende. Dette embetet utgjorde den øverste militærjuridiske myndighet i Norge, med ansvar for den norske hæren.¹⁶⁷ Generalauditørens oppgaver var definert i instruks av 27. april 1720.¹⁶⁸ Av hans ansvarsområder var det viktigste hans rolle som instans mellom krigsrett og konge i militære straffesaker. Alle saker som skulle til kongen for endelig resolusjon, ble først oversendt ham fra krigsretten. Han skulle så, før sakene ble videresendt kongen, «først revidere, alle Acterne igjennemlæse, eftersee og nøie examinere, om udi Sagen efter vores Krigs-Artikler, Lands-Lov, Forordninger og Befalinger, ret og forsvarligt er dømt».¹⁶⁹ Hans påfølgende betenkninger kunne enten være forslag om stadfestelse eller formildelse av krigsrettens dom. Generalauditøren hadde også muligheten til å gå inn for full frifinnelse. Instruksens åpnet ikke for å foreslå en skjerpelse av dommen.¹⁷⁰ Det dukker allikevel opp eksempler på at dette skjedde. Det er imidlertid opplagt ut fra kildene at generalauditøren så det som sin hovedoppgave å se etter formildende omstendigheter, som kunne gi en nedsatt straff. Dette fremgår også klart av instruksens, som i artikkel 6 ber generalauditøren se på mulighetene til omgjørelse av straff også i saker der krigsretten hadde tolket Krigsartiklene i en «vrang Meening».¹⁷¹

Generalauditørens betenkninger var i stor grad preget av juridisk argumentasjon som, ifølge Henrik Bliksrud, således ligner den argumentasjon som fortsatt preger dagens domstoler.¹⁷² Den juridiske drøftelse ble alltid fulgt av en avveining av de ulike momenter mot hverandre. Derfor var det heller ikke uvanlig med relativt bagatellmessige momenter, fordi i den endelige konklusjonen var det alltid de mest tellende momentene som fikk gjennomslag.

¹⁶⁵ I 1772 ble det bestemt at alle dommer i tyverisaker som medførte enten æres- eller festningsstraff skulle sendes til kongen. Resolusjon av 6. februar. PRG, del 3, bind 1, 406. Videre skulle etter 1798 alle saker hvor militære hadde skadet seg selv for å unngå straff, sendes kongen. Resolusjon av 13. april. WB, bind 4, 88.

¹⁶⁶ Ramstad, *Soldat og håndverker*, 97.

¹⁶⁷ Generalauditørembetet kan i Norge spores tilbake til 1646. Knut Johannesen, Ole Kolsrud og Dag Mangset, red., *Håndbok for Riksarkivet* (Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1992), 376.

¹⁶⁸ PRG, del 1, 339–347. Den ble gjeldende i Norge fra 25. desember 1730. Johansen, *Generaladvokaten og det militære rettsvesen*, 9.

¹⁶⁹ PRG, del 1, 341.

¹⁷⁰ Det er interessant at kongen i instruksens også innskrenker sine egne muligheter ved behandlingen av dommene. PRG, del 1, 342. Han oppfører kun stadfestelse, frikjennelse og formildelse som de aktuelle utfall av kongelig resolusjon. Det er imidlertid hevet over enhver tvil at kongen også hadde mulighet til å skjerpe en krigsrettsdom.

¹⁷¹ PRG, del 1, 341.

¹⁷² Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 107.

I tillegg til å gjennomgå krigsrettsdommene var det også generalauditørens oppgave å ha tilsyn med auditørene og andre med stillinger tilknyttet jurisdiksjonen i hæren. Dersom auditørene gjorde seg skyldige i tjenesteforsømmelser, skulle generalauditøren rapportere dette til kongen og eventuelt foreslå irrettesettelse. I forbindelse med ansettelse av nye auditører hadde generalauditøren dessuten ansvar for å eksaminere kandidaten for å se om han var skikket til embetet.

Når generalauditørens betenkning over de enkelte saker var sendt kongen, og kongen returnerte sin resolusjon, skulle denne refereres, sammen med betenkningen i generalauditoriatets protokoller. Deretter skulle generalauditøren ha oppsyn med at dommen ble eksekvert. Det betydde også å sørge for at eventuelle bøter tilfalt riktig kasse, og å følge opp delinkventer med frihetsberøvelsesdom, slik at de ikke ble sittende over sin tilmålte tid.

Det militære politi-, arrest- og avstraffelsesvesenet

Når endelig dom var falt, i de saker der det var påkrevet – etter kongelig resolusjon, skulle gevaldigeren sørge for at dommene ble fullbyrdet. Gevaldigeren var lederen for det militære politi-, arrest- og avstraffelsesvesenet. Han hadde også en rolle i selve saksgangen. Dersom det ble begått straffbare handlinger, enten i felt eller i garnison, og ingen anklaget denne handlingen for retten, var det gevaldigerens oppgave å føre denne for retten som anklager.¹⁷³ Dette gjaldt imidlertid kun saker som skulle føres for underkretsretten. I tilsvarende tilfeller for overkretsretten tilfalt denne rollen generalgevaldigeren. Denne hadde det overordnede ansvaret for hele hærens politi-, arrest- og avstraffelsesvesen. Han sto direkte under generalauditøren, og de samarbeidet blant annet med å følge opp soldater og offiserer dømt til festningsarbeid. Generalgevaldigeren var pålagt å holde en liste over fangene, hvor man til enhver tid hadde oversikt over hvem som var innesperret og hvor lenge de hadde vært fengslet.¹⁷⁴

Krigsrettsinstruksjonen påla gevaldigeren en rekke oppgaver. På tross av et stort ansvarsfelt hadde han kun underoffisers grad. Dette må sees i lys av hans «skitne» arbeidsoppgaver. En av disse var ansvaret for å holde kvarterer og gater rene, hvilket blant annet innebar å fjerne «Møg og døde Heste».¹⁷⁵ Oppgavene i forbindelse med straffeffektivering var likevel i større grad enn hans renovasjonsgjerning med på å skaffe gevaldigeren et dårlig rykte. Alle med direkte kontakt med avstraffelsen, det være seg *stokkeknokter* eller *skarpretter*

¹⁷³ KA 48. SF, 269.

¹⁷⁴ Johansen, *Generaladvokaten og det militære rettsvesen*, 10.

¹⁷⁵ KI 45. SF, 316.

sto under gevaldigerens myndighet. Eksekusjonsgebyrene, som ble betalt av forbryterne, utgjorde en betydelig del av inntekten til både gevaldigeren og stokkeknektene.

Stokkeknektene var ansvarlige for å skaffe stokker til stokkeprylstraffene og spissrotstraffene. Denne deltagelsen i straffeprosedyrene medførte uvilkarlig en oppfatning av stokkeknektene som «uærlige». Dette resulterte i at man tidvis hadde problemer med å skaffe folk til disse stillingene. Alternativet ble da ofte å beordre slaver til å utføre stokkeknektenes oppgaver. For å bedre disse stillingenes slette omdømme ble det i 1791 gjennom kongelig resolusjon bestemt at de skulle gjøres ærlige.¹⁷⁶ Samtidig skulle tittelen *stokkeknekt* erstattes med «profoss». Med denne omleggingen skulle også profossen bære samme uniform som de øvrige menige ved regimentet. Holdningene knyttet til dette embetet ble imidlertid ikke snudd i en håndvending. Så sent som i 1819 finnes det eksempler på at man fortsatt var nødt til å utkommandere slaver til å utføre profossoppgaver.¹⁷⁷

Skarpretter

Skarpretteren, eller *mestermannen*, hadde ansvaret for å gjennomføre korporlige straffer og dødsstraffer.¹⁷⁸ Det hørte også til embetet å slå bortrømte soldaters navn på galgen. Den sivile skarpretteren i Kristiania var også den offisielle skarpretteren for hæren. De høye kostnadene knyttet til skyss i forbindelse med skarprettergjerningen gjør det imidlertid rimelig å anta at man til enhver tid benyttet seg av den sivile skarpretteren på det stedet delinkventene skulle straffes. I 1801 fantes det syv skarprettere i Norge.¹⁷⁹ Embetet medførte neppe en arbeidsmengde som gav særlig gode inntekter. Som en følge søkte August Ledel om å fortsatt stå som laugsbroder og fortsette sitt arbeid som snekker etter sin utnevnelse til skarpretter i Kristiania. Ledel fikk da støtte hos stiftamtman, og tidligere generalauditør Fredrik Julius Kaas, fordi det ifølge Kaas «lykkeligviis i den senere tiid formeedelst de skarpe excutioners sielendhed meget ere formindskede, neppe vil give ham nødtørftig udkomme».¹⁸⁰

Skarpretterembetet ser ut til å ha steget i anseelse på slutten av 1700-tallet. Allikevel oppgav Ledel «snekker» og ikke skarpretter som yrke da han i 1811 meldte seg inn i Selskabet for Christiania Byes Vel.¹⁸¹ Medlemskapet vitner imidlertid i seg selv om at embetet ikke uvilkarlig utgjorde en av samfunnets pariakaster. Enkelte skarpretteres medisinske

¹⁷⁶ Resolusjon av 29. april 1791. WB, bind 3, 524.

¹⁷⁷ Fotnote i Jørgen Refsaas, *Fra Trøndernes Militærliv: Historiske Smaating* (Trondhjem: J. Kr. Myklebusts bogtrykkeri, 1891), 36.

¹⁷⁸ «Bøddelen» i *NHL*, 74f.

¹⁷⁹ Tallet ble redusert til seks i 1806, da Jens Fredriksen, skarpretteren for Lofoten og Vesterålen døde. Området fikk da felles skarpretter med Helgeland og Salten.

¹⁸⁰ Arno Berg, «Litt om skarpretterne i Oslo,» *St. Hallvard* 22 (1945), 152.

¹⁸¹ *Ibid.*

kompetanse gav dem rettigheter til å praktisere som kirurg. I Preussen oppnådde endog skarpretteren Coblenz å bli utnevnt til kongelig livlege.¹⁸² I Bergen hadde også skarpretterne gjennom 1700-tallet rettigheter til å praktisere som kirurger.¹⁸³ Medisinsk kyndighet til tross, i vår periode ser skarpretternes «uærlige» arbeid ut til å ha vært tungen på vektskålen i bestemmelsen av deres omdømme.¹⁸⁴

Oppsummering

Alt militært mannskap hadde siden 1600-tallet vært underlagt et eget lovverk og en egen jurisdiksjon. Det militære verneting gikk imidlertid igjennom stadige forandringer i løpet av 1700. Etter et århundre preget av omskiftninger i lovverk, og konflikt mellom de sivile og de militære domstoler, begynte sivile bestemmelser også å få gyldighet over militære i vår periode. Disse forandringene hang blant annet sammen med forandringer i sammensetningen mellom utskrevne og vervede soldater i Danmark. Endringene åpnet for en debatt i blant de meningsberettigede om grensene til den militære jurisdiksjon. Den gjeldende militære regelverk forble allikevel frem til 1814 Kristian 5.s militære lovverk og rettsregler. Brorparten av det militære mannskapet var med dette underlagt en rettsmyndighet som besto av militære, og i praksis strakk fra seg nærmeste offiser til kongen i København.

De alvorligste forbrytelser ble først ført for krigsrettene, for så å gjennomgå en grundig behandling hos generalauditøren i forkant av en endelig kongelig resolusjon. Mindre forbrytelser ble kun behandlet av krigsrettene. Underkretsrettene, som førte sakene over alle foruten de høyeste offisergradene, hadde i store deler av vår periode ingen juridisk utdannede medlemmer. Dette var utvilsomt med på å svekke rettssikkerheten til de anklagede.

Ved siden av det formelle rettsapparatet var det også en utstrakt bruk av arbitrære straffer. Disse falt delvis under den såkalte korreksjonsretten og delvis inn under hva som må regnes som vilkårlig pryl. Offiserenes pryl av soldatene ble imidlertid gjenstand for negativ oppmerksomhet fra myndighetene, da den kom i konflikt med soldatenes mot og æresfølelse. Denne oppmerksomheten må også sees i sammenheng med tiltakene som ble rettet for å avskaffe torturbruken i det militære. Da denne tidligere hadde blitt forsøkt redusert gjennom rekrutteringshensyn, gikk begrunnelsen mot slutten av 1700-tallet over i humanistiske hensyn.

¹⁸² Hugo Mathiessen, *Bøddel og galgefugl: Et kulturhistorisk Forsøg* (Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel. Nordisk forlag, 1910), 117f.

¹⁸³ Berg, «Litt om skarpretterne i Oslo,» 144.

¹⁸⁴ Skarpretter Ledel i Kristiania hadde blant annet store problemer med å få tjenestefolk til å arbeide for seg. Berg, «Litt om skarpretterne i Oslo,» 150.

3. STRAFFENE

Det militære rettsapparat rådet i perioden over et bredt spekter av straffemetoder. Disse var presentert og beskrevet i krigsartiklene og i infanterireglementet. Straffeartene fordelte seg på særskilte militære straffer og straffer som også fantes innenfor det sivile rettsapparat.

Soldatene kunne gjøre seg skyldige i en rekke mindre forseelser som aldri ble presentert for det formelle militære rettsapparatet. Disse forseelsene ble ofte straffet direkte med en mer eller mindre vilkårlig straff. Det kunne være alt fra et slag med den flate siden av kården, til stokkeslag eller endog spissrotstraff. Krumslutning ble også brukt regelmessig for å straffe mindre forseelser. Her måtte soldaten tilbringe en viss tid låst fast i en sterkt krumbøyd stilling. Den maksimale tiden det var anledning til å holde forbryterens hender og føtter lenket sammen var satt til 48 timer.¹⁸⁵ Dersom makstid i foroverbøyd krumslutning ikke ble ansett som tilstrekkelig straff, hadde man alternativt anledning til å idømme forbryteren baklengs krumslutning.¹⁸⁶

Et typisk eksempel på ulydighet som førte til arbitrær straff var drukkenskap i tjenesten. Utdeling av slike arbitrære straffer betydde at man slapp å engasjere det militære rettsapparat, og kunne nok i flere tilfeller bety at den ansvarlige lovbrøyer slapp unna med en mildere straff enn lovens bokstav gav rom for.¹⁸⁷ Samtidig må det også ha vært med på å true rettssikkerheten til soldater som sto i lav kurs hos den befalende offiser.

En sak fra 1805 forteller at en slik arbitrær straff også kunne være så brutal som spissrotstraff.¹⁸⁸ Musketer Gundbiørn Holle ble beordret av sin kommandør til å utstå spissrotstraffen for tyveri.¹⁸⁹ Hadde kommandøren valgt å føre saken for krigsretten hadde

¹⁸⁵ Johansen, *Fredrik VI.s Hær 1784–1814* (Kjøbenhavn: Heydes bogtrykkeri, 1948), 130.

¹⁸⁶ Baklengs krumslutning ble avskaffet i 1804. Johansen, *Fredrik VI.s Hær*, 132.

¹⁸⁷ Et reskript av 15. november 1747 uttrykte bekymring for at tyveri ved enkelte regimenter tidvis ble vilkårlig avstraffet med mild refselse, i stedet for at saken ble ført for krigsretten og dømt etter krigsartiklene. JASa, bind 1, 341.

¹⁸⁸ RA–G, VII, A, 24., sak 45 (1805). Bruk av spissrotstraff uten foregående krigsrettsdom ble forbudt ved kongelig parolbefaling av 31. mai 1812. WB, bind 4, 992f.

¹⁸⁹ Å gi en arbitrær straff for en så alvorlig forbrytelse var imidlertid ikke lov. Etter reskript av 15. november 1747 var kompanisjefene pålagt å ta ut tiltale mot soldater som hadde begått tyveri, uavhengig om den fornærmede anmeldte saken. Samtidig forbød reskriptet arbitrære straffer. Generalauditøren var da heller ikke sen om å påpeke dette for regimentskommandøren. JASa, bind 1, 341.

allikevel Gundbiørn kunne risikert livsvarig fengsel, da dette var det tredje tyveriet han gjorde seg skyldig i.

De hardeste straffene fulgte de alvorligste forbrytelsene. Straffene var av krigsrettsinstruksjonen av 1683 inndelt i følgende kategorier: *Bøter og pengestraffer, alminnelige kroppsstraffer, harde eller pinlige legemsstraffer, dødsstraffer og æresstraffer*.¹⁹⁰ Det bør imidlertid bemerkes at det i tillegg til disse var beskrevet flere andre straffer i infanterireglementet. Imidlertid vil kun de som er aktuelle i forhold til delinkventene vi møter i generalauditørenes protokoller bli beskrevet her.

Bøter og pengestraffer

Bøter og pengestraffer var klassifisert som den mildeste formen for straff. Det dreide seg om erstatning til fornærmede eller fornærmedes familie, samt bøter. Med tanke på de militæres ofte svært vanskelige økonomiske situasjon, må alvorligheten i disse straffene ikke undervurderes.

Betaling av omkostninger kom ofte som tillegg til andre typer straff og skulle dekke de utgifter krigsretten hadde brukt i saksbehandlingen. Én type utgift kunne for eksempel være kostnader i forbindelse med pågrepelse av lovovertrederen. Omkostninger skulle med få unntak betales av delinkventen, og dersom den endelige dommen ble en frifinnelse betydde det sjelden fritak for betaling av omkostninger. I en sak fra 1808 ble landvernssoldat Elias Glæsnes frifunnet for drap. Allikevel ble han dømt til å betale saksomkostningene da han selv hadde satt seg i mistanke ved å vise likegyldighet i forhold til ettersøking av den avdøde.¹⁹¹

Dersom delinkventen hadde gjort seg skyldig i tyveri, og tyvegodset ikke hadde kommet til rette, var han nødt til å betale erstatning. Det kunne imidlertid dukke opp tilfeller der det var uenighet mellom forbryter og fornærmet om verdien på utbyttet. I slike tilfeller skulle den frastjalne avgi ed på verdien på tyvegodset.¹⁹²

Pålegg om å betale erstatning kunne også falle i drapssaker. Om ikke den drapsdømte var i besittelse av et slikt beløp, ble det som regel trukket gjennom inndragning av eiendeler og eiendom. Dette kunne få store konsekvenser for familien til forbryteren.

¹⁹⁰ KI 48–52. SF, 317f.

¹⁹¹ RA–G, VII, A., 24., sak 87 (1808).

¹⁹² Etter forordning av 28. mars 1800. JASb, bind 2, 399.

Et siste økonomisk straffetiltak var å frata delinkventen fremtidig arv. I 1806 ble nasjonalsoldat Knut Tvilde dømt til fengsel samt tap av arv for voldelig oppførsel mot sin far.¹⁹³

Offiserer kunne ikke få kroppsstraff, og degraderingsstraffen ble i 1765 omgjort til festningsarrest.¹⁹⁴ Med denne straffen fulgte en pengestraft. Den dømte offiseren skulle bli trukket $\frac{3}{4}$ av den lønnen han skulle ha tjent i den tiden han satt i arrest. Dette trekk i lønn skulle tilfalle krigshospitalkassen.¹⁹⁵

Alminnelige kroppsstraffer

Krigsrettsinstruksjonen førte opp bæring av våpen, fengsel i jern på vann og brød, trehesten og «pælståen» som alminnelige kroppsstraffer.¹⁹⁶ I 1765 kom i tillegg festningsstraffen for offiserer.

De alminnelige kroppsstraffene ble, med unntak av fengselsstraffen, sjelden idømt forbrytere som hadde gjort seg skyldige i de alvorligste forbrytelsene. Som en følge av dette er disse straffene også så godt som fraværende i generalauditørens protokoller. De ble imidlertid tatt i bruk for mindre alvorlige forbrytelser, samtidig som de med sannsynlighet utgjorde en del av de arbitrære straffene. Soldater kunne bli satt til å bære dobbelthakker, musketter eller sadler i en gitt tid, spredt over flere dager.

Fengsel på vann og brød ble imidlertid regelmessig foreslått av generalauditørene i perioden. Mot slutten av perioden ser makstiden ut til å ha krøpet ned til to uker. Fengsel på vann og brød var også straffen for dem som nektet å svare på spørsmål under avhør.¹⁹⁷ Fengselsstraffens konsekvenser for fangenes helbred rettferdiggjorde kategoriseringen kroppsstraff.¹⁹⁸ Den manglende tilgangen på variert mat og rent vann og risikoen for sykdomssmitte fra eventuelle medfanger utgjorde en betydelig fysisk påkjenning. Samtidig betydde mørket og fastlåsing ytterligere psykisk belastning. Denne straffen gjennomgikk imidlertid en oppmykning mot slutten av 1700-tallet, blant annet gjennom reskript av 12.

¹⁹³ Generalauditøren formildet krigsrettsdommen som dømte delinkventen til livstid i fengsel. Et av argumentene til Sommerhielm var at voldshandlingene hadde vært unngått dersom Tvilde hadde fått en bedre oppdragelse av sin far. RA–G, VII, A., 24., sak 58 (1806)

¹⁹⁴ Skriv av 11. mai 1765. WB, bind 2, 389.

¹⁹⁵ Krigshospitalkassen hadde sin forgjenger i kvæsthuskassen. Dette var en stiftelse opprettet i 1679 for å bygge et hospital for skadde soldater. Nina Hveem Carlsen og Leif Thingsrud, «De i Kriegen Blesserede og Faldne,» *[arkiv]magasinet* 2 (1996), 27.

¹⁹⁶ KI 49. SF, 317.

¹⁹⁷ Etter reskript av 23. oktober 1795. JASa, bind 2, 240.

¹⁹⁸ Så sent som i 1831 omtaler den danske generalauditøren Aagesen fengsel på vann og brød som «mere en legemlig end en Fængselsstraf». DRA–K, V., brev av 4/11-1832.

november 1763 som bestemte at fangehullene ikke skulle være fuktige.¹⁹⁹ En rapport fra 1823 gir grunn til å tro at denne bestemmelsen ikke ble fulgt opp. På Akershus festning var enkelte festningsarrester plassert slik at de, ifølge forfatteren, ikke kunne «undgaae Mistanke for at være noget fugtige».²⁰⁰ Senere, i 1795, ble det videre gitt fangene rett til madrass og seng ved langvarige fengselsopphold.²⁰¹

Trehesten var en trekonstruksjon formet som en hest med spiss rygg. Delinkventen skulle sitte skrevet over denne i en viss periode. Den tidligere praksis med å henge vekter på forbryterens føtter, for ytterligere å forverre straffen, ble avskaffet i 1747.²⁰² Treheststraffen var med all sannsynlighet i liten grad i bruk i vår periode.²⁰³

«Pælståen», som hadde medført å få hendene bundet så høyt på en trepæl at eneste mulighet til fotfeste var spisse steiner ved pælens fot, ble avskaffet i 1792.²⁰⁴ Denne militære formen for gapestokk hadde sin parallell for kvinner i den spanske fiddel. Dette var en trekasse formet som en fiolin, utstyrt med hull til hode og armer.²⁰⁵ Selv om den spanske fiddel ikke ble formelt avskaffet før i 1811, skal den ha gått ut av bruk langt tidligere.²⁰⁶

I 1765 ble degraderingsstraff for offiserer erstattet av festningsarrest. Med denne bestemmelsen mistet straffen ærestapet som fulgte av en degradering. Festningsstraffen kunne best kvalifiseres som en kroppsstraff. Denne var inndelt i et gradsystem, hvor 1. grad gav den mildeste formen for straff, mens 3. grad var forbeholdt de alvorligste forseelser.²⁰⁷ 1. grads- eller simpel arrest innebar at arrestanten kunne bevege seg fritt i festningsområdet på dagtid, vel å merke ubevæpnet, men var innesperret om natten. Ved 2. grads arrest var den innsatte kun bevilget to timer spasertur på festningsverkene, og da alltid i følge med en underoffiser eller vakthavende soldat. Var offiserene innsatt i 3. grads arrest, var det ikke anledning til å forlate cellen. Dersom det var fare for at mangelen på bevegelse skulle føre til helseskader kunne det bevilges maks én time på festningsverkene, og da også med følge av underoffiser eller vakthavende soldat.

¹⁹⁹ Refsaas, *Fra Trøndernes Militærliv*, 11f; WB, bind 2, 360.

²⁰⁰ Frederik Holst, *Betragtinger over de nyere britiske Fængsler især med hensyn til Nødvendigheden af en Forbedring i Fangepleien i Norge* (Christiania: Jacob Lehmann, 1823), 197.

²⁰¹ Johansen, *Fredrik VI.s Hær*, 132.

²⁰² Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 187. Ifølge Gunnar Olsen skal trehest-straffen ved en anledning ha kostet den angjeldende livet. I *Træhesten, hundehullet og den spanske kappe* (København: Rosenkilde og Bagger forlag, 1960).

²⁰³ Ifølge Jacob Henric Schou var trehesten ikke lenger i bruk i 1795, da den formodentlig skulle ha blitt avskaffet av general St. Germain. Fotnote i SF, 317.

²⁰⁴ Etter kongelig resolusjon av 6. januar 1792. JASa, bind 2, 149. For underoffiserer var den erstattet med krumslutning eller fengselsstraff allerede i 1778. Skriv av 4. februar 1778. PRG, del 3, bind 2, 703.

²⁰⁵ Hugo Matthiessen, *De kagstrøgne: Et blad af prostitutionens historie i Danmark*, 3. utgave (København: Samleren, 1986), 71.

²⁰⁶ Johansen, *Fredrik VI.s Hær*, 132f.

²⁰⁷ Resolusjon av 14. desember 1792. JASa, bind 2, 176f.

Harde eller pinlige legemsstraffer

Denne kategorien straffer inneholder en betydelig del av de represalier som ble foreslått av generalauditøren. Ifølge krigsrettsinstruksjonen hørte festningsarbeide, spissrotstraff, pisking, brennemerking og ulike lemlestelsesstraffer til de harde og pinlige legemsstraffene.

Festningsarbeide medførte at man ble plassert blant «ærlige» eller «uærlige» fanger, avhengig av forbrytelsen. Ærlige slaver var opprinnelig slaver som satt i en begrenset tid og som igjen hadde mulighet til å bli skjenket friheten.²⁰⁸ Også livstidssdømte slaver kunne plasseres blant de ærlige slavene. Dette gjaldt for eksempel der generalauditøren hadde innstilt på livstidsdom, men i premissene for dommen foreslo at forbryteren kunne slippes ut etter noen år hvis han viste god oppførsel.²⁰⁹ I utgangspunktet var uærlige slaver soldater som hadde vært straffet av bøddelen. Da disse var dømt uærlige, var de ekskludert fra videre krigstjeneste.²¹⁰ I vår periode kunne delinkventene imidlertid bli dømt til uærlige fanger uten å ha blitt berørt av bøddelen. Slike fanger måtte allikevel først ærliggjøres før man eventuelt kunne slippe ut fra slaveriet igjen.²¹¹ Oppholdet i festningene var også ulikt for de to grupper fanger. Uærlige skulle ikke omgås de ærlige slavene, og de kunne heller ikke delta i arbeid utenfor festningens mur.²¹² Det er imidlertid tvilsomt om disse bestemmelsene ble etterfulgt i alle festninger, da disse hadde varierende mulighet til en tilfredsstillende separasjon av fangene.²¹³ De ærlige slavene kunne derimot benyttes til ulike formål utenfor festningen, og i Kristiania kunne man fra 1764 leie slaver til forskjellige private arbeidsoppgaver.²¹⁴ Alle festnings-slaver, ærlige som uærlige, var pålagt å bære jern. Jernenes tyngde og grad var også bestemt av alvorlighetsgraden på deres forbrytelse, deres oppførsel under oppholdet, samt tilgangen på utstyr på den enkelte festning.²¹⁵ Som regel dreide disse jernene seg om halsjern, fotjern i

²⁰⁸ Det var ikke anledning til å gjeninnsette slaveridømte i militærtjenesten. Resolusjon av 3. desember 1763. WB, bind 2, 360.

²⁰⁹ Se for eksempel RA–G, VII, A., 23. (1796), 115; RA–G, VII, A, 24., sak 45 (1805).

²¹⁰ Krigsartiklene forbød gjenopptagelse i krigstjenesten for de som «for sine Misgjeringers Skyld har været i Bødelens Hænder». KI 157. SF, 292.

²¹¹ Det var da vanlig å bli overført til de «ærlige» slavene og så slippe fri etter ett års tid ved god oppførsel. Se for eksempel DRA–KG, 1803–1842 indkomne justitssager, 1804: 1–6, brev fra danske kancelli av 27.3.1804, brev nr. 1 i april.

²¹² Yngvar Ustvedt, *Slavene på Akershus: Historien om vårt strengeste fengsel* (Oslo: Cappelen, 1999), 47.

²¹³ DRA–K, V., brev fra Bornemann til Kaas, datert 1818.

²¹⁴ Ustvedt, *Slavene på Akershus*, 43.

²¹⁵ Det kan se ut til at de to siste momentene var de mest avgjørende. I Generalauditørens protokoller kommer det frem at krigsretten av og til føyer til festningsstraffene uttrykket «under streng bevoktning», som kunne tilsi en hardere grad av fastlåsning. Generalauditør Sommerhielm påpekte imidlertid i en av sine betenkninger at «under streng bevoktning» var overflødig å påføre en krigsrettsdom. RA–G, VIII, A, 23., sak nr. 5 (1802), 414.

forskjellige grader og hele fangejern.²¹⁶ Helt fangejern medførte både halsjern, jernbelte, jernringer over hvert kne, samt fotjern. Disse var forenet med lenker. For fangen resulterte dette i svært begrenset bevegelse, samt en tyngde på mellom 20 og 30 kilo ekstra på kroppen. Under et besøk på Fredriksten festning i 1788, hvor kronprins Fredrik ble forevist slaver iført hele fangejern, skal han ha «følt medlidenhet» og beordret jernene fjernet.²¹⁷

Spissrotstraffen var en meget vanlig straff.²¹⁸ En sannsynlig årsak til at denne straffen ble så hyppig eksekvert er at den ble utført av soldater og derfor ikke medførte ærestap for forbryteren. Den var imidlertid degraderende. Underoffiserer, grenaderer og jegere måtte degraderes til menige musketerer før de kunne utholde straffen.

Delinkventen skulle under denne straffen passere to rekker – bestående av sine medsoldater – plassert ansikt til ansikt, som dermed utgjorde en passasje. Ved passeringen skulle de andre soldatene, hver utstyrt med en kjepp, utdele et kraftig slag over den bare overkroppen til medsoldaten.²¹⁹ For å forsikre seg om at hver soldat utførte sitt pliktige slag, samt å forhindre at delinkventen løp gjennom rekkene, fulgte to underoffiserer med på spissrotgangen, én foran og én bak.²²⁰ Soldater som viste seg for skånsomme i sine slag kunne risikere å selv motta prylestraff.²²¹

Maksimalt antall soldater til å utgjøre geledet var 200 mann. Dersom det ikke kunne stilles med mer enn 100 mann, og dommen lød 200 mann, skulle antall passeringer fordobles. Antall passeringer overskred ikke 12 ganger i den undersøkte periode. Disse 12 passeringene kunne imidlertid fordeles over to dager. Dette ble ansett som en verre straff enn å gå alle 12 på én dag.²²²

Spissrotstraffen var en særegen militær straff, som skal ha hatt sitt forbilde i en tidlig romersk piskestraff. Denne straffen kalt *fustuarium*, fungerte slik at det romerske tribunalet tildelte delinkventen et lett slag med en kjepp.²²³ På dette signalet skulle så legionen angripe den ulykksalige med hvert sitt slagvåpen.

²¹⁶ Kjell Ivar Antonsen, *En kort beretning om Fredriksten festnings slaveri og arbeidsanstalt* (Halden: Foreningen Haldens Minder, 1985), 9.

²¹⁷ Antonsen, *En kort beretning*, 9.

²¹⁸ Etter tysk *Spiessrute*; spydris. I resolusjon av 15. april 1791 ble det bestemt at stigmestraffen som til da hadde vært brukt i kavalleriet skulle erstattes av spissrotstraff. WB, bind 3, 523.

²¹⁹ Da disse kjeppene skulle knekkes og kastes etter utført straff ble det ved de store regimentene et voldsomt forbruk av hasselkjepper. I 1789 gikk det ut skriv fra generalitets- og generalkommissariatskollegiet i København med innstilling om å opptre korrekt ved innhøstingen av slike. Skrivet kom som en følge av at noen stokkeknekter hadde forsynt seg med 2000 spissrøtter uten tillatelse fra Harskov utenfor København. Skriv av 12. desember 1789. PRG, del 4, bind 1, 301.

²²⁰ Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 185.

²²¹ Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 187; *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 7, 323.

²²² Blikrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 25.

²²³ Dana Carleto Munro, *A Source Book Of Roman History* (Boston, D. C. Heath, 1904), 28.

Piskestraff besto av slag med tamp eller kakstrykning.²²⁴ Slag med tamp ble ikke forbundet med tap av ære og medførte dermed ikke utelukkelse fra militærtjenesten.²²⁵ Det motsatte var tilfellet med kakstrykingen. Kakstrykingen ble alltid foretatt av skarpretteren, og delinkventen var ved dennes hånd dermed automatisk blitt gjort æresløs.²²⁶ I vår periode skulle kakstrykingsstraffen derfor aldri idømmes uten en tilhørende livstidsstraff.

Brennemeringsstraffen innebar å få brent inn f. eks byvåpenet på rygg, i kinn, eller i panne.²²⁷ Fordi dette så tydelig markerte den dømte som forbryter for all fremtid fikk det en mindre diskre plassering jo mer alvorlig forbrytelsen var. Brennemerking av rygg ble dermed sett på som mer humant enn brennemerking i panne.

Lemlestelsesstraffer ble også i noen tilfeller idømt av krigsrettene, og da ofte i sammenheng med en dødsstraff. Lemlestelsesstraffene kunne innebære tap av øre, hånd eller fingre. Alle lemlestelsesstraffer ble avskaffet ved lov av 25. oktober 1815.²²⁸ I stedet skulle soldaten som alternativ til å miste to fingre straffes med livstid i fengsel, i stedet for å miste hånden motta ti års fengselsstraff, for å stikkes gjennom hånden og selv frigjøre den – to års fengselsstraff, og i stedet for kun å stikkes gjennom hånden sone ett års fengselsstraff. I samme lov ble også brennemerkingen avskaffet. Denne ble opphevet uten å bli erstattet av noen annen form for straffereaksjon. Dette hang sammen med at brennemerkingen aldri ble gitt som eneste straff.

Dødsstraffer

Gjennom krigsrettsinstruksjonen var det militære gitt flere ulike alternativer til å utøve dødsstraff avhengig av forbrytelsens art. De ulike straffene på livet var rangert fra minst til mest vanærende, og de dreide seg om arkebusering, halshugging, hengning, partering og

²²⁴ I tillegg benyttet man seg av «stramboksen». Denne piskestraffen, som rammet yngre soldater, fikk muligens sitt navn gjennom at man strammet buksene på det stedet man ble pisket. Stramboksen er ikke nevnt i generalauditørens protokoller og var således ikke en straff som ble tildelt soldater for alvorlige forbrytelser. Det finnes imidlertid flere eksempler på at stramboksen ble tildelt halv voksne soldater i perioden. Refsaas, *Fra Trøndernes Militærliv*, 40 fotnote. Kakstrykingsstraffen ble avskaffet ved lov av 20. august 1842. *LAT*, bind 2, 580.

²²⁵ Ifølge Yngvar Ustvedt var tampen på Akershus festning 36 tommer lang og innsatt med bek. Ustvedt, *Slavene på Akershus*, 76.

²²⁶ Katten – pisen som ble benyttet ved kakstrykingen – besto ifølge Niels Finn Olsen av ti tjærede hampeliner, hver med 3 eller 4 knuter. Katt-straffen skulle, i motsetning til tamp-straffen anvendes på den nakne ryggen til inkvisitten. Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 184f. Jørgen Refsaas hevder at katten besto av ni ris. Refstad, *Fra Trøndernes Militærliv*, 13 fotnote.

²²⁷ Olav Risøen Nagell, *Militære straffer og straffemetoder i eldre tid* (u. s.: Fredriksten festnings venner, 1997), 9.

²²⁸ *SLT*, del 1, 83.

brenning på bålet.²²⁹ I tillegg listet instruksjonen opp steile, som i vår periode var snakk om en skjending av liket etter henrettelsen.

Arkebusering – dødsstraff ved skyting – ble sett på som den mest ærefulle straffen for en krigsmann.²³⁰ Straffen var da også forbeholdt personer under militær jurisdiksjon og ble således ikke gitt til sivile delinkventer. En forbryter idømt arkebuseringsstraffen ble utstyrt med bind for øynene og et merke over hjertet. Dette fungerte som sikte for 9 skyttere oppstilt 12 skritt foran den dødsdømte. Fordi straffen ble utført av medsoldater gikk man ved arkebusering døden i møte uten å være utstøtt av det militære fellesskap.

Halshogging med sverd ble også sett på som en ærerik måte å bli henrettet på. Etter en slik straff var man fortsatt sikret retten til å bli begravet i vigslet jord. Denne straffen var gjerne forbeholdt militært personell av høy rang. Sjansen for å avslutte et liv på mest mulig effektiv måte var imidlertid betydelig større ved bruk av øks. På grunn av sverdets uheldterlighet, og de potensielt uheldige følger av et mislykket slag, ble halshugging ved sverd avskaffet i 1791.²³¹ Halshugging med øks betydde opprinnelig at delinkventen ikke hadde rett til å bli begravet i vigslet jord etter dommen var eksekvert. Fordi man i ulike deler av landet gjennom 1700-tallet kun benyttet øks til halshugging, utelukket imidlertid ikke en slik henrettelse at legemet ble begravet på kirkegården.²³²

Henging var en ærekrenkende avstraffelse og utgjorde i vår periode den mest alvorlige prosedyren for dødsstraff.

Steile og hjul-straffen innebar en ekstra ærekrenkelse for den dømte og hans familie. Den besto i en offentlig skjending av liket etter henrettelsen.²³³ Etter henrettelsen ble kroppen plassert på et vognhjul, som var lagt på tvers på en påle ved retterstedet. Hodet ble plassert ved siden av på en stake. Den døde kroppen skulle så bli liggende til skrekk og advarsel, i visse tilfeller opptil flere år.²³⁴ Brenning på bålet var avskaffet som dødsstraff i vår periode.

²²⁹ KI 51. SF, 318.

²³⁰ Tyge Krogh, *Oplysningstiden og det magiske: Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel* (København: Samleren, 2000), 216.

²³¹ Etter forordning av 21. oktober 1791. Blikrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 27.

²³² Ifølge Hugo Mathiessen var man motvillige til å gjennomføre henrettelser i med sverd i Norge, og i Finnmark og Nordland skal alle halshuggingsstraffer ha blitt utført med øks gjennom deler av 1700-tallet. Mathiessen, *Bøddel og galgefugl*, 51f. Se også reskript av 1. mai 1741. JASa, bind 1, 245f.

²³³ Tidligere hadde den også fungert som dødsstraff. Werner Nicolai de Seue forteller at han var vitne til at en grenader ble radbrekket og lagt på steile og hjul i Flensberg i 1760. de Seue, *Militaire Afhandlinger*, 45.

²³⁴ Levningene etter Brandt og Struensee skal ha ligget lenge nok til at en engelsk reisende kunne se dem våren 1774, to år etter deres død. Edvard Holm, *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720–1814)*, bind 4, avdeling 2 (Kjøbenhavn: G. E. C. Gad, 1902), 423.

I 1815 ble halshugging med øks den eneste lovlige henrettelsesmetoden for sivile i Norge.²³⁵ Militære kunne fortsatt dømmes til døden ved arkebusering. Imidlertid skulle alle lemlestelsesstraffer, som tidligere hadde vært brukt i forbindelse med dødsstraff, være fullstendig avskaffet, i sivile, så vel som militære straffer.

Æresstraffer

Militæret var en institusjon der æresbegrepet sto særlig sterkt, og æresstraffer ble derfor sett på som svært krenkende. Dette medførte at æren i straffesammenheng kunne fungere som et nyttig instrument for myndighetene. En soldat fratatt sin ære ble utelatt fra det militære samfunn, og æresstraffer fikk dermed også en splitt-og-hersk funksjon.²³⁶ Den isoleringen som æresstraffen medførte brøt radikalt med enhetstanken hærorganisasjonen var bygget på, og de alvorligste æresstraffene medførte dermed i utgangspunktet utestengelse fra militærtjenesten.

Krigsrettsinstruksjonen oppgav æresstraffene til degradering, å bli vist fra regimentet «uten rest og pass», utvisning fra kongens riker, å få navnet slått på galgen og få sin kårde brutt og erklært for en «Skielm».²³⁷

Degraderingsstraffen var i vår periode forbeholdt underoffiserer etter at den for offiserer i 1765 ble forandret til festningsarrest samt tap av $\frac{3}{4}$ av lønn til krigshospitalkassen i samme periode som arresten varte.²³⁸

Avskjedigelse uten rest og pass var en straff forbeholdt offiserer. Gjennom denne straffen mistet man resterende gasje, sitt pass, samt retten til å bære felttegn i fremtiden.²³⁹ I vår periode var denne straffen igjen inndelt i simpel avskjed og kassering. Den første av disse var den minst alvorlige, da den ikke medførte tap av den borgerlige ære.²⁴⁰ Menige kunne ikke dømmes til tjenestetap uten samtidig å bli dømt til bortvisning fra landet.²⁴¹ I Norge, hvor hæren i all hovedsak besto av utskrevne soldater, var denne straffen sjelden aktuell.

Desertører som ikke dukket opp igjen fikk sitt navn slått opp på galgen. Dette var følgelig en straff som alltid ble dømt in absentia. I tillegg til den betydelige vanæren det førte

²³⁵ Lov av 25. oktober 1815. *SLT*, 1. del, 83.

²³⁶ Se neste kapittel.

²³⁷ KI 52. SF, 318.

²³⁸ Ordningen med tap av $\frac{3}{4}$ av lønnen til krigshospitalkassen ble avskaffet i 1813. Resolusjon av 11. mars 1813. *JASa*, bind 2, 663.

²³⁹ Odd G. Engdal, «Rett, straff og straffemetoder,» i *Til Gevær! Det Søndenfjeldske Frivillige Musqueteer Corps*, Tom Kristiansen, red. (Oslo: DSFMC, 1992), 17.

²⁴⁰ Goiske, *Krigsret for den danske Landmagt*, bind 2, 103–109.

²⁴¹ *Ibid.*, 110.

med seg å få sitt navn oppslått på galgen, kom trusselen om at desertøren selv skulle henge ved samme galge ved sin tilbakekomst.

Den siste æresstraffen nedtegnet i krigsrettsinstruksjonen var å få brutt sin kårde og erklæres for «en Skielm».²⁴² I likhet med å få navnet oppslått på galgen var det bøddelen som her utførte straffen. Dette medførte automatisk en uærliggjørelse av delinkventen.

Hadde straffen vært utført av bøddelen skulle man i prinsippet aldri igjen inn i militærtjenesten. Særlig for desertører, som hadde fått sitt navn oppslått på galgen, og så igjen returnerte og mottok benådning, utgjorde dette et problem. I et slikt tilfelle måtte den vanærede soldaten «ærliggjøres».²⁴³ Prosessen for ærliggjørelsen, som ble foretatt ved såkalt fanesvingning, var beskrevet i infanterireglementet. At fanen ble brukt til dette formålet, hang sammen med den æren som i tidligere tider hadde vært knyttet til erobringen av fiendens fane, og den tilsvarende vanæren ved å tape sin egen fane.²⁴⁴ Seremonien foregikk ved at bataljonen samlet seg i ring rundt en fenrik, utstyrt med fanen, og den vanærede soldaten. Auditøren skulle så lese opp det kongelige fritaket fra ærestapet, hvorpå den knelende forbryteren fikk fanen svunget over seg.²⁴⁵ Majoren erklærte så forbryteren for ærlig igjen og lovet at ingen «uden eftertrykkelig Straf» kunne «driste sig til at forekaste ham hans forrige Stand, men omgaas ham som en ærlig Mand og som Kammerat».²⁴⁶ Til slutt ble kården overrakt soldaten, som igjen kunne tre inn i geledet.

Av mindre alvorlige æresstraffer som ikke blir beskrevet i krigsrettsinstruksjonen, men som opptrer jevnlig i generalauditørens protokoller, kan nevnes refselse. Denne ble idømt offiserer og betydde offentlig refselse foran samtlige klasser, menige og underoffiserer, så vel som offiserer.

Oppsummering

Krigsrettsinstruksjonen listet opp ulike straffer for militære fordelt på kategorier fra bøter til legemsstraffer, dødsstraffer og æresstraffer. I forkant av vår periode, og i perioden mellom 1794 og 1814 ble flere av disse straffene avskaffet. Selv om krigsrettsinstruksjonen var gjeldende regelverk helt frem til 1814 hadde dette således i forkant av – og i løpet av – vår

²⁴² KI 52. SF, 318.

²⁴³ Prosessen er beskrevet i Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 194f.

²⁴⁴ Fanens ærliggjørende kraft kunne også komme dyr til gode. Som et resultat fikk en hest, som var kjøpt av en nattmann (håndlanger for bøddelen), svunget fanen over seg slik at den igjen kunne berøres av ærlige menn. Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 195.

²⁴⁵ En prosess så komplisert at det i tidligere tider var gitt undervisning ved Ridderakademiet for fanesvingning. Se fotnote i Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 194f.

²⁴⁶ Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 195.

periode gjennomgått en viss fornyelse. Enkelte av de avskaffede straffene hadde også gått ut av bruk i straffepraksisen i forkant av den formelle opphevelsen. Samtidig opplevde man også at straffer ble erstattet av nye, mindre brutale straffer, eller i spissrotstraffens tilfelle endret i en mindre ekstrem retning.

Tendensen i løpet av 1700-tallet gikk dermed i retning av et straffesystem av en mindre drakonisk art. Selv ved slutten av vår periode utgjorde allikevel brutale represalier som slaveri i lenker, spissrotstraff, kakstryking og halshugging alternative straffemetoder.

4. STRAFFETEORI

Maktstaten

Den moderne definisjonen av straff tar utgangspunkt i straff som en reaksjon fra en stat rettet mot en eller flere av dens borgere. Det forutsettes dermed et maktforhold mellom disse i favør staten. Ved å definere straff som et tilsiktet onde som staten påfører sine borgere, vil også forutsetningene for et fungerende straffesystem være et effektivt rettsvesen. I Danmark-Norge er det grunn til å tale om straffer i denne kontekst som et resultat av maktstatens fremvekst. Maktstaten har blitt definert ved å inneha «a legitimate monopoly of authority and enforcement, having also the necessary means to defend this monopoly, both military, bureaucratic and otherwise».²⁴⁷ Med denne definisjonen har Leon Jespersen tilpasset Otto Hintzes maktstatsmodell, som fokuserer på maktstaten som *militær* makt, til de forholdene som for alvor gjorde seg gjeldende i Danmark-Norge på 1600-tallet.

Forutsetningene for disse var blant annet et stadig økende skattetrykk, som for Norges del ble særlig markant i Kristian 4.s regjeringstid. Dette styrket og ble styrket av det stadig mer fremtredende makt- og voldsmonopolet. Makt- og voldsmonopolet er beskrevet som «det utvivlsomt største» av 15–1600-tallets nye statsoppgaver.²⁴⁸ Dette monopolet gav utslag i for det første en langt mer effektiv skatteinnkreving, som igjen hang sammen med «en kraftig disiplinering» av den norske befolkningen.²⁴⁹ I den forbindelse er det verd å peke på den stående hæren som ble etablert fra 1628.²⁵⁰ Med denne hæren for hånden regjerte statholderen over et uvurderlig maktmiddel. Et resultat av dette var at det ble truet med militært press både mot fogder, dersom de ikke utviste effektivitet i innsamlingen av skatter, og mot allmuen dersom de ikke betalte. En slik reaksjon kunne innebære å utplassere militær

²⁴⁷ Leon Jespersen, «The Constitutional and Administrative Situation,» i *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, redigert av Leon Jespersen (Odense: Odense University Press, 2000), 39.

²⁴⁸ Leon Jespersen, «1600-tallets danske magtstat,» i *Magtstaten i Norden i 1600-tallet og dens sociale konsekvenser*, rapporter til den XIX nordiske historikerkongres, redigert av Erling Ladewig Petersen (Odense: Odense Universitetsforlag, 1984), 25.

²⁴⁹ Øystein Rian, *Maktens historie i dansketiden* (Oslo: Makt- og demokratiutredningen, 2003), 72.

²⁵⁰ J. C. Berg, *Historisk Underretning om Landværnet, tilligemed nogle Efterretninger om Norges staaende Hær i Almindelighed* (Christiania: Chr. Grøndahl, 1830), 7.

personell hos dem som skyldte skatt. Skyldte man mindre beløp måtte man skaffe husly til en underoffiser, samt betale ham dagpenger. Var ikke skattepengene betalt etter 14 dager, flyttet to soldater inn sammen med ham. For større beløp kunne det dreie seg om høyere offiserer og flere soldater.²⁵¹ Dette kunne bety svært store utgifter for den som ble utsatt for slike reaksjoner, og den avskrekkende effekten for andre skattebetalere må heller ikke undervurderes. I sine ulike former har Øystein Rian kalt disse militære tiltakene innenfor skatteinnkreving for «the most striking manifestation of the *maktstat* in Norway.»²⁵²

I tillegg til en effektivisering av skatteinnkrevingen, og en økning i skattetrykket fikk staten for det andre i løpet av 1600-tallet utvidet plass i rettsvesenet på bekostning av befolkningen. Frem til 1607 hadde lagmannen fungert som dommer sammen med byrådene eller bondelagrettemenn. I 1607 ble han imidlertid enedommer. Utover 1600-tallet overtok sorenskriveren en lignende rolle i underretten. Sorenskriverens styrkede rolle førte til at folket gradvis ble «skjøvet ut av domstolene», og statens representant ble enedommer i de fleste sakene.²⁵³ Gjennom denne maktforskyvningen ble også premissene for straffereaksjonene forandret. Lokalsamfunnets forbrytelsesdiskurs, eller «sannhet», ble overtatt av statens.²⁵⁴ Dermed ble også reaksjonene i større grad basert på statens kodifiserte sannhet, nemlig loven. Staten definerte forbrytelsen, og staten definerte reaksjonen. Derfor kom også den forulempedes vilje og behov i bakgrunnen. Staten krevde straff fordi enhver forbrytelse var et angrep på staten. Med loven i den ene hånden og en makt til å utøve denne i den andre, oppnådde dermed styringsmakten et monopol på strafferettspleien.

Straffeteorier

Skal vi tro Eva Österberg og Erling Sandmo, hadde imidlertid de nordiske lands lovverk en bred tilslutning i befolkningen. I så tilfelle hadde lovverkets sannhet erstattet lokalsamfunnets sannhet når det gjaldt straff, og man kan snakke om en harmonimodell hvor loven opptrådte som en «kollektiv mentalitet».²⁵⁵ For å opprettholde en slik harmoni var man avhengig av at lovens bokstav var tilnærmet lik folks rettsoppfatning. Denne harmonien var igjen avgjørende

²⁵¹ Øystein Rian, «State, Elite and Peasant Power in a Norwegian Region, Bratsberg County, in the 17th Century,», i *A Revolution from Above?* redigert av Jespersen, 227.

²⁵² Rian, «State, Elite and Peasant Power,» 228.

²⁵³ Øystein Rian: «Hva og hvem var staten i Norge?» 82.

²⁵⁴ Sannhetsbegrepet henter jeg fra Erling Sandmo, for eksempel i «The history of truth and the concept of violence,» i *Facts, fiction and forensic evidence*, Tid og tanke 2, redigert av Sølvi Sogner (Oslo: Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 1997), 52–61.

²⁵⁵ Eva Österberg og Erling Sandmo, «Introduction,» i *People Meet the Law*, 10.

for å opprettholde et effektivt lovverk. Dersom lovene ikke fremsto som rettferdige ville de heller ikke være effektive som normskapere.²⁵⁶

Det juridiske tankegodset som fulgte reformasjonen hang nøye sammen med det teologiske. Det nære forholdet mellom religiøse leveregler og verdslige leveregler kan ha hjulpet befolkningen til å akseptere de til dels svært strenge straffene. Bakgrunnen for disse tette båndene var den mosaiske retts innflytelse på lovene.²⁵⁷

Gjengjeldelsesteorier

Forutsetningen for den mosaiske retts innflytelse lå i teorien om straffer som gjengjeldelse. Gjengjeldelsesteorier, eller *absolutte* straffeteorier hadde nettopp sitt utgangspunkt i Guds påbud i Det gamle testamentet om å «bøte liv for liv, øye for øye, tann for tann».²⁵⁸ Reformasjonens krav om å gå tilbake til Bibelen, hadde gitt fornyet styrke til Guds egen lovgivning, nemlig moselovene. Dette kom, ifølge Jørn Øyrehagen Sunde, også som et resultat av vakuumet som hadde oppstått etter den katolske kirkes lover og rettspraksis.²⁵⁹ Forbrytelser som tidligere hadde tilhørt den katolske kirkens jurisdiksjon skulle nå behandles av det verdslige rettsapparatet. Imidlertid finner vi at det religiøse aspektet er gjennomgående i hele Norske lov. Et godt eksempel på dette, er at den er strukturert ut fra Bibelens ti bud. Rekkefølgen på kriminallovene i Kristian 5.s lov er motivert ut fra hvilket bud lovene hører hjemme under.²⁶⁰

Motivasjonen for straffereaksjonene var i dette tilfellet bakoverskuende. Forbrytelsen hadde skapt ubalanse i den orden som Gud hadde innstiftet. Slike gjengjeldelsesteorier la grunnlaget for svært brutale straffer, som gir assosiasjoner til blodtørstig hevning.²⁶¹ Selv om disse i mange tilfeller fostret lemlestelsesstraffer eller dødsstraffer, resulterte denne tankegangen også i mindre alvorlige straffer, som bøter.

Absolutte straffeteorier fant også støtte i naturretten. Naturretten skulle bli toneangivende for rettsvitenskapen i Norge utover 1700-tallet. Ideen om et skille mellom rett og galt, uavhengig av tid og sted kan spores tilbake i rettshistorien til den greske antikken.²⁶² Siden hadde naturretten gjennom middelalderen blitt knyttet til Guds eksistens. Med Hugo

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Anners, *Den europeiske retts historie*, 185.

²⁵⁸ 2. Mos 21, 23f. Også i 3. Mos 24, 20 og 5 Mos 19, 21.

²⁵⁹ Øyrehagen Sunde, *Speculum legale*, 249.

²⁶⁰ Arne Bugge Amundsen og Henning Laugerud, *Norsk fribenkerhistorie 1500–1850* (Oslo: Humanist forlag, 2001) 29.

²⁶¹ NOU 2003:15. *Fra bot til bedring. Et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff* (Oslo: Statens forvaltningstjeneste Informasjonsforvaltning, 2003), 48.

²⁶² Øyrehagen Sunde, *Speculum legale*, 233.

Grotius' *De jure belli ac pacis* (krigens og fredens rett) fra 1625, ble naturretstanken imidlertid gradvis frigjort fra sin religiøse kontekst. Grotius antydte her at naturretten kunne ha sin eksistens uavhengig av Guds. Et sentralt element i dens frigjøring fra religionen var den vestlige kristendommens splittelse etter reformasjonen. Naturretten kunne ikke være allmenngyldig, og samtidig være i tråd med en religion som nå hadde tatt to retninger; den protestantiske og den katolske. Naturretten ble som en følge av dette en rettskilde, hvor det ikke samtidig ble stilt spørsmål om Guds vilje. Snarere enn å være uttrykk for Guds vilje med skaperverket, ble naturretten ett uttrykk for en fornuftig ordening av verden – en fornuftig ordening som sikret en fredelig sameksistens mellom mennesker.²⁶³ Denne sekulariserte naturretten skulle få navnet den *rasjonalistiske naturretten* og danne et bakteppe for straffeteorien også i overgangen til 1800-tallet.

Fordi det også innenfor en mer sekularisert tilnærming til straffer var lagt vekt på en likevektsordening kunne man fortsatt argumentere for gjengjeldelsesprinsippet. I naturretten som rettsprinsipp ble imidlertid likevektsprinsippet avløst av «billighet», eller ideen om det *rimelige*. Dette er også et begrep generalauditørene benytter seg av i saker der forskjellen på rett og galt måtte identifiseres som et enkelttilfelle, basert på menneskelig fornuft. Det dreide seg for eksempel om avgjørelser i saker der loven var uklar eller taus. Dette åpnet for en mer relativ og situasjonsbestemt naturret – i tråd med Montesquieus ideer.²⁶⁴ Å henvise til billighet som argument, i mangel av en klar lovtekst, var også kan hende mindre risikabelt overfor enevoldsherskeren, enn å vise til naturretten – og dermed antyde at lovgivningen var i strid med naturretten.²⁶⁵

Nyttehensynsteorier

Ved siden av gjengjeldelsesteoriene fungerte også nyttehensynsteorier. Bakgrunnen for straffene var her først og fremst deres mulighet til å hindre fremtidige lovbrudd. Både straffetrusselen og straffefullbyrdelsen skulle fungere preventivt. De allmennpreventive virkningene skulle komme som følge av begge disse, mens de individualpreventive virkningene skulle komme som et resultat av straffefullbyrdelsen mot enkeltindividet.

Av de allmennpreventive virkningene av straff var det i 1700-tallets lovgivning lagt stor vekt på at straffene skulle være avskrekkende. For at straffene skulle ha tilstrekkelig avskrekkende effekt måtte befolkningen for det første vite hvilke straffer som kunne vente for

²⁶³ Ibid., 235.

²⁶⁴ Marit Halvorsen, *Ole Christopher Wessel: En opplysningsjurist*, rettshistoriske studier 11, Institutt for offentlig retts skriftserie 1 (Oslo: Institutt for offentlig rett, 2004), 25.

²⁶⁵ Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 28f.

hvilke forbrytelser. For det andre måtte strafferammene være lagt slik at den øvre straffesamme faktisk hadde så strenge straffer at de virket avskrekkende, og for det tredje måtte det ikke være tvil om øvrighetens evner til å gjennomføre straffene. Dette var også et av de viktigste argumentene for å gjennomføre straffene i offentligheten, slik flere av de militære straffene ble. Et fjerde element som også burde være til stede for at den avskrekkende effekten skulle fungere tilfredsstillende var myndighetenes evne til å oppdage forbrytelsen. For forbrytelser som havnet i generalauditørens arkiver var det åpenbart noen som var lettere å oppdage enn andre. Mindre tyverier og vaktforseelser var vanskelig å oppdage, leiermål ble som regel kun oppdaget dersom det resulterte i barn, mens deserteringer ble oppdaget forholdsvis fort – og selvsagt hvem som var den skyldige.²⁶⁶ Fordi det var varierende grad av risiko knyttet til de ulike forbrytelsene, hadde også straffene for de ulike forbrytelsene ofte forskjellige straffer proporsjonal med nødvendigheten av avskrekking. Tyveri av en «koe paa marken», sammen med landeveisrøveri hadde for eksempel svært høy straff, fordi muligheten til å bli oppdaget i ugjerningen var så begrenset.

I tillegg til avskrekking, kunne også straffene ha virkning av å være *moraldannende*. For militæretaten var det svært viktig at alle opptrådte i overensstemmelse med felles normer. Dette innebar en felles forståelse av hva som var rett og galt. I tillegg til den jevnlige opplæringen av krigsartiklene, kunne da gjentatte offentlige straffesanksjoner hjelpe til å internalisere og opprettholde den korrekte oppfatning av gjeldende normer. Denne virkningen ble opprettholdt ved at soldater selv måtte delta som den straffende part i enkelte straffeutøvelser, for eksempel spissrotstraffen.

Sammen med virkningen rettet mot resten av befolkningen kom naturligvis virkningene rettet mot den dømte selv. Med unntak av dødsstraff, og til dels livstidsstraff i fengsel, var det ønske om at lovbrysteren før eller siden skulle ut i samfunnet og der la være å begå nye lovbrudd.²⁶⁷ For å forhindre nye forbrytelser kunne krigsrettene idømme straffer som var så drakoniske at tanken på å utholde den igjen var tilstrekkelig avskrekkende til at lovbruddet ikke gjentok seg. Dette ser ut til å ha vært en av de viktigste grunnene til harde kroppsstraffer. Ved siden av dette var det også en tanke om at straffen skulle hindre lovbrysteren i å begå nye lovbrudd i den tiden straffen ble fullbyrdet. Dette var da særlig aktuelt ved de ulike formene for frihetsberøvelse, som fengsel og festningsarbeid.

²⁶⁶ Man kunne bare snakke om «leiermål» i streng juridisk forstand dersom samleiet resulterte i barn. Førte det ikke til graviditet var den riktige definisjonen på forbrytelsen «hor». Krigsrettene brukte imidlertid tidvis leiermålsbegrepet i begge tilfeller.

²⁶⁷ Det var ikke uvanlig at fanger som var dømt til livstidsstraff slapp ut av slaveriet etter en viss tid.

Det fantes også andre grunner for å straffe som også gjorde seg gjeldende innenfor militæretaten. I tillegg til tidligere nevnte disiplinære grunner, er det særlig grunn til å tro at mangel på straffereaksjoner fra øvrigheten ville ført til selvtekt innenfor en hærorganisasjon. Straffene kunne dermed ha virkningen av å holde selvtektsnivået nede og opprettholde sosial ro. Ikke bare fungerte straffen da som forebyggende på uro i troppene, men kunne også virke samlende. Symbolverdien av at brudd på felles regler ble straffet må antas å ha vært av stor betydning for fellesskapstanken innenfor hæren.²⁶⁸

Generalauditøren

Generalauditørene hadde grundig juridisk skoleing, og var derfor ikke upåvirket av de rådende straffeteoretiske trendene i Danmark-Norge eller Europa forøvrig. Opplysningstiden hadde avslørt og forsterket en opplevelse av en brutalitet i strafferettspleien som ikke sto i stil med datidens humanistiske strømninger. Dette resulterte i en omfattende produksjon av straffeteoretiske skrifter. Generalauditørene var utvilsomt kjent med de største europeiske bidragene til straffeteori.²⁶⁹ Marit Halvorsen har blant annet skrevet om generalauditør Wessel at han «som student og ung dommer i København må ha lest sin Holberg og sin Pufendorf, så vel som de viktige samfunnskritiske verkene til Voltaire, Montesquieu og Beccaria».²⁷⁰

Endring i holdninger til liv og død

Det var kun de alvorligste sakene som havnet på generalauditørens bord. Flere av disse forbrytelsene åpnet for dødsstraff, og debatten rundt dødsstraff sto sentralt i denne perioden.

For det første handlet dette om forandringer innenfor religionen. Pietismen medførte forandringer rundt holdningene til det jordiske livet. Innenfor pietismen var troen på evig liv med på å styrke verdien av livet, fordi livet nettopp var en forberedelse til dette evige livet. Dette førte til et større fokus på menneskets forbedringsevne. Hvis mennesket var villig til et liv i hengivelse til Gud, kunne mennesket også gjennom dette oppnå å bli et bedre menneske. Guds nåde utgjorde fortsatt eneste mulighet til frelse, men det var gitt mennesket mulighet til å oppnå denne nåden ut fra selvoppofrelse i troen. Dette forutsatte en personlig gudsfrykt. Det var også denne personlige gudsfrykten endel prester etterlyste hos soldatene mot midten av

²⁶⁸ NOU 2003:15, 50.

²⁶⁹ At det danske general kommissariatskollegium sendte generalauditariatet i Norge juridisk litteratur, tyder på at generalauditøren hadde tilgang på en samling av slike skrifter. Se brev i RA-G, journalsager, breve fra Danske Generalitets 1787–1806, brev av 4/10-1804. Det refereres i tillegg til juridisk litteratur i gen. auds betenkninger, f. eks. i RA-G, VII, 24., sak 62 (1812) – hvor gen. aud. Bergh siterer Anders S. Ørsted, fra hans bok *Systematisk Udvikling af Begrepet om Tyverie og denne Forbrydelses juridiske Følger : samt andre dermed Forbundne Retsmaterier, tilligemed Vink til vor Tyvslovgivnings rigtige Bedømmelse*.

²⁷⁰ Halvorsen, *Ole Christopher Wessel*, 7.

1700-tallet. En bekymringsmelding ble innsendt kongen over ulike offiserer og soldaters «Lunkenhed, endog i den udvortes Christendom, deres Fremturelse i aabenbare Synder, Guds Naades Foragt, Afhold fra Sacramentet, Gudstjenestes Forsømmelse, Leiermaals Begaaelse og adskillige Opfund til at skjule den».²⁷¹ Som et resultat ble det i 1740 ved skriv til biskopene i Danmark og Norge besluttet at alle militæres «Tilstand i det Aandelige» skulle kartlegges sammen med deres «udvortes Opførsel i de Pligter, som en Christen ere anstændige».²⁷²

Problemet pietismen fremsatte når det gjaldt dødsstraffene, var at de ikke bare fratok mennesket mulighet til å leve et liv i Guds nåde, men også i fremtiden å bli et bedre menneske som gjennom dette også kunne fungere tjenelig for samfunnet. En forbryters mulighet til å bli et bedre menneske var også et av de viktigste punktene til Rousseau i hans argumentasjon mot dødsstraffen. Ifølge ham var det «ikke noe menneske som er så ondt at det ikke kan gjøres dugelig til noe».²⁷³ Troen på menneskets forbedring gav grobunn til et straffesystem som særlig mot slutten av 1700-tallet begynte å ta høyde for forbryterens forbedringspotensiale.

I tillegg til forandringer *innenfor* religionen kom også den generelle sekulariseringen av samfunnet, eller det som har blitt kalt en «de-christianization» av samfunnet.²⁷⁴ Begrepene her er imidlertid problematiske. En kvalitativ undersøkelse av religiøs tro før og etter «sekulariseringen» ligger utenfor vår rekkevidde. Vi kan kanskje snakke om en sosial, snarere enn en religiøs forandring i samfunnet. At kirkens rolle ble endret kan ikke betviles. Det er samtidig grunn til å gi John McManners rett i hans poeng om kristendommens forankring i alle deler av samfunnet i opplysningstiden: «Christianity has played its part in the creation of this social order, and its ideas float everywhere within it, not least in the minds of critics and unbelievers».²⁷⁵ Den religiøse konteksten det tok årtusener å bygge opp, forsvant ikke i løpet av tiår, men gikk allikevel gjennom en sosial forandring. Disse endringene gav filosofer som Rousseau mulighet til å gi leveregler innenfor en deistisk og humanistisk kontekst, uten å grunnge disse i religionen.²⁷⁶ Dette gjaldt da også i stadig større grad i juridisk argumentasjon, hvor teologiske argumenter opptrådte stadig sjeldnere og i overgangen til 1800-tallet utgjorde

²⁷¹ WB, bind 1, 858.

²⁷² Ibid. Se også reskript av 30. desember 1740. WB, bind 1, 768.

²⁷³ Jean-Jaques Rousseau, *Om samfunnspakten eller Statens grunnsetninger* (Oslo: De norske Bokklubbene, 2001), 37.

²⁷⁴ John McManners, *Death and the Enlightenment: Changing Attitudes to Death among Christians and Unbelievers in Eighteenth-century France* (Oxford: Clarendon Press, 1981), 440.

²⁷⁵ Ibid., 443.

²⁷⁶ Ibid., 440.

en svært liten del.²⁷⁷ Da særlig dødsstraffene i stor grad var religiøst begrunnede, betydde denne verdsliggjøringen en svekkelse av dødsstraffenes fundament.²⁷⁸

Sentrale straffeteoretikere

Italieneren Cesare Beccarias *Om forbrytelse og straff* (1764) var ifølge Martin Bergman opplysningstidens «mest innflytelsesrika straffrättsliga verk».²⁷⁹ Reformforslagene som her ble lansert varslet om en mer human strafferett. Mange av disse var for radikale til å bli akseptert i sin helhet, men flere av hans ideer fikk gjennomslag, og gav grobunn for senere endringer. Beccarias argumentasjon er ofte regnet som et ønske om en humanisering av strafferett og strafferettspleien, da dette ofte ble resultatet av hans ideer. Det må allikevel sies at det i hans argumentasjon vel så mye dreier seg om ønske om *rasjonalisering* som *humanisering*. Straffene måtte være samfunnstjenlige, og dermed var også hans grunnleggende argumentasjon for å straffe utilitaristisk, altså ut fra nyttehensyn.²⁸⁰ Dette nyttehensynet måtte dog, ifølge Beccaria, kombineres med gjengjeldelsesargumenter. Ut fra rene utilitaristiske hensyn kunne staten legitimere både svært brutale straffer, og at uskyldige ble dømt, hvis dette var samfunnstjenlig. Imidlertid var begge disse; både muligheten for at uskyldige ble dømt og de mest brutale straffene, gjenstand for Beccarias kritikk.

Nyttehensynet preget også Beccarias syn på dødsstraff. Han mente at dødsstraff hverken var nødvendig eller samfunnstjenlig. Unntakene gjaldt for det første for personer som truet en stats eksistens i det hele tatt ved å være i live, det være seg i fengsel eller utenfor. Her var han altså i tråd med Rousseau, som kun mente staten kunne ta livet av «dem det ville være farlig å la beholde livet».²⁸¹ For det andre åpnet Beccaria for dødsstraff dersom forbryterens død var «the true and only brake to prevent others from committing crimes».²⁸² Argumentasjonen mot dødsstraff gikk for det første på at det var meningsløst at et samfunns lover, som ble skapt for å hindre mord selv skulle godkjenne den samme gjerningen.²⁸³ Videre begrunnet han sin argumentasjon gjennom avskrekkelsesprinsippet, da livstid i fengsel ifølge Beccaria, utgjorde en større trussel enn å miste livet. For de fleste var tanken om døden så fjern og udefinert, at tanken om å tilbringe resten av sitt liv i et fengsel virket mer nært og skrem-

²⁷⁷ Martin Bergman, *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal*, rättshistorisk bibliotek 53 (Lund: Nerenius & Santérus, i distribusjon, 1996), 15.

²⁷⁸ Tyge Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 11.

²⁷⁹ *Ibid.*, 15.

²⁸⁰ Richard Bellamy, introduksjon i Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments and Other Writings*, redigert av Richard Bellamy (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), xxii.

²⁸¹ Rousseau, *Om samfunnspakten*, 37.

²⁸² Beccaria, *On Crimes and Punishments*, 67.

²⁸³ *Ibid.*, 70.

mende. Dødsstraffen hadde heller ikke den avskrekkende effekten den skulle ha på tilskuerne, mente han. Fordi dødsstraffen var unnagjort på kort tid ville eksekusjonen ikke gjøre noe langvarig inntrykk på folkemassen. Langt mer virkningsfullt ville det være om forbryteren ble fratatt friheten, og på denne måten kunne fungere som en varig påminnelse om hva som ventet de verste forbrytere.²⁸⁴

Om forbrytelse og straff oppnådde etter få år en betydelig popularitet, og ble spredt i store deler av Europa.²⁸⁵ Dette kom særlig i kjølvannet av den franske oversettelsen av 1767 som inneholdt en lengre kommentar av Voltaire. Beccarias anerkjennelse førte til at Katrina den store inviterte ham til Russland for å hjelpe til med å utforme en ny strafferettsreform.

Det bør dog bemerkes at Beccarias verk om straff ikke kan betegnes som et startskudd for en mer human strafferettspleie. Forandringene gikk over lang tid og angrepene på et ineffektivt og brutalt lovverk var mange. Den vide og mangefasetterte kritikken, må sees i lys av en sterkere spredning av makten i flere av de europeiske landene i løpet av 1700-tallet. Med økt grad av uavhengighet for domstolene, ble det også mindre risikabelt å antyde at deler av deres virke hadde forbedringspotensiale. For det eneveldige Danmark-Norge er det i perioden lite overbevisende å tale om en reell maktfordeling. Struensees reformer for rettsvesenet medførte et større skille mellom administrativ og dømmende makt.²⁸⁶ I Fredrik 6.s regjeringstid (1784–1814) må allikevel makten betegnes som enhetlig. Maktfordelingsprinsippet hadde imidlertid delvis støtte hos flere av de ledende jurister i Danmark-Norge i perioden, blant annet hos generalprokurør Henrik Stampe.²⁸⁷ Dette kunne naturligvis ikke forfektes i sin helhet i enevoldsstaten. Stampe, som også var en varm tilhenger av det opplyste eneveldet, adopterte imidlertid ønsket om styrket selvstendighet for den dømmende makt.

Gjennom ideen om det opplyste enevelde kunne man nærme seg idealet for denne tidens betydningsfulle jurister. Forestillinger om menneskets rett til frihet og lykke gikk ikke på tvers av ideen om den absolutte kongemakt. Generalprokurør Christian Colbiørnsen hevdet at eneveldet i sin form etter 1660 nettopp var i folkenes interesse, fordi dette systemet kunne kutte det gamle «Lenstyranni» og erstatte det med «den fulde Borgerfrihed».²⁸⁸ Således kunne han hylle kongens makt fordi kongens og folkets fordeler var «væsentlig det samme».²⁸⁹

²⁸⁴ Ibid., 69.

²⁸⁵ J.M. Beattie, *Crime and the Courts in England 1660–1800* (Oxford: Clarendon Press, 1986), 555–556; Bellamy, introduksjon, xxix; Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 213f.

²⁸⁶ Halvorsen, *Ole Christopher Wessel*, 19.

²⁸⁷ Ibid., 17.

²⁸⁸ Hans Jensen, «Colbiørnsen, Christian» i *DBL*, bind 5, 367.

²⁸⁹ Ibid.

Der både Stampe og Colbiørnsen kjempet for større frihet hos borgerne, var også begge forkjempere for en strafferett som baserte seg på avskrekkelsesprinsippene.²⁹⁰ Ifølge Colbiørnsen, måtte dette dog ikke resultere i uforholdsmessig harde straffer, da disse kunne resultere i enda verre forbrytelser. Her var han på linje med Beccaria. I et straffesystem hvor det ble gitt like harde straffer for to ulike lovbrudd, mente Beccaria, ville forbryteren velge den verste av disse to, dersom det tjente ham selv.²⁹¹ Ut fra denne argumentasjonen synes det klart at det ble tillagt loven en klar normativ virkning for den potensielle forbryter. I denne kontekst var det en svært viktig oppgave å sørge for et lovverk som hadde en høyest mulig indre konsekvens. I en situasjon der alle lover ble satt grundig under lupen, var resultatet også at enkelte lover ble funnet for milde. Colbiørnsen vedgikk at de eldre straffelover i stor grad var strengere enn det borgersikkerheten krevet, men på enkelte områder mente han dog at loven med fordel kunne bli skjerpet. Dette gjaldt blant annet straffene foreskrevet for vold i Norske lov 6–9.²⁹²

Bidrag til militærrettsvitenskap

Det er et gjennomgående trekk i perioden at de militære straffene fortsatt var harde og brutale. Trass i en omfattende og kontinuerlig tillempling i for det vesentligste formildende retning, var det allmenn enighet om at straffenivået var for strengt. Generalauditøren gav eksplisitt uttrykk for at de gjeldende lovverket var utdatert, og at man i påvente av et nytt måtte bruke de muligheter for reduksjoner i straff som forelå. Det tydeligste tegnet på at krigsartiklene med medfølgende bestemmelser ikke lengre var i takt med den rådende juridiske oppfatning, kom med den danske oversettelsen av krigsartiklene i 1808. I begrunnelsen for oversettelsen ble det ytret et ønske om å utarbeide nye «med Tidens Aand mere ovenstemmende» krigsartikler «indtil en ny almindelig kriminel Lovbog kan udkomme».²⁹³

Det er vanskelig å tegne noe bilde over en etablert militærrettsvitenskapelig diskurs i denne perioden. Dette skyldes i det allervesentligste mangel på litteratur om temaet. I all hovedsak dreide denne seg om Ludolph Johann Krohns *Forsøg til den danske Krigs-Ret* fra 1799 og Peder Rosenstand Goiskes *Krigsret for den danske landmagt*, som var ferdig forlagt i to bind i 1801.²⁹⁴ Før disse, skal vi tro Krohn, hadde bidragene til det militærrettsvitenskape-

²⁹⁰ Ditlev Tamm, Claus Bjørn og Morten Westrup, red., *Til det almindelige bedste... Genealprokurør Christian Colbiørnsens lovbetænkninger 1789–1802* (København: Jurist og Økonomforbundets Forlag, 2006), 3; Stig Juul, «Stampe, Henrik», i *DBL*, bind 12, 406.

²⁹¹ Beccaria, *On Crimes and Punishments*, 21.

²⁹² Tamm, Bjørn og Westrup, red., *Til det almindelig bedste*, 307.

²⁹³ *Udkast til militær Straffelov*, 45.

²⁹⁴ Blikrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 31; Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 7.

lige feltet vært små i helstaten.²⁹⁵ Det betyr at generalauditørene i forkant av århundreskiftet i stor grad hadde måtte forholde seg til tysk litteratur om emnet. I tillegg kom naturligvis deres forgjengeres nedskrevne betenkninger. Disse betenkningene utgjorde samlet en stor produksjon nedskrevet i protokoller. Det er grunn til å anta at disse protokollene var samlet hos generalauditørene, da deres instruks gjorde det til generalauditørenes oppgave å oppbevare tidligere justisprotokoller.²⁹⁶

Goiske, som skrev det viktigste bidraget av de to nevnte, påpekte i sin innledning til kriminalretten at «Vore militaire criminelle Love ere meget langt fra at kunde tillægges den Bestemthed i at fastsætte Forbrydelsens Grændser, og Straffenes Art eller Grad, som endog de Jurister, der fordre mindst af en criminel Lov, ansee for et uundværligt Requisit».²⁹⁷ Sett på bakgrunn av dette utsagnet, må ønsket om en ordnet oversikt over de gjeldende rettsregler for militæretaten ha vært utslagsgivende i Goiskes beslutning om å samle reskripter, resolusjoner og kollegialbrev gjeldende militæret, og senere utgi disse i bokform.

De militære domstolene opptrådte dermed i en tid hvor de militære rettsreglene syntes kaotiske. Dette var med på å skape en situasjon der krigsrettsdommer ble forfattet, uten at de hadde hjemmel i lov. Krigsrettene la til grunn lover eller bestemmelser som var utgått av lovverket og erstattet av nye. Samtidig var dette en tid hvor det var stor enighet om at de militære lovene var i utakt med samtidens normer, og at det derfor var planlagt en grundig bearbeidelse av regelverket. I lys av dette må det konkluderes med at generalauditørene var stilt overfor store utfordringer i sin rolle som kongelig rådgiver. På samme tid må det i denne situasjonen ha eksistert en viss handlefrihet, som igjen gav mulighet til innflytelse på hvordan det militære lovverket manifesterte seg.

Oppsummering

Gjennom opprustningen på 1600-tallet hadde militærmakten markert seg som den største etaten i maktstaten Danmark-Norge. Fremveksten av maktstaten åpnet for at myndighetene kunne føre større kontroll med rettsvesenet. Som et resultat av maktforskyvningen fra lokal-samfunnet til sentralmakten, ble statens interesser det førende premisset i straffediskursen. Som den øverste militærjuridiske myndighet i Norge, hadde generalauditøren en betydelig rolle i å oppfylle statens interesser innenfor den militære jurisdiksjon.

²⁹⁵ Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 32.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Goiske, *Krigsret for den danske landmagt*, bind 2, 89.

Generalauditørene hadde samtidig gjennom deres juridiske utdanning, og deres posisjon blant de øverste av statens juridiske forvaltere, god kjennskap til straffeteoretiske strømninger i Europa. Opplysningsfilosofenes omfattende produksjon av straffereformsforslag i løpet av 1700-tallet hadde en særlig fellesnevner. Dette lå i angrepet på hva de så som et ineffektivt og brutalt strafferegime. Blant teoretikerne var italieneren Cesare Beccaria, som senere har blitt trukket frem som den mest innflytelsesrike på strafferetten. Hans angrep var særlig rettet mot dødsstraffen og de mest brutale straffene, begge elementer i den militære strafferett.

I lys av endringene knyttet til oppfatninger om straffens legitimitet og hensikt, ble Kristian 5.s lovverk oppfattet som foreldet. Det eldre tallionsprinsippet var på vikende front mot den rasjonalistiske naturrettens idé om den rimelige likevekt. Samtidig var de mest drakoniske straffene i ferd med å miste støtte også i lys av avskrekkelsesprinsippet. Dette resulterte allikevel ikke i omfattende militærrettslige reformer i vår periode. Dermed satt generalauditørene med den muligheten myndighetene hadde til å justere rettspraksisen i en retning mer i overensstemmelse med den allmenne rettsfølelse.

5. SAKENE

I Grunnloven av 17. mai 1814 ble det bestemt at Høyesterett, sammen med to høyere offiserer, skulle utgjøre annen og siste instans i alle krigsrettsaker som angikk «enten Liv eller Ære, eller Friheds Tab for længere Tid, end 3 Maaneder».²⁹⁸ Disse sakene hadde tidligere blitt sendt kongen gjennom generalauditoriatet. Når denne ordningen så ble endret, fikk også generalauditøren en endret rolle i slike saker. De alvorligste krigsrettssakene skulle nå ikke lengre vurderes av én mann, men av en forsamling bestående av minst ni.

Såvidt over 20 år tidligere, 25. april 1794, ble Ole Christopher Wessel avløst av Fredrik Julius Kaas i generalauditørembetet. Mellom 1794 og 1814 hadde Kaas, som kun satt i halvannet år, sammen med tre andre, bekledd dette embetet. I årene fra 1795 til 1801 satt Anker Vilhelm Fredrik Bornemann som generalauditør, fra 1801 til 1810 Matthias Otto Leth Sommerhielm, og i den resterende perioden Christopher Anker Bergh. Bergh ble sittende i stillingen også etter 1814, og fikk en etterfølger først etter sin død på grunnlovsdagen i 1825.²⁹⁹

Seg imellom hadde disse i perioden frem til 1814 mottatt dommene fra 397 ulike krigsrettsavgjørelser, og skrevet betenkninger til endelig dom over 556 soldater og offiserer.³⁰⁰ De aller fleste av disse betenkningene ble forelagt kongen før de ble returnert med hans bifall eller eventuelle endringer. Noen få saker ble imidlertid sendt til generalauditøren uten at han vurderte dommene som alvorlige nok til å bli forelagt kongen.³⁰¹ Dette gjaldt særlig i saker som omfattet flere soldater, hvor kun de alvorligste dommene i saken ble sendt til København for kongelig resolusjon. Sakene som ble behandlet og returnert generalauditøren med kongelig resolusjon fordeler seg over en rekke ulike forbrytelser. En grov inndeling av forbrytelsene kan fremstilles på følgende måte:

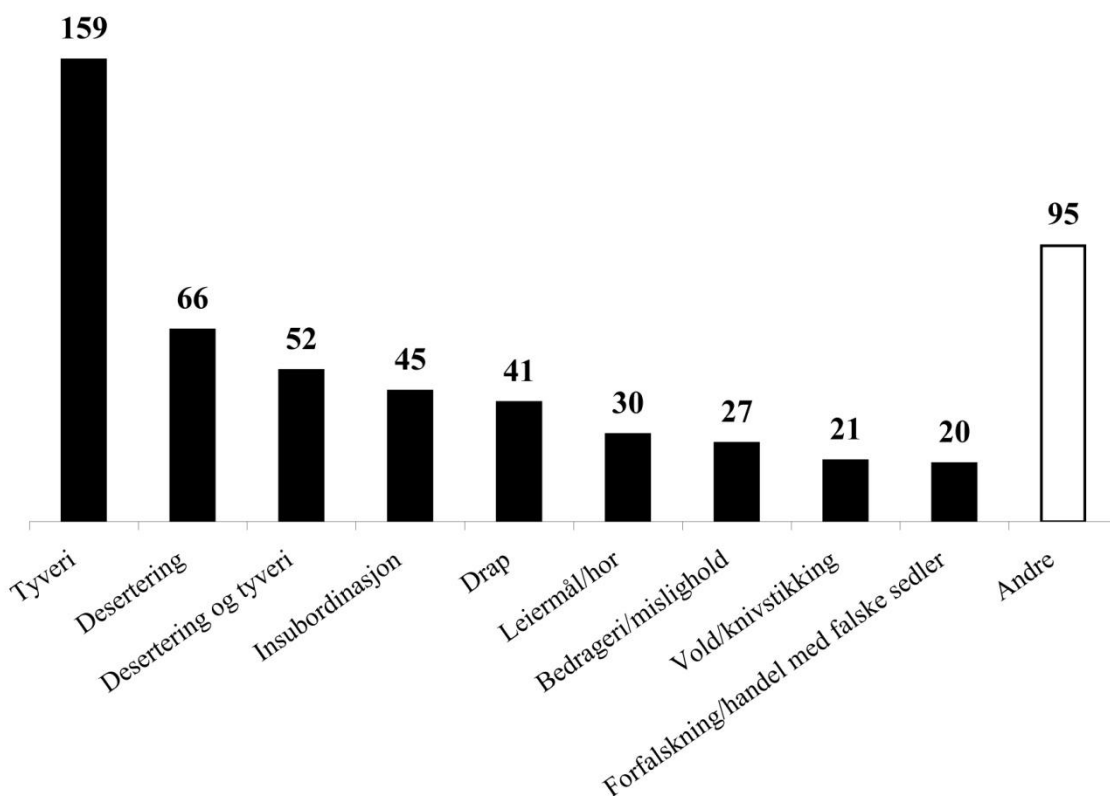
²⁹⁸ Grunnloven § 90, gjentatt med små endringer i grunnloven av 4. november, da som § 89.

²⁹⁹ Lange, «Virkelige General-auditører 1646–1853», på håndskrevet liste i RA–G, I. Se også Tor Weidling, *Eneveldets menn i Norge. Sivile Sentralorganger og embetsmenn 1660–1814*, Riksarkivaren skriftserie 7 (Oslo: Riksarkivaren, 2000), 131.

³⁰⁰ Dette er antall saker som er nedskrevet i protokollen.

³⁰¹ I saker der dommene ikke ble sendt til kongen var dommene endelige, da soldatene ikke hadde ankerett. Se kapittel 2.

Figur 1. Tiltalte forbrytelser i perioden 1794–1814

Statistikken viser at forbrytelser knyttet til tyveri og desertering opprer hyppigst av sakene behandlet gjennom generalauditoriatet i vår periode. Sammen utgjør de nær halvparten av alle registrerte saker. Derfor vil også disse forbrytelsene være gjenstand for særlige undersøkelser nedenfor. Gjennom sin høye andel i det samlede saksmaterialet vil de to forbrytelsene kunne gi et representativt bilde av store deler av rettsapparatets praksis i perioden.

Tyveri

Ulike former for tyveri utmerker seg som den langt vanligste forbrytelsen i disse sakene. I tillegg kommer kombinasjonen desertering og tyveri, som var såpass vanlig at den her har blitt skilt ut som en egen kategori. Selv uten hensyn til denne ser vi at tyveri tegner seg som den klart hyppigste blant de alvorligste forbrytelsene i de militære styrkene, med omtrent dobbelt så mange tilfeller som desertering, som var den nest vanligste forbrytelsen. Antallet tyverier kan synes bemerkelsesverdig høyt med tanke på tyveriraten i det sivile rettsapparatet. Her er det imidlertid forholdstallet som er interessant. Antallet tyverier registrert i protokollen

gir begrenset innsyn i antall tyverier i militæretaten på landsbasis, da mindre tyverier ofte ble straffet arbitrært og kun de alvorligste dommene skulle innsendes kongen.

I en periode på 35 år, fra 1763 til 1797, utgjorde tyverisakene kun 4 av 688 saker ført på tinget i Rendalen.³⁰² De regionale forskjellene i landet var imidlertid betydelige. I Ringsaker opplevde de en sterk økning i tyverier fra 1780, og i perioden mellom 1780 og 1789 ble 35 personer dømt for tyveri.³⁰³ Ifølge Anna Tranberg lå Ringsaker og nabobygdene med dette på toppen i antall personer bøtelagt for tyveri i bygde-Norge.

I generalauditørens protokoller utgjør 159 av 556 av dommene tyverisaker. Den sivile tingrettens og generalauditørens svært ulike jurisdiksjonsområder fører imidlertid til at de to vanskelig kan sammenlignes tilfredsstillende. Personer med militær tilknytning måtte jevnlig stille for sivilretten, og da særlig først og fremst i gjeldssaker som i Sandmos undersøkelser utgjør langt over halvparten av sakene. Soldatene står dermed potensielt bak en vesentlig forskyvning av forholdstallene mellom de to instansene. Gjeldssaker utgjør videre kun én av mange type saker som bare hørte hjemme hos enten tingsretten eller hos generalauditøren. Det finnes i tillegg til denne en hel rekke grunner til at sammenligningen mellom de to bør gjøres med varsomhet. Hvorom allting er finnes det gode belegg for at tyverier forekom sjelden utenfor militærstanden, og i alle tilfeller sjeldnere enn innenfor. Dette argumentet styrkes også av undersøkelser gjort av Espen Bugge Solberg.³⁰⁴

Jørn Sandnes har i sin undersøkelse av kriminalitet i generasjonene etter reformasjonen forfektet at Norge hadde en svært lav tyverifrekvens sammenlignet med England og andre land der denne er undersøkt i Europa.³⁰⁵ Dette grunngir han i at det tradisjonelle bondesamfunnet i Norge, som «med naturalhushold, lav mobilitet, relativt liten sosial differensiering og sterk stilling for ætta» skapte «et mindre prekært *behov* for tyveri og mindre gunstige *betingelser* for det».³⁰⁶ I den norske hæren, som i hovedsak besto av vernepliktige soldater, kan neppe et fravær av Sandnes' nevnte faktorer fungere tilfredsstillende som forklaring på en høyere tyverifrekvens i hæren. En mer sannsynlig forklaring kan synes å ligge i ordtaket «leilighet gjør tyv», som Sandnes også gjør seg til talsmann for – med støtte i undersøkelser

³⁰² Erling Sandmo, *Tingets tenkemåte: Kriminalitet og rettssaker i Rendalen, 1763–97* (Oslo: Tingbokprosjektet, 1992), 50.

³⁰³ Anna Tranberg, *Korn og Klassekille 1660–1840*, bind 3 av *Ringsakboka* (Brumunddal: Brøttum, Ringsaker og Veldre historielag, 1993), 230.

³⁰⁴ I en periode på 36 år, altså omtrent tilsvarende periode som for Sandmos undersøkelse, har Solberg registrert 14 domfellelser for tyveri. I Sandmos periode ble kun ett av de fire tyveriene, samt kun ett av 23 av de andre eiendomsforbrytelsene faktisk ført til doms. Se Solberg, *Militær jurisdiksjon*, 82 og 84, samt Sandmo, *Tingets tenkemåter*, 103 og 107.

³⁰⁵ Jørn Sandnes, *Kniven, ølet og æren. Kriminalitet og samfunn i Norge på 1500- og 1600-tallet* (Oslo: Universitetsforlaget, 1993), 86.

³⁰⁶ *Ibid*, 88.

gjort av Eva Östberg for Sverige i samme periode.³⁰⁷ Soldater innkvartert i festningene har hatt god tilgang på slike muligheter, gjennom militærmateriell, eiendeler til medsoldater, offiserer eller deres familier, samt magasiner og andre oppbevaringsplasser for ting av verdi. Det er heller ikke urimelig å tenke at soldatene hadde lettere for å gjøre seg til tyv når det gikk utover en upersonlig størrelse som militæretaten (i alle fall direkte), enn når det gikk utover sambygdinger. Et slikt argument vil i alle fall kunne forklare de mange tilfellene av tap av militært utstyr, som soldatene ved flere tilfeller innrømmet å ha solgt. Åpner vi for distanse til offeret som forklaring, kan også soldatenes omplassering til ukjente plasser ha økt frekvensen på sivile tyverier. Dette blir imidlertid mer spekulasjoner enn argumenter med støtte i kildene.

En viss støtte i kildene kan vi dog spore for nødsårene utover 1800-tallet som forklaring bak endel av tyveriene. I tillegg til at nød eksplisitt ble nedskrevet av generalauditørene som årsak bak flere tyverier i denne perioden, ser vi at forholdstallene for 1803 og frem til 1814 er høyere i favør av tyveri, enn i perioden før dette.³⁰⁸ Antallet tyverier er imidlertid ikke tilstrekkelig høyt til å bestemt konkludere i en slik retning.

En siste forklaring på hyppige tyveridommer i krigsrettene i forhold til de sivile rettene, må man anta ligger i at mulighetene for å oppdage tyveriene var bedre innenfor militæretaten, og da særlig i garnisonene. Sammen med muligheten til å *oppdage* vil også muligheten til å *rettsforfølge* forbryterne i militærvesenet ha vært sterk, all den tid disiplin og kontroll spilte en så sentral rolle, og det aldri var mangel på styrker nok til å pågripe mistenkte.

Krigsartiklene delte opp tyverier i to ulike slags, av krigsrettene oftest referert til som *simple* og *kvalifiserte* tyverier. I figuren ovenfor inneholder tyverisøylen begge disse formene for tyveri. Simple tyverier dreide seg om de minst alvorlige tyveriene, mens kvalifiserte tyverier alltid inneholdt skjerpene omstendigheter av ulik grad. Om tyveriet ble regnet som simpelt eller kvalifisert spilte en avgjørende rolle i forhold til straffutmålingen, og også i forhold til om dommen faktisk ble sendt inn til kongen. Simple eller ringe tyverier, ble normalt første gang kun behandlet og dømt av krigsretten. Gjentok tyveriet seg skulle imidlertid dommen oversendes kongen. Det gjør at de simple tyveristraffene som ble behandlet av generalauditøren i all hovedsak dreier seg om gjentatte tyverier. For andregangstyverier skulle bare de alvorligste oversendes kongen for resolusjon, mens kongen skulle sette endelig dom for alle tredjegangstyverier.

³⁰⁷ Ibid, 89f.

³⁰⁸ Gjennomsnittallene for de to periodene økte med 18 % tyverier i forhold til andre forbrytelser i første periode til 34 % i andre periode.

Når det gjaldt kvalifiserte tyverier, skulle derimot alle dommer fremlegges for kongen. Krigsartiklene definerer disse som tyverier «skeet ved Indbrudd eller Indstigen ... med væbnet Haand og paa Steder, hvor man ellers ikke stiger ind».³⁰⁹ Grensene mellom kvalifiserte tyverier og ran eller røveri var dermed uklart definert i krigsartiklene.³¹⁰ Kvalifiserte tyverier kunne være tyverier i samband med trusler, tyverier begått på vakt, tyveri av militære magasiner, tyveri av dyr på beite og så videre. «Straten-Røverie» og «Stiemandsværk» var imidlertid adskilt som egne, særlig alvorlige forbrytelser. Dette dreide seg om landeveisrøveri og skogrøveri.

Krigsartiklene gav krigsrettene myndighet til å bestemme straffene for simpelt tyveri ut fra arten av forbrytelsen og omstendighetene rundt den. Alternative straffer besto av fengselsstraff, spissrotstraff eller annen vilkårlig straff. Det var dermed gitt større handlefrihet i straffeutmålingen enn hva som var tilfellet for sivile i Norske lov. Disse hadde klart definte straffer for første, andre, tredje og fjerde gangs ringe tyverier. Generalauditoriatets protokoller viser at spissrotstraffen var den mest benyttede av straffene i militæretaten for simple tyverier dersom tyvegodsset var av større verdi. For mindre verdier benyttet man seg av krumslutningstraff.

Kvalifiserte tyverier skulle sammen med tredje gangs simple tyveri straffes med galgen.³¹¹ Dette var en langt mer alvorlig straff enn hva som var tilfellet for samme forbrytelse i de sivile lovene. Krigsartiklene avspeilte således de strengere tyveristraffene som hadde vært gjeldende for de sivile frem til 1600-tallet. Utover 1600-tallet hadde imidlertid de sivile lovene lempet på tyveristraffene, som dermed innebar at straffene for tyveri i dette århundret gikk i en motsatt retning enn straffer for de fleste andre forbrytelser. Tyge Krogh har satt utviklingen i tyveristraffene i forbindelse med behovet for arbeidskraft. Som en følge av dette behovet ble lovverket forandret i retning av økt bruk av straffearbeid for tyverier.³¹²

Tredje gangs simple tyveri skulle ifølge Norske lov straffes med kakstryking og brennemerke på pannen, og for fjerde gang med livstidsarbeide. Kvalifiserte tyverier skulle i samme lov andre gang straffes med frihetsberøvelse på livstid sammen med kakstryking og brennemerking.

³⁰⁹ KA 25. SF, 263.

³¹⁰ I figur 1 har jeg skilt mellom tyveri og røveri. Antall røverier er imidlertid for lavt i perioden til å komme med i oversikten.

³¹¹ KA 25. SF, 263.

³¹² Tyge Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 253.

De militære straffene for tyveri gjennomgikk imidlertid stadige forandringer i løpet av 1700-tallet, og i 1771 ble dødsstraff for tyveri endelig opphevet.³¹³ Denne bestemmelsen utgjorde en del av mindretallet av Struensees lovendringer som ble stående etter hans død.³¹⁴ En omfattende revidering av tyveristraffene kom imidlertid først med kongelig forordning av 20. februar 1789.³¹⁵ Forordningen bestemte følgende straffer for tyveri:

Første simple tyveri – tukthusarbeide fra to måneder inntil to år.

Andre simple tyveri – rasphus- eller festningsarbeide fra tre til fem år. Kvinner med tilsvarende tid i tukthus.

Tredje simple tyveri – festnings- eller tukthusarbeide på livstid.

Første grove tyveri – kakstryking og festnings- eller tukthusarbeide på livstid.

Andre grove tyveri, eller fjerde simple tyveri – kakstryking, brennemerking på pannen og livstidsarbeide under streng bevoktning.

Denne, av generalauditør Kaas titulerte «sær milde Anordning», gjaldt for sivile, så vel som for militære.³¹⁶ Forskjellen var at krigsrettene kunne erstatte festningsstraffene på kortere tid enn livstid med spissrotstraffer.³¹⁷ Premissene til forordningen antydte at straffepraksisen knyttet til tyverier ikke hadde fulgt lovens bokstav frem til da. Forordningen uttrykte et ønske om å

bestemme et saa billigt og passende Forhold imellem Misgierningens forskjellige Grader og sammes Straffe, at disse sidste baade kunne virke til Forbedring, hvor denne var at formode, og tillige fuldbyrdes uden at nogen Benaadning skal finde Sted, eller de Skyldige derom gives Haab.³¹⁸

Det er iøynefallende at fyrstemakten her så ut til å spille fra seg benådningskortet, som hadde vært flittig brukt frem til denne tid. Denne benådningssaksen hadde varierende grad av støtte hos lovgivere og straffeteoretikere.³¹⁹ Som et resultat av et økende omfang av tyverier i København på midten av 1700-tallet var det blitt nedsatt en kommisjon som skulle komme med forslag til revidering av de sivile tyverilovene i skjerpene retning.³²⁰ Kommisjonens

³¹³ Forordning av 27. april 1771. JASb, bind 2, 7.

³¹⁴ Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 266.

³¹⁵ JASb, bind 2, 234.

³¹⁶ RA-G, VII, A, 23., (1794), 15. Det er verd å merke seg at denne betraktningen av Kaas er skrevet i et resolusjonsforslag som skulle – eller i alle fall kunne – leses av kongen, og dermed bør leses i lys av dette.

³¹⁷ Det var ikke anledning til å idømme mannlige militære tukthusstraff.

³¹⁸ JASb, bind 2, 234.

³¹⁹ Se kapittel 6.

³²⁰ Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 261.

arbeid resulterte ikke i konkrete forslag, men den fremsatte oppsiktsvekkende skarp kritikk mot de gjentatte benådningene utgått fra fyrstemakten.³²¹

Fordi færre og færre ble dømt etter lovens strengeste bokstav, kunne man anta at færre og færre oppfattet en straff etter loven som rettferdig. Hos Beccaria ble ulempen med hyppige benådninger grunnlagt i at forbryterne kunne oppfatte straffer som ikke ble benådet som «violent acts of force rather than the products of justice».³²² Når da benådningen kom, var dennes effekt over tid nødt til å bli vannet ut, fordi man kunne risikere at forbrytere ikke forventet annet. Benådningspraksisen kunne stå i fare for å kvele seg selv. Som et resultat av dette ble man nødt til å endre straffene i sin helhet, og ta til orde for en stopp i alle benådninger. Forordningen av 1789 ble således avsluttet med «Kongens alvorlige Villie»: at straffene skulle fullbyrdes etter forordningen, uten at delinkventene kunne forvente «Eftergivelse eller Benaadning».³²³

Den offentlige forordningen skulle levne liten tvil om konsekvensene av forbrytelsen, og kongens vilje til å gjennomføre disse. Følgelig kunne man håpe å oppnå hva Colbiørnsen hadde presisert i sine utkast til tyveristraffenes bestemmelse: «Thi uagtet straffe bør være så lidt hårde, som den offentlige sikkerhed tillader, fordrer dog klogskab tillige, at denne mildhed så meget som muligt skjules for dem, der kunne være fristet til at overtræde loven.»³²⁴

Opphøret av benådningspraksisen ble som en følge av flere årsaker, ikke gjennomført i praksis.³²⁵ For det første var de manglende kravene til juridisk kompetanse hos krigsrettens medlemmer av avgjørende betydning. Dette resulterte i at det tidvis ble felt dommer uten hjemmel i noen lov. Det gjaldt for eksempel tamburen Niels Engebretsen som i 1797 ble dømt for kvalifisert tyveri.³²⁶ Her hadde krigsretten innstilt på festningsstraff på kongelig nåde. Dermed ble det opp til kongen å bestemme hvor lang soningstid Niels måtte utholde. Festningsstraff på kongelig nåde var det imidlertid kun opp til kongen selv å gi. Krigsrettene skulle dømme utvetydig og bestemt. I tillegg til å være uten hjemmel i lov, var denne dommen for moderat i forhold til loven. Festningsstraff på kongelig nåde utgjorde en betydelig reduksjon i forhold til kakstryking og festningsarbeid på livstid. Kakstrykingen ville medført arbeid blant uærlige slaver i stedet for ærlige. Dessuten kunne fanger som satt på kongelig nåde slippe ut etter kun kort tid ved god oppførsel. Krigsretten tildelte seg gjennom

³²¹ Ibid., 262.

³²² Beccaria, *On Crimes and Punishments*, 111.

³²³ JASb, bind 2, 234.

³²⁴ Tamm, Bjørn og Westrup, red., *Til det almindelige bedste*, 3.

³²⁵ Hvorav en viktig årsak blir drøftet i kapittel 6.

³²⁶ RA–G, VII, A, 23., sak 25 (1797), 194–198.

straffesaken mot Engebretsen dermed selv retten til å benåde tamburen. Dette gikk imidlertid ikke upåaktet hen hos generalauditøren, som la ved sine betenkninger et forslag til kongelig resolusjon hvor nordenfjellske infanteriregiment ble bedt om å i fremtiden holde seg til de gjeldende lover.³²⁷

Også den norske artilleribrigade gjorde seg skyldig i uhjemlet dom, etter å ha dømt sersjant Ole Torgersen til spissrot og livsvarig fengsel, samt å miste sin charge, for kvalifisert tyveri.³²⁸ Denne dommen kom på tross av at auditøren hadde innstilt på kakstryking og livstidsstraff, da han ble nedstemt av flertallet i krigsretten. Begrunnelsen for at forordningen av 1789 ble forbigått, mente generalauditør Bergh lå i at forordningen aldri hadde blitt overdratt militæretaten under kongelig segl. Dermed kunne ikke heller Bergh se at han kunne foreslå irettesettelse av krigsrettens medlemmer. Det må i alle tilfeller regnes som bemerkelsesverdig at det i 1810, over 20 år etter at forordningen kom, fortsatt var usikkerhet om forordningen også gjaldt militæretaten. Dette har utvilsomt utgjort en betydelig faktor i forhold til misforholdet mellom krigsrettsdommer og kongenes resolusjoner i perioden. Krigsrettene dømte til stadighet ut fra lover som ikke lenger var gjeldende.

Dette var en av grunnene til at man heller ikke kunne få noen effektiv slutt på benådningen. Fyrstemakten hadde innført nye og mildere straffebestemmelser med uttalt ønske om å dømme etter lovens bokstav. Men så lenge krigsrettene var ukjente med denne lovens bokstav, ble man tvunget til å fortsette benådningspraksisen. Kongen kom i den situasjonen at selv i tilfeller hvor hans endelige resolusjon på dommen tilsvarte den gjeldende forordning, fremsto det som benådning fordi det var en formildelse av krigsrettens feilaktige dom. Oppfatningen av kongens resolusjon som en formildelse kan ha blitt ytterlig styrket av at kongen svært sjelden ba om noen ny dom etter en feilaktig dom av krigsretten. I stedet forsynte han dommen med en resolusjon som eksplisitt gav uttrykk for formildelse. Resolusjonene ble for eksempel innledet som nettopp dommen mot Torgersen: «Vi ville av Naade formilde nærværende Garnisons Krigsret derhen[...]»³²⁹

I tillegg til manglende juridisk kompetanse hos krigsrettens medlemmer som årsak til at benådningspraksisen fortsatte, lå også en del av grunnen i selve lovverket. Lovgivningen holdt ikke følge med rettsoppfatningen til for eksempel generalauditørene. Det var en allmenn oppfatning hos disse at de militære lover var for strenge, og selv den nye forordningen mot tyveri synes utover i perioden å ha blitt oppfattet som for streng. Det gjaldt særlig i forhold til

³²⁷ Ibid., 197.

³²⁸ RA-G, VII, A, 24., sak 2 (1810).

³²⁹ Ibid.

kakstrykingsstraffen. Selv om kakstrykingsstraffen ikke ble avskaffet før i 1842, og således ble en av de siste kroppsstraffene som ble formelt avskaffet, ble denne som regel droppet gjennom kongelig benådning. At kakstrykingsstraffer hadde problemer med å overleve en kongelig resolusjon var forøvrig ikke noe nytt. Kristian 6. hadde også ved gjentatte tilfeller avkortet tyveristraffer slik at forbryterne ble satt til livstidsarbeide uten den foregående vanæringstraffen.³³⁰

På denne måten slapp også landvern Arne Arnesen Holst i 1803, etter kongelig benådning, kakstrykingsstraffen for hestetyveri.³³¹ Krigsretten hadde dømt korrekt etter gjeldende forordning, men generalauditøren fant likevel formildende omstendigheter ved det kvalifiserte tyveriet som talte til landvernssoldatens fordel. For det første var Arnesen «henfalden til Tungsindighet og den dermed forbundne Sindsuroelighed».³³² Selv om det ble bemerket at dette ikke kunne komme i juridisk betraktning, så forminsket det ifølge Sommerhielm klart handlingens tilregnelighet. Videre kom Arnesen tilbake med den stjålne hesten, som beviste at han ikke kunne utgjøre noen stor fare for den offentlige sikkerhet. Til sist talte det til hans fordel at han i all sin tjenestetid kunne vise til god oppførsel. Formildelsen kom på tross av at tyveri av dyr på beite ble sett på som en svært grov forbrytelse, og i Norske lov ble belagt med både kakstryking og brennemerke på pannen. Dyretyveri var ikke alene alvorlig som følge av dyrenes høye verdi, men også på grunn av bøndernes umulige oppgave i å sikre seg imot denne forbrytelsen. Saken mot Arnesen blir dermed et argument for at det selv etter forordningens klare formaning i 1789 lå i generalauditørens oppgaver å se etter formildende omstendigheter som kunne innvirke på straffene. Denne oppgaven ble da også opprettholdt i de kongelige instruksjoner til generalauditørene.³³³

Dette var imidlertid ikke generalauditørenes eneste oppgave i forbindelse med krigsrettsdommene. De hadde også ansvaret for å se at det faktisk var dømt for riktig forbrytelse. Krigsrettene og generalauditørene var ikke alltid enige i definisjonen av forbrytelsene. Der krigsrettene så et kvalifisert tyveri, kunne generalauditøren se et simpelt tyveri, og der krigsrettene dømte for gjentatt tyveri, kunne generalauditøren argumentere for at det kun var snakk om førstegangstyveri. Det motsatte kunne også forekomme i begge tilfeller, men dette skjedde sjelden, og resulterte aldri i denne perioden i forslag om skjerpelse av straffen.

³³⁰ Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 259.

³³¹ RA-G, VII, A, 24., sak 25 (1803).

³³² Ibid.

³³³ Se for eksempel femte instruks i Kaas' instruks fra 1794. RA-G, I, Instruks for Generalauditøren.

Muligheten for skjerpelse var heller ikke nedskrevet i generalauditørens instruks, noe som vitner om hans tydelige oppgave som formildende instans.

Uenighet mellom krigsrettene og generalauditørene i forhold til simpelt kontra kvalifisert tyveri fant sin forklaring i et utydelig lovverk, og i sammenheng med dette manglende forståelse hos «den ringe del av folket» for forskjellen mellom disse.³³⁴ Derfor argumenterte generalprokurør Christian Colbiørnsen for eksemplifisering i lovverket, slik at denne distinksjonen ble forståelig for de som kunne være fristet til å begå tyveri.³³⁵ I krigsrettene, som formodentlig også besto av representanter for hva Colbiørnsen ville definert som «den ringe del av folket», var det opp til auditøren å oppklare hvilken kategori det aktuelle tyveri måtte befinne seg i. Auditørene var dog ikke alle tider på høyde med denne oppgaven. Innenfor den militære jurisdiksjon var det da også andre hensyn å ta i forhold til tyverier enn i den sivile. Dette kan ha komplisert oppgaven ytterligere, da man i dette spørsmålet aldri kunne oppnå et lovverk som var utømmende. Tyverier begått i krigstid, på vakt, i magasiner og så videre bød alltid på utfordringer knyttet til straffeutmåling. Grensetilfeller gav imidlertid også generalauditørene en stor frihet til å bevege straffene i ønsket retning.

Der det var uenighet mellom krigsrettene og generalauditør om selve forbrytelsene, gjorde krigsrettene særlig feil i saker som dreide seg om gjentatte forbrytelser. I generalauditørens protokoll blir dette særlig synlig i leiermålsakene. Men det inntraff også i tyverisakene. Årsaken til feilen lå i disse tilfeller i at krigsrettene feilaktig gav straff ut fra antall forbrytelser soldaten hadde gjort seg skyldig i, ikke hvor mange ganger soldaten tidligere hadde blitt *dømt* for forbrytelsen. En soldat som hadde begått flere tyverier, men kun tidligere blitt dømt for ett, skulle således gis straff for andre tyveri, ikke tredje, fjerde og så videre. Å skulle dømme på bakgrunn av tidligere dommer, ikke etter faktiske begåtte tyverier, ser ut til å ha vært en utfordring innenfor både det sivile- og det militære jurisdiksjonsapparatet. Også Colbiørnsen fant grunn til å understreke i sine lovbetenkninger at det var misvisende å snakke om antall begåtte tyverier, da det var eventuelle tidligere domfellelser som var det avgjørende for straffen.³³⁶ Antallet tyverier var således i seg selv ikke avgjørende for straffen. Flere tyverier kunne dog indirekte påvirke straffeutmålingen gjennom andre omstendigheter, for eksempel gjennom en høyere verdi på det samlede tyvegodset.

³³⁴ Sitat fra Christian Colbiørnsen i Tamm, Bjørn og Westrup, red., *Til det almindelig bedste*, 8.

³³⁵ *Ibid.*

³³⁶ *Ibid.*, 5.

Hva soldaten tidligere var dømt for skulle altså være utslagsgivende for alle krigsrettsdommer. Det betydde imidlertid også at det ikke skulle tas hensyn til selve straffeutmålingen i tidligere dommer. Et tredje tyveri skulle dømmes av krigsrettene til kakstryking og livsvarig fengsel uavhengig om soldaten hadde fått begge foregående straffer formildet. Dette utgangspunktet i tidligere avsagte dommer kunne imidlertid få besynderlige følger. Et eksempel på det er nasjonaljeger Johannes Andersens dom fra 1813.³³⁷ Andersen klarte å skjule for krigsretten at han tidligere hadde vært dømt for tyveri, og ble således for sitt andre tyveri gitt førstegangsstraff. Når han en tredje gang ble funnet skyldig i tyveri, oppdaget krigsretten at han tidligere hadde vært straffet to ganger for tyveri og idømte han dermed tredjegangsstraff, nemlig livstidsarbeid, dog uten kakstryking. Dette påpekte imidlertid Bergh var en feiltagelse av retten. Siden Andersen fortsatt bare hadde mottatt førstegangsstraff for tyveri, kunne man ikke nå idømme han noe annet enn andregangsstraff. Bergh innstilte dermed på spissrotstraff ti ganger mellom 200 mann i stedet.

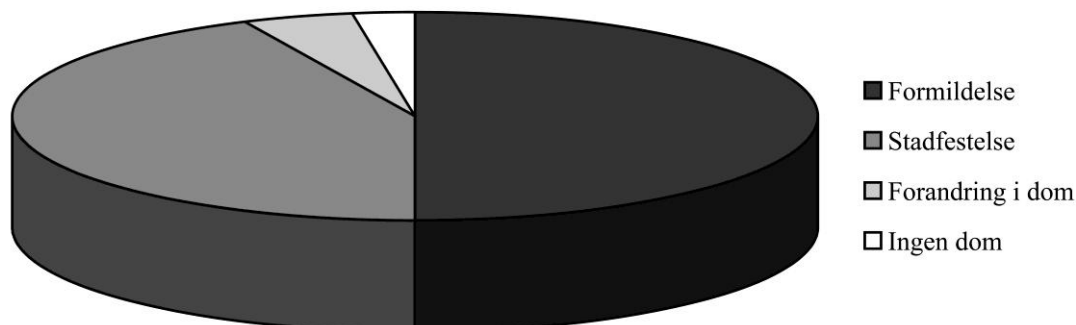
En betydelig straffereduksjon som en følge av en formalitet, kan umiddelbart oppfattes som en underlig og lite autoritetsbyggende avgjørelse. Douglas Hay har ikke desto mindre argumentert for at befolkningen jevnt over sannsynligvis konkluderte annerledes, i tilsvarende eksempler fra England. Slike eksempler viste at den dømmende makten respekterte lovene. Dermed fremsto lovene, ifølge Hay, som «something more than the creature of a ruling class – it became a power with its own claims, higher than those of the prosecutors, lawyers, and even the great scarlet-robed assize judge himself».³³⁸ Det er naturligvis vanskelig å vite hvor kalkulert Berghs avgjørelse var i så måte. Generalauditørens betenkninger levner imidlertid som helhet liten tvil om grunnleggende respekt for loven. Noe annet kan da heller ikke vurderes som en mulighet for en som besatte dette embetet. Protokollenes hyppige formildelser, og de stadige fortolkningene i formildende retning frister oss allikevel til å tro at saken til Johannes Andersen fremsto for generalauditør Bergh som en gylden mulighet til formildelse, snarere enn et ubehagelig eksempel på lovens utilstrekkelighet.

Ser vi på tyveristraffene i perioden ser vi følgende forhold mellom dommene i forhold til om de ble foreslått skjerpet, stadfestet eller formildet:

³³⁷ RA–G, VII, A, 25., sak 132 (1813).

³³⁸ Douglas Hay, «Property, Authority and the Criminal Law,» i *Albion's Fatal Tree. Crime and Society in Eighteenth-Century England*, redigert av Douglas Hay m. flere (London: Allen Lane, 1975), 33.

Figur 2. Generalauditørens betenknings på tyveridommer

En betydelig del av krigsrettsdommene ble formildet, en tendens kongen prinsipielt hadde gode muligheter til å få stoppet – dersom han ønsket det. Enten ved klare oppfordringer til generalauditøren å legge sine betenknings nærmere krigsrettsdommene, eller ved simpelthen å legge generalauditørens betenknings til side og stadfeste krigsrettsdommene.

Det er gode grunner for å gå nærmere inn i statistikken. Av de 159 tyveritiltalene som ble oversendt generalauditoret, ble 79 formildet, 69 stadfestet, 7 ble forandret uten at det fremgår om det er snakk om formildelse eller stadfestelse. 4 dommer ble ikke behandlet.

En formildelse kunne dreie seg om alt fra små til betydelige nedsettinger i straffen.³³⁹ Reduksjonene i vår periode dreier seg om alt fra vesentlige avkortninger i straffen, som forandring fra kakstryking og livstid til vann og brød i 20 dager – eller forandring fra dødsstraffer til frihetsberøvelse, til mindre endringer som avkortning i antall slag med tampen og nedjustering av antall måneder i tukthuset. Tilsynelatende mindre formildelser kan imidlertid skjule mer omfattende benådninger. Det gjelder for eksempel fritagelse fra den nevnte kakstrykingen, som opp mot en livstidsstraff med festningsarbeide – som den alltid hang sammen med – kan fremstå som ubetydelig. Da ser man imidlertid bort fra at denne straffen var svært vanærende, og utgjorde forskjellen på å være ærlig og uærlig slave.

Bak stadfestelsene kan det også skjule seg egentlige reduksjoner. Det tenkes da på dommer der krigsrettene ifølge generalauditørene ikke hadde dømt strengt nok, og krigsrettsdommen således ble stadfestet fordi den var «ferdig formildet». På denne måten ble festnings-

³³⁹ Forandringer i eventuelle erstatningsbeløp i krigsrettsdommene er ikke lagt vekt på i denne statistikken. Det er gjort i tråd med betenkningene i protokollen, som betegner innstillinger som ikke justerer hovedstraffen – men kun erstatningsbeløpet, som stadfestelser.

straffen idømt konstabel Thore Knudsen i 1810 stadfestet av generalauditøren, siden krigsretten ikke hadde ilagt Knudsen den kakstrykingsstraffen som etter loven skulle ha vært lagt til dommen.³⁴⁰ Bergh mente det her var snakk om et kvalifisert tyveri, mens Knudsen ble dømt for ett tredje simple tyveri. Imidlertid synes Bergh «at antage at en Feil fra Rettens Side ingen Indflydelse vil have paa Deres Majestets Naade og Mildhed», og lot rettens dom bli stående uten å legge til infamistraffen som tyveriforordningen påla.³⁴¹ Ikke desto mindre understreket han at konstabelen skulle gjøres oppmerksom på at hans straff var et resultat av kongelig nåde, ikke av en lovgrunnet dom. Ved å tydeliggjøre den kongelige inn gripen satte kongemakten ikke bare en ny spiker i kisten til 1789-forordningens premisser, den beviste også at dette ble gjort med kongens velsignelse.

Et tredje poeng er at stadfestelsene i diagrammet også rommer frifinnelser. At flere frifinnelser havnet på generalauditørens bord, vitner om at det også var forbrytelsens art, og ikke alene krigsrettsdommens størrelse, som avgjorde om dommen ble oversendt generalauditoriatet. Der krigsrettene allerede hadde dømt til frifinnelse, var det naturligvis heller ingen mulighet for kongen å formilde straffen.

Tilfeller der krigsrettsstraffene etter generalauditørens mening var for milde måtte ikke nødvendigvis føre til stadfestelse. I enkelte tilfeller ble dommene foreslått skjerpet av generalauditørene. Skjerpelse av en krigsrettsdom var alltid kombinert med en advarsel til krigsretten om å bedre ivareta krigslovene i fremtiden, og det skinner i disse oppfordringene igjennom en sterk misnøye knyttet til å måtte oppjustere straffenivået. Det var imidlertid ingen tyverisaker i perioden som ble skjerpet.

Det hendte også paradoksalt nok at innstillingene fremla ønske om enda mildere straff, selv om generalauditørene mente at det i utgangspunktet ikke var dømt strengt nok av krigsretten. Musketer Peder Johannesen mottok i 1813 spissrotstraff for et tredje tyveri.³⁴² Her hadde retten unngått å idømme Johannesen den festningsstraff på livstid som loven bestemte. Dette ble også bemerket i Berghs betenkning. Imidlertid synes Bergh at når først spissrotstraff var idømt, så var straffen på tolv ganger spissrotgang mellom 200 mann, fordelt på to dager, for streng. Spissrotstraff over to dager ble kun gitt i alvorlige tilfeller, da det medførte en større belastning for en forbryter å gå et visst antall ganger spissrot over to dager, enn samme antall i en omgang. Den endelige betenkningen foreslo da en straff på ti ganger spissrotgang mellom 200 mann i én dag. På tross av denne straffens alvorlige fysiske belastning må den

³⁴⁰ RA–G, VII, A, 24., sak 9 (1810).

³⁴¹ Ibid

³⁴² RA–G, VII, A, 24., sak 98 (1813).

regnes som en betydelig reduksjon fra alternativet på festningsstraff på livstid, i alle fall etter generalauditørens oppfatninger.³⁴³

Grunnlaget for formildelsen var blant annet den ubetydelig verdien på tyvegodset. Ut fra forordningen av 1789 var det imidlertid kun for første og andre simple tyveri det var åpnet for justering av straff ut fra omstendighetene, som for eksempel ut fra verdien av tyvegodset. At kongen ikke var bundet opp av denne forordningen betydde ikke samtidig at han måtte vike fra den. Enhver fravikelse av forordningen – når det gjaldt gjentatte tyverier – var gjort ut fra en selvstendig vurdering. Vurderingen var gjort av generalauditøren, men underskrevet av kongen. Hos både generalauditøren og fyrstemakten må det ha eksistert, om ikke alltid ett ønske, så nødvendigvis en aksept av formildelsene.

Derfor kunne også musketer Svenning Olsen i 1800 motta benådning fra kongen, selv om krigsretten hadde dømt for mildt. Olsen burde, ifølge generalauditør Bornemann ha vært dømt til livsvarig fengsel for sitt tredje tyveri, men mottok i stedet av krigsretten den uhjemlede straffen festningsarbeid på kongelig nåde. Bornemann mente imidlertid det var rom for «endnu større Formildelse» og grunn gav dette blant annet i hensynet til Olsens tre barn, som i tilfelle ville miste en far i perioden.³⁴⁴ Da det, ifølge Bornemann, kunne tenkes at en spissrotstraff vil gi musketeren tilstrekkelig mulighet til ettertanke, ble Olsen satt til å passere 200 mann, seksten ganger over to dager. Dette må dog bemerkes at var en svært brutal straff, selv om altså Bornemann kalte det en ytterligere formildelse. En «ytterligere formildelse» blir her tilkjent Svenning Olsen selv om han i samme sak også ble dømt for desertering. Deserteringen blir imidlertid nærmest forbigått i dommen, på tross av at musketeren under denne gikk inn i svensk tjeneste. Det ser imidlertid ut til at desertørens vanskelige forhold etter å ha kommet frivillig tilbake til Norge var grunn nok for Bornemann til å la ham slippe straff for desertering. Årsaken til at Olsen deserterte i utgangspunktet var også tellende i så måte, nemlig at «han levede i slet Forligelse med sin Kone».³⁴⁵

I forordningen av 1789 ble følgende omstendigheter oppgitt som utslagsgivende i forhold til straffen for første og andre gangs tyveri: forbryterens alder, oppdragelse, levnet og forfatning, gjerningens anledning, tyvegodsets verdi – særlig med hensikt til den forurettedes vilkår, om forbryteren hadde gjort seg skyldig i flere tyverier i samme sak og om han hadde stjålet hos den han tjente.³⁴⁶ Generalauditørene trakk imidlertid frem disse omstendighetene

³⁴³ Se oppfatninger knyttet til spissrotsstraffen i kapittel 6.

³⁴⁴ RA–G, VII, A, 23., sak 62 (1800), 315.

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ FT, del 2, 184.

som formildende også i saker som angikk tredje tyveri. Av disse er det særlig to argumenter som går igjen i protokollene: nemlig soldatens alder og tyvegodssets verdi.

Soldatenes alder kunne tale for en redusert straff både ved å være lav og å være høy. En høy alder kunne føre til benådning fra – eller begrensninger i – både kroppsstraffer og fra frihetsberøvelse. Det var dog gjennom sin unge alder de fleste soldater fikk redusert sine straffer. Begrunnelsen bak dette lå i deres muligheter til forbedring, og også i sammenheng med dette deres potensielle bidrag til militæretaten i årene fremover. Særlig i tilfeller der forbrytere ikke tidligere var idømt spissrotstraff ble det argumentert for dennes potensielt oppdragende effekt. Spissrotstraffen utelukket heller ikke tilbakeføring til militærtjenesten.

En stor del av tyveriene som ble begått i perioden dreide seg om relativt beskjedne verdier. Det er nærliggende å tro at en stor del av disse tyveriene kom som en følge av nød og sult, og at dette igjen førte til formildelse i straffene. Oberst Nicolaj Tiedemann mente endog at man i visse tilfeller unngikk å straffe tyveri etter lovene «fordi den høieste Autoritet formodentlig selv følte, at den ved sine mange overflødige og bekostelige Uniformsforandringer m.m. havde givet den unge Feilende Valget mellem Hunger eller Forbrydelse.»³⁴⁷ Tiedemann beskriver her forhold i Danmark, hvor sammensetningen mellom vervede og nasjonale var en annen enn i Norge, og derfor også både lønning og ansvar for egen uniformering var ulike. Begge land kunne likevel vise til en fattig soldaterstand hvor enkelte følte seg drevet til tyverier på bakgrunn av fattigdom. Et vitne omtaler Delmenhorstregimentet i Trondheim i 1770 som et regiment i «dyb Elendighed og i en sand Opløsningstilstand, som nærmest var en Følge af deres eneste Næringsmiddel, Brændevin og Sild».³⁴⁸ Situasjonen så neppe lysere ut i nødsårene frem til 1814, og protokollene vitner om at enkelte som ble tatt i tyveri fant sympati hos de som skulle felle deres dom. Nødstyverier og tyverier ut fra vinnings hensikt var da også tradisjonelt blitt straffet ulikt i Norge. Jørn Sandnes peker på «heimeretten» i Setesdalen på 1800-tallet som lød «Var vesalmannen i naudi og ikkje fekk, måtte han nóg taka av andre det han turfte» og mener at dette må ansees som et vanlig prinsipp i eldre norske bondesamfunn.³⁴⁹ Støtte for dette finner han også i Magnus Lagabøtes lov som fritok straff for de som stjal mat for å berge sitt eget liv. I protokollen argumenterer også blant annet Sommerhielm for formildelse for tyverier begått i nød. Det gjaldt for eksempel flere festningsslaver som under arbeid i 1803 hadde gjort seg skyldig i tyverier, og fikk formildet sine dommer. Disse slavene, som i tillegg til deres «ringe Underholdning», skulle

³⁴⁷ C. J. Anker, red., *Oberst Nicolaj Tiedemanns Optegnelser om sit Liv og sin Samtid i Norge og Danmark 1766–1828* (Christiania: P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1881), 24.

³⁴⁸ Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 135f.

³⁴⁹ Jørn Sandnes, *Kniven, ølet og æren*, 85f.

«arbeide uden Tillæg i den haarde og dyre Vinter» måtte nødvendigvis føle «en høj Grad af Fristelse til at foretage alt hvad der kan afhjælpe deres Hunger».³⁵⁰ Bemerkelsesverdig er det også at Sommerhielm fant det som en formildende årsak at slavene har vært «aldeles» uten oppsyn, og han mente da at skylden i stor grad falt tilbake på oppsynsmannen.³⁵¹

Det store antallet tyverisaker, og de små verdiene i mange av dem, vitner allikevel om at slike forbrytelser faktisk ble ført til sak, uavhengig av en eventuell sympati. Det er også vanskelig å fastslå hvor mange tyverier som var resultatet av nød, og hvor mange som var begått ut fra mer eller mindre tilfeldig oppståtte muligheter.

Det er visse indikasjoner på at de lavere militære klassene var mindre tilbøyelige til å godta tyverier, og andre forbrytelser, enn de høyere. Dette gjenspeilte seg i voteringen i krigsrettene, hvor de lavere klassene tidvis foreslo hardere straffer, enn hva som var tilfellet for de høyere klassene.³⁵² Antar vi at dette også gjaldt tyverier, kan forklaringen på dette være at tyveriene i enkelte tilfeller gikk ut over medsoldater, og at disse ikke nødvendigvis sto tilbake for gjerningsmannen i fattigdom. Det kan tyde på at det har sittet langt inne å frembringe sympati for forbrytere som rammet en selv, eller ens egen stand, særlig når denne måtte kombineres med bevisstheten om eget avhold fra tyveri tross samme fattigdom.

Den siste kategorien avgjørelser fra generalauditøren dreide seg om forandringer i straff, hvor han ikke eksplisitt gjorde det klart om det var snakk om formildelse eller stadfestelse. Disse sakene dreide seg utelukkende om uenigheter rundt bruk av spissrotstraffen. I likhet med at flere krigsretter etter den nye tyveriforordningen i 1789 ikke hadde oppfattet at denne også gjaldt for militæretaten, var det også flere krigsretter som utelukkende baserte straffene i tyverisaker på den nye forordningen uten å ta hensyn til krigsartiklene. Uten analogi til de eldre bestemmelsene som krevde spissrotstraff for soldater, ble det dermed dømt til festningsarbeid i varierende lengde for første- og andregangstyveri.³⁵³ For samme forbrytelse hadde krigsartiklene foreskrevet hard fengselsstraff, spissrot eller annen vilkårlig straff. For andregangstyveri betydde det som regel spissrotstraff. I tråd med dette innstilte generalauditørene på forandring fra festningsarbeide til spissrotgang i tilfeller der krigsrettene hadde dømt til det første. Fordi det ikke forelå noen formell beskrivelse av hvordan man skulle justere spissrotstraffen til å samsvare med festningsstraffene, var det i høy grad opp til generalauditøren å dømme etter eget skjønn, og med støtte i tidligere praksis for tilsvarende

³⁵⁰ RA–G, VII, A, 24., sak 27 (1804).

³⁵¹ Ibid.

³⁵² J. Barstad, *Militær Justits i Norge for 200 Aar siden: Optegnelser fra Bergens Musæums Bibliothek* (Kristiania: Alb. Cammermeyer (i kommisjon), 1879), 3–43.

³⁵³ Se for eksempel RA–G, VII, A, 23., sak 31 (1797), 214–216; sak 67 (1800), 340–342; sak 79 (1801), 372–374.

saker. Skulle man støtte seg på sine forgjengere i generalauditørembetet, måtte man imidlertid forutsette at synet på forholdet mellom spissrotstraffen og festningsarbeid hadde holdt seg tilnærmet uendret. Det var problematisk i en periode hvor mye taler for at synet på de to straffene gjennomgikk store endringer.³⁵⁴

Desertering

Med 66 tiltaler, samt 52 i kombinasjon med tyveri, utgjør deserteringer den nest vanligste forbrytelsen i generalauditoriatets protokoller. Selv om dette er et betydelig antall, er det altså langt igjen før man nærmer seg antallet tyverier. I kategorien «desertering» i figur 1, henhører også soldater som hadde mistet militært utstyr i den bortløpne tiden. Man må imidlertid anta at en del av dette utstyret har blitt solgt, og at det dermed også dreier seg om tyveri. Kategorien «desertering og tyveri» innebefatter imidlertid kun de som har gjort seg skyldig i ett eller flere tyverier i den tiden de har vært borte fra sin avdeling, og ikke de som hadde tapt materiell de brakte med seg da de deserterte. Denne inndelingen er i samsvar med krigsrettens behandling av saker der desertører tapte militærmateriell i forbindelse med desertering. I sin drøfting rundt krigsretten for den danske landmakten fra 1801 uttrykte Peder R. Goiske sin misnøye med krigsrettens behandling av dette spørsmålet. Der en soldat hadde gjort seg skyldig i flere forbrytelser burde han også lide straffen for hver enkelt, mente Goiske, og la til «Ex. om en Deserteur tillige forbringer sine Munderings-Sorter. Dette er saa klart, at det anmærkes aleene, fordi de militaire Practici undertiden drage det i Tvivl.»³⁵⁵ Denne praksisen blir bekreftet i generalauditørens protokoller, som viser at det ble lagt liten vekt, om noen, på om desertører hadde tapt sine «Munderings-Sorter» eller ikke. En sådan sedvane hadde da også støtte i generalitets- og kommisariatskollegiet, som i 1782 mottok forespørsel på hvordan man forholdt seg til tapte munderings- og armatursaker i forbindelse med desertering. Deres oppfordring lød at slike sakers «Erstatning i Krigsretternes Domme aldeles ikke [burde] berøres».³⁵⁶

Den norske hæren hadde en langt lavere deserteringsfrekvens enn sin danske motpart.³⁵⁷ Én mulig forklaring på dette er den store bestanden vervede soldater i Danmark, i forhold til i Norge. For det første betydde en høyere andel vervede tropper en mindre grad av lokal forankring i soldatmassen i det enkelte regiment. En desertering måtte naturligvis bety en avskjed fra stedet for godt, en avgjørelse som må ha falt lettere for en utenlandsk soldat,

³⁵⁴ Se kapittel 6.

³⁵⁵ Goiske, *Krigsret for den danske landmagt*, 95.

³⁵⁶ PRG, del 3, bind 2, 846.

³⁵⁷ Niels Finn Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 284; Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 77–78.

eller en soldat uten tilknytning til stedet, enn en soldat med familie og hjemsted i nærheten. Rimeligvis medførte dette for mange vervede en nokså likegyldig holdning til hvor man sto i tjeneste. At eventyrlyst lå sterkere nedfelt hos soldater som allerede hadde latt seg verve i utgangspunktet, er vel heller ikke urimelig å forestille seg.³⁵⁸ Sist men ikke minst betydde en desertering i beste fall økonomisk vinning dersom man ble opptatt i et annet regiment. Man må anta at yrkessoldaten som en hovedregel hadde færre muligheter for andre fremtidige inntekter enn den utskrevne soldat, da pengenød var en viktig grunn til at mange lot seg verve. Karsten Skjold Petersen har undersøkt avhørene av deserterte danske vervede soldater i siste halvdel av 1700-tallet.³⁵⁹ De fleste oppgav uforstand, og ofte i samband med dette å ha latt seg forlede, som grunnen til flukt fra regimentet. Å oppgi mer håndfaste motiv, som å ville la seg verve i et annet land, ville neppe styrke deres sak i krigsretten.

Ifølge Niels Finn Olsen var de hyppige deserteringene i den danske hæren en av de viktigste årsakene til omleggingen til en nasjonal hær, som ble innledet med hærreformen av 1763.³⁶⁰ Dette argumentet styrkes ved en undersøkelse av nasjonaliteten hos desertører fra Kronprinsens Regiment i perioden 1774–1803. Skjold Petersen viser at kun 17,3% av deserterørene i denne perioden opprinnelig var kongelige undersåtter, mens de blant det samlede mannskap utgjorde 40%.³⁶¹ Samtidig viser Olsen til at antallet deserteringer gikk drastisk ned etter overgangen til en nasjonal hær i Danmark.³⁶² I samme tidsperiode opplevde man også nedgang i andre forbrytelser.³⁶³

Desertering var en ren militær forbrytelse – i motsetning til tyveri, og krigsartikkelens bestemmelser hadde dermed ingen naturlig kontrapart i den sivile lovgivning. Norske lov 6–4–6 var det nærmeste man kom i så måte. Den foreskrev dødsstraff samt tap av boslodd for å ta tjeneste hos fienden og tjene mot kongen.³⁶⁴ Bestemmelsen inngikk her i *Crimine majestatis* – forgripelser mot kongens høyhet. Noen egentlig lov i den sivile lovgivning om bortgang fra tjenesten fantes dermed ikke.

Desertører var de som etter krigsartikkel 61 uten pass «begive sig fra et Compagnie til et andet, eller andetsteds hen, og forlade Fanen [...] og løber bort eller efter erholdt Forlovs gandske udebliver og sig ikke igjen ved sit Compagnie indfinder».³⁶⁵ Dertil regnet man også

³⁵⁸ Dette ser ut til å ha vært det utslagsgivende for Theodor Nüblings deserteringsforsøk i 1788. Petersen, *Otte år i Danmark*, 107.

³⁵⁹ Petersen, *Geworbne krigskarle*, 139.

³⁶⁰ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 284.

³⁶¹ Petersen, *Geworbne krigskarle*, 147f.

³⁶² Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 285.

³⁶³ *Ibid*, 244.

³⁶⁴ NL, 238f.

³⁶⁵ SF, 272.

de artikkel 65 definerte som «Hvo som enten løber eller rider over til Fienden».³⁶⁶ De som etter figur 1 ble tiltalt for desertering gjaldt ikke soldater som i kortere tid hadde blitt borte fra tjenesten eller vekten, da disse falt i kategorien tjeneste- eller vaktforsømmelser. Med utgangspunkt i straffenivået i krigsartiklene er det mulig å dele inn ulike former for desertering i tre grader, hvor den første var den mest alvorlige:³⁶⁷

1. Unnvikelse eller uteblivelse fra armeen og kongens tjeneste i alminnelighet.
2. Handlinger som forkynner intensjon om desertering.
3. Flukt fra et kompani eller korps for å ta tjeneste i et annet i samme armé.

Den første formen for desertering skulle etter krigsartiklene dømmes på ære og liv, den andre med korporlig straff eller dødsstraff og den siste med festningsarbeid.

Dersom det ble oppdaget at en fange hadde desertert, skulle det straks bli avfyrt alarmskudd fra festningskanonene. Samtidig ble det sendt ut patruljer for å bringe tilbake forbryteren eller forbryterne. Mislyktes jakten, skulle trommer eller kanoner tre ganger i seks uker fremover innkalle desertøren til krigsretten.³⁶⁸ Ifølge Rolf Rasch-Eng, kunne de som lykkes i å pågripe desertører vente seg en dusør på 6 riksdaler.³⁶⁹ Den tilsvarende summen for å avsløre et deserteringskomplott var på 30 riksdaler.³⁷⁰ For ytterligere å begrense desertering var slike virkemidler kombinert med straff for dem som hjalp desertører, det være seg militære medhjelpere som sivile. Etter krigsartiklene skulle forsettlig hjelp til desertører, eller omgang med desertører straffes på lik linje med deserteringen selv.³⁷¹

Når en eller flere soldater hadde forsvunnet, og en påfølgende patrulje hadde mislykkes med å finne dem, skulle de regnes som desertert. Straffen for dette var, etter krigsartiklene, hengning.³⁷² Da dette åpenbart ikke kunne finne sted før en eventuell tilbakekomst av desertøren, ble synderen pålagt infamistraf i absentia. Dette foregikk ved å få sitt navn slått på galgen – en straff som holdt seg gjennom hele vår periode. Denne straffen skulle foregå ved at desertørens navn, fødested, regimentsnavn og kompaninummer ble nedskrevet av gevaldigeren. Deretter skulle dette føres frem til galgen av stokkeknekten, før skarpretteren

³⁶⁶ Ibid., 273.

³⁶⁷ Denne inndeling er presentert i Goiske, *Krigsret for den danske Landmagt*, 130.

³⁶⁸ KRI 61. SF, 272.

³⁶⁹ Rolf Rasch-Eng, *Soldat i Vinger leir: Trekk i garnisonlivet i en grensefestning* (Kongsvinger: Solør-Odal historielag, 1982), 31. Dette gjaldt dog ikke patruljer som var sendt ut i dette henseende. PRG, del 4, bind 2, 817.

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ KRI 61, SF, 272.

³⁷² Ibid.

slo det fast.³⁷³ Stokkeknektens og skarpretterens deltagelse markerte den vanærende effekten av denne handlingen og førte til at desertøren ble straffet med å bli gjort æreløs. Betydningen av denne prosessen kommer frem i saken mot dragon Jens Jensen Bjørge fra 1794. Bjørge ble funnet skyldig i desertering med en medsoldat og dømt til å få navnet slått på galgen, og selv henge ved tilbakekomst.³⁷⁴ Da det imidlertid gikk rykter at Jens Bjørge allerede var død, ba generalauditøren kongen oppheve infamistraffen for å «befrie hans Minde og uskyldige Familie fra den Vanære» krigsrettsdommen ville påføre dem.³⁷⁵

I likhet med straffene for tyveri, gjennomgikk også straffene for desertering forandringer. I løpet av 1700-tallet hadde krigsartiklenes straffebestemmelser i all hovedsak vært sett på som for strenge til å kunne anvendes utenfor krig. Da deserteringsbestemmelsen av 1763 ble nedskrevet midt i en lang fredsperiode, ble det heller ikke ansett som nødvendig å knytte dødsstraffen til denne forbrytelsen. Dette hang også sammen med at desertører svært sjelden ble dømt til døden, også før denne bestemmelsen trådte i kraft. Espen Bugge Solberg har for Bergenhus garnison funnet ett eksempel mellom 1684 og 1720 på at krigsretten gav dødsstraff for desertering, nemlig i 1685.³⁷⁶ I sin undersøkelse av deserteringer på Sjælland i perioden 1729–1756 har Tyge Krogh vist at kun én av 411 deserteringer resulterte i dødsstraff.³⁷⁷ Krogh antar at krigsretten i dette ene tilfellet «ventet, at kongen, som han plejede ville idømme dem [det var syv soldater] en hård spidsrodsstraf og eventuelt noget strafarbeide oveni».³⁷⁸ Dermed ble disse soldatene dømt til galgen. Kongen benådet imidlertid ikke alle, men lot de syv trille terning, hvorav taperen til slutt ble hengt. En tilsvarende straffemetode, som normalt kun ble brukt i krigstider ble også beordret av feltmarskalk Saint-Germain i 1762. Denne gangen ble det bestemt at blant de første 12 som ble pågrepet for desertering skulle «2de kaste Lod om hvo der skal hænges».³⁷⁹ Denne straffemetoden, som naturligvis rammet svært vilkårlig, var ikke vilkårlig i sin art, all den tid metoden var beskrevet i infanterireglementet av 1747.³⁸⁰

³⁷³ Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 220f.

³⁷⁴ RA–G, VII, A, 23., (1794), 33ff.

³⁷⁵ Ibid, 35.

³⁷⁶ Solberg, *Militær jurisdiksjon*, 82, 89, 114f.

³⁷⁷ Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 81.

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ Fremgangsmåten var beskrevet i Infanterireglementet. Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 179. Det kan være samme episode som Werner Nicolai de Seue skrev om i sine avhandlinger. Her var han øyenvitne til to som spilte om sitt liv, hvorav taperen ble hengt. de Seue, *Militaire Afhandlinger*, 46

³⁸⁰ Straffen ble gjennomført på følgende måte: Gevaldigeren skulle fremskaffe en tromme i tillegg til to terninger i et trebeger. Auditøren skulle deretter rope opp forbryternes navn, som igjen skulle gjøre et kast med terningene. Tallet ble så notert av auditøren og en adjutant, samt bekreftet av en major. En terning som landet feil – på jorden eller på en annen terning – måtte kastes om igjen. Til slutt måtte den som satt igjen med det laveste antall øyne på terningen bøte med livet. Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 179.

En samtidig forfatter skrev under syvårskrigen i 1758 at det hadde i 25 år «næppe været to Exempler paa, at Desertion var blevet straffet med Døden».³⁸¹ Det lave antallet dødsstraffer må sees i sammenheng med den lange fredsperioden på 1700-tallet. Det allmenne prinsippet for de militære straffene lød på strengere reaksjoner i krigstid enn i fredstid, og alvorlighetsgraden til en desertering var knyttet til om staten lå i krig eller ikke. Bakgrunnen for dette var blant annet det store behovet for nok mannskap i krig. I en desertering lå det i alle tilfeller uvilkårlig et tap av mannskap. Var man riktig uheldig betydde deserteringen i tillegg en økning i fiendens mannskap. Flyktet soldater eller offiserer i en krigssituasjon, hadde de dessuten deltatt i striden uten å ha gjort alt de kunne til fanens forsvar.

16. november 1763 kom en omfattende revidering av deserteringsstraffene, hvor dødsstraffen ble avskaffet. Forordningen ble definert som en midlertidig opphevelse av krigsartiklenes og andre forordningers deserteringsstraffer, som kan tyde på at dødsstraffen for desertering ble opphevet på grunnlag av rekrutteringsbehov.³⁸² I 1776 ble det imidlertid gitt rom for å benytte seg av standrett og påfølgende dødsdom over desertører som løsnet skudd mot patruljer utsendt for å bringe dem tilbake.³⁸³ På grunnlag av denne nye bestemmelsen skulle deserteringer inndeles i *simple* og *kvalifiserte*, basert på omstendighetene rundt deserteringen. Dersom denne var planlagt og gjennomført, eller forsøkt gjennomført, i fellesskap med medsoldater ble forbrytelsen definert som et komplott og skulle da straffes som kvalifisert desertering. Forordningen definerte straffene som følger.³⁸⁴

Første simple desertering – spissrotstraff med størrelse basert på omstendighetene.

Andre simple desertering – samme som for første fordoblet.

Tredje simple desertering – festningsarbeid på livstid.

Første kvalifiserte desertering – spissrotstraff.

Andre kvalifiserte desertering – festningsarbeid på livstid.

Krigsrettene ble i tillegg oppfordret til å moderere straffen, ja endog se om ikke desertøren kunne frifinnes fullstendig, dersom desertører var kommet frivillig tilbake.³⁸⁵ For ytterligere å begrense antall deserteringer ble det bestemt at angivere av deserteringskomplottet skulle belønnes.

³⁸¹ Dette gjaldt formodentlig den danske hær. Sitat gjengitt hos Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 165.

³⁸² JASb, bind 1, 694; Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 67.

³⁸³ PRG, del 3, bind 2, 624f.

³⁸⁴ JASb, bind 1, 694f.

³⁸⁵ *Ibid.*, 695.

Det er bemerkelsesverdig at myndighetene med dette fullstendig frasa seg muligheten til å dømme desertører til døden. Sjeldne eksekveringer av dødsstraffen gjenspeilte ingenlunde at fyrstemakten hadde fått kontroll med deserteringsproblemet. Det høye antallet deserteringer førte til et voldsomt hodebry for lovgiverne. Hverken straffetiltak, benådninger eller ulike kommisjonsforslag gav positive resultater. Ei heller lot vanæren, ja selv det gudsstridige i handlingen til å være tilstrekkelig avskrekkende.³⁸⁶ Det vanærende aspektet ved forbrytelsen ble reflektert i den opprinnelige straffen for deserterings sammensvergelse. Dette skulle straffes med å skjære av ørene, den eneste lemlestelsesstraffen som kun ble benyttet innenfor den militære jurisdiksjon.³⁸⁷

Forordningens bestemmelse om at de tidligere straffer for desertering nå skulle «lades paa nogen Tid in suspenso», gav en antydning om at lovgiverne ikke så dødsstraffens opphevelse som en endelig beslutning.³⁸⁸ Dette kan være med på å forklare den vedvarende praksisen med å erklære in absentia dødsstraffer for desertører i perioden. Krigsrettene dømte ikke bare desertørenes navn opphengt på galgen, men også at de skyldige skulle henges dersom de returnerte. Generalauditørene ble dermed som regel nødt til å påføre klausuler i krigsrettsdommene om at desertørene ved tilbakekomst ikke skulle henges, men få saken behandlet på nytt for krigsretten.

I løpet av perioden ble imidlertid deserteringsstraffene på ny satt på dagsorden gjennom krigshandlingene og den spente situasjonen mellom særlig Sverige og Danmark-Norge. For en krigsmakt å miste et betydelig antall av sine soldater i en krigssituasjon var alvorlig. Enda mer alvorlig var det om disse gikk inn i fiendens tjeneste. Denne situasjonen, sammen med det faktum at effektiviseringen av deserteringsstraffene ikke så ut til å ha den ønskede virkning, førte til en skjerpelse av straffene for denne forbrytelsen. I en parolbefaling av 22. mars 1808 ble det bestemt at dødsstraff for desertering skulle gjeninnføres.³⁸⁹ Pågrepne desertører skulle igjen dømmes etter den 61. krigsartikkel. Parolbefalingen bestemte videre at dette skulle bekjentgjøres på alle eskadrons- og kompaniparader.

Effektiviseringen og humaniseringen av straffebestemmelsene hadde, når det gjaldt enkelte forbrytelser, ført til at handlingsrommet til de militære domstolene hadde blitt begrenset. Når man kom inn i krigstid, manglet man da muligheten til å straffe ekstraordinært, noe krigsartiklenes straffer i stor grad hadde skullet bidratt til. Dermed kunne man heller ikke

³⁸⁶ En tysk skolebok fra 1785 understreket Guds forargelse over desertører og la til at han pleide å la sykdommer, armod, spott og skam falle over slike forbrytere. Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 167.

³⁸⁷ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 192.

³⁸⁸ *Ibid.*, 694.

³⁸⁹ Johan Christian Hedegaard, *Reskripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands angaaende*, del 2, hefte 3 (Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandlings Forlag), 337.

i striden forsyne krigsmennene med trusler om galgen ved rømning eller overgang til fienden. Det er all grunn til å tro at denne avskrekkingsmuligheten var kjærkommen for en stat med store rekrutteringsbehov. Bakgrunnen for parolbefalingen av 1808 må ha ligget i muligheten til å avskrekke fra desertering, mer enn i muligheten til å faktisk gjennomføre henrettelser. Deserteringssakene i kjølvannet av bestemmelsen fulgte nemlig på ingen måte opp den nylig tilkjente retten til å dømme slike forbrytere til døden.

Parolbefalingen av 1808 ble imidlertid gjeldende helt frem til 28. mars 1814, hvor forordningen fra 1763 igjen trådte i kraft, dog med noen forandringer.³⁹⁰ De viktigste endringene i forhold til 1763-forordningen var at spissrotstraffene i denne nå skulle erstattes med fengsel på vann og brød i 5, 10 eller 15 dager, samt utvidet tjenestetid.³⁹¹ Imidlertid skulle overgangen som fulgte av unionsskiftet få følger også for desertørene. I forbindelse med innsettelsen av Hans Henrik von Essen som norsk stattholder ble det utsendt en armebefaling på tre artikler fra Carl Johan angjeldende de norske soldater og matroser. Artikkel 1 lød som følger

Alle Deserteurer, Det være sig Soldater eller Matroser, tilstaaes herved allernaadigst Pardon, ei allene for Deres Desertions Forbrydelse, men og for alle øvrige Overtrædelser af Krigsloverne, om de deri have gjort sig skyldige, og indsættes i Følge heraf igjen i Den fuldkomneste Nydelse af deres medborgerlige Rettigheder, naar de inden sex Maaneder fra Dato indstiller sig inden Rigets Grændser, eller anmelde sig for næmreste Øvrighed eller Authoritet, for Derfra med Pas og Sikkerhedsbeviis at indstille sig med deres forrige Tjeneste.³⁹²

De ulike bestemmelsene betydde at deserteringsstraffene i løpet av 1814 hadde beveget seg fra dødsstraff, til fengselsstraff til fullstendig fritak for straff. Videre bestemte artikkel 2 at eksekveringen av alle dommer over militære forbrytelser skulle suspenderes frem til majestet-en hadde tilkjennegitt sin vilje, basert på fortegnelser over alle disse med en tilhørende beskrivelse av deres forbrytelser.³⁹³

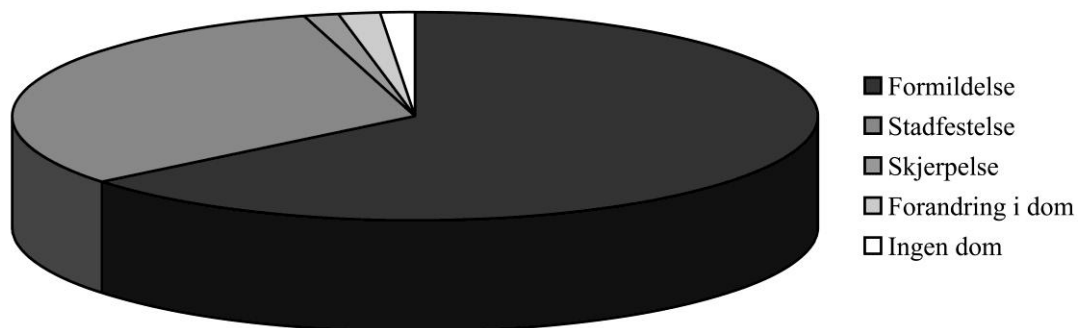
³⁹⁰ *Samling av Love, Tractater*, del 1, 16f.

³⁹¹ *Ibid.*, 16.

³⁹² RA–G, IV, 8., brev til generalauditoriatet, nr 292, 1814.

³⁹³ *Ibid.*

Figur 3. Generalauditørens betenknninger på deserteringsdommer

Denne statistikken forteller oss at deserteringssakene i større grad enn tyverisakene endte med en innstilling på formildelse. Denne tendensen er interessant i seg selv, særlig når det legges til at foruten én skjerpelse og én stadfestelse, gikk samtlige betenknninger fra generalauditøren i tiden etter parolbefalingen av 1808 inn for formildelse. Ikke én desertør i perioden, hverken før eller etter dødsstraffen ble gjeninnført, ble dømt til å miste sitt liv.³⁹⁴ Dette til tross for at krigsrettene nedla dødsstraff i 29 av 34 deserteringssaker mellom 1809 og 1814.

Legger vi til de sakene der forbryterne gjorde seg skyldige i både desertering og tyveri ble ytterligere 15 soldater dømt til døden i samme periode. Samtlige av disse fikk imidlertid også sin straff redusert slik at de slapp å bøde med livet.

Det kan være fristende å tolke den manglende oppfølgingen av parolbefalingen som en innrømmelse – at befalingen var et overmodig forslag fra en kongemakt tom for ideer. Dette argumentet styrkes av at det et drøyt halvår før parolbefalingen var sendt ut et amnesti til alle desertører som innen fire uker vendte tilbake fra desertering utenlands.³⁹⁵ I tilfelle kongen ikke var villig til å gjennomføre de rettslige konsekvensene av parolbefalingen, ville det være naturlig å tenke seg den praksisen som fulgte av generalauditørens betenknninger. Her ble nemlig deserteringssakene behandlet som om dødsstraffene var fraværende og parolbefalingens gyldighet i realiteten døde ved fødselen. Som kontrollerende organ overfor krigsrettene spilte imidlertid generalauditøren en ganske annen rolle. For det første møtte

³⁹⁴ Som går frem av generalauditørens protokoller.

³⁹⁵ Rappels- og pardonspatent av 31. august 1807. JASb, bind 2, 541.

krigsrettene ingen reaksjoner på deres gjentatte bruk av galgestraffen for desertører i perioden etter 1808. For det andre, dersom de unnlot å dømme etter krigsartikkel 61, men vendte tilbake til forordningen av 1763, møtte det reaksjoner fra generalauditøren. Det kommer blant annet frem av saken mot nasjonalkonstabel Syver Falk i 1813. For desertering og tap av militær materiell ble han av krigsretten ved norske artilleribrigade dømt til vann og brød i femten dager, samt erstatning.³⁹⁶ Krigsretten argumenterte for den lave straffen blant annet i Falks frivillige tilbakekomst. Hverken tilsidesettelsen av 1808-befalingen eller argumentet om frivillig tilbakekomst fant imidlertid gehør hos generalauditør Bergh. Han henviste blant annet til reskriptet av 19. november 1746 som bestemte at det ikke skulle være noen forskjell på straffeutmålingen mellom frivillig og ufrivillig retur hos desertøren. Et eventuelt hensyn til dette skulle det ifølge Bergh være opp til kongen å utvise, ikke krigsrettene. Kritikken av krigsretten til tross, Bergh innstilte på ytterligere formildelse, og foreslo i stedet 10 dager på vann og brød. Dette ble blant annet grunnlagt nettopp i at frivillig tilbakekomne sedvanlig pleide å bli benådet. Syver Falk falt dermed inn i en velfylt kategori med soldater som først hadde fått for mild dom av krigsretten etter lovens bokstav, men så fikk sin dom ytterligere formildet av kongen.

Det var imidlertid håp om å få nedsatt straff etter kongelig benådning, selv om desertøren ikke hadde kommet tilbake frivillig. På tross av at generalauditør Bornemann ikke «etter den strenge Ret» fant noe å utsette på krigsrettens behandling av musketer Thore Axelsen, fant han allikevel grunn til å forandre den i formildende retning.³⁹⁷ For 4. gangs desertering og tyveri var Axelsen dømt til den strengeste spissrotstraffen – 16 ganger fordelt på to dager, og festningsarbeide på livstid. Bornemann fant det overflødig for musketeren å løpe spissrot da denne i dette tilfellet ikke skulle virke forbedrende. Den eneste effekten den da ville få var å tappe Axelsen for kreftene han ved arbeide kunne «anvende til Statens Nytte».³⁹⁸ Blant de ulike muligheter nedfelt i rettssystemet for å sikre statens interesser, ble utnyttelse av slavenes arbeidskraft uten blygsel brukt som argument. All den tid de livstidsdømte ærlige slaver med tid og stunder igjen kunne oppnå sin frihet, kan nedskrivning i kropsstraffer også sees i lys av behovet for arbeidskraft etter festningsoppholdet. En nyttsluppet slave kunne, dersom han var ved god helse, igjen gjøre nytte for staten.

En ujevn straffeutmåling mellom desertører som hadde gjort seg skyldige i å krysse riksgrensen og de som hadde blitt i landet var også legitimert i statens interesser. Parol-

³⁹⁶ RA–G, VII, A, 25., sak 138 (1813).

³⁹⁷ RA–G, VII, A, 23., sak 1 (1796), 91.

³⁹⁸ Ibid.

befalingen av 1808 hjemlet ingen distinksjon mellom disse to deserteringsforløpene. Det lå dermed for kongen gjennom generalauditøren å synliggjøre det potensielle fortrinn det var å forbli innenfor landets grenser etter en desertering. Musketer Anders Engebregtsen fikk således i 1809 omgjort sin dom fra arkebusering til fengsel på kongelig nåde.³⁹⁹ Fordi Engebregtsen ikke hadde gått over til fienden kunne han ifølge generalauditør Sommerhielm ikke ansees som en farlig forbryter. Det samme argument negativt formulert legitimerte dødsstraff for den desertør som var en farlig forbryter. Kategorisering av forbrytere som farlige for staten kunne rettferdiggjøre dødsstraff. Beccaria hadde tatt til orde for bruk av dødsstraffen dersom forbryteren utgjorde en fare for statens sikkerhet. Statens sikkerhet måtte i tilfelle være truet selv om delinkventen var fratatt sin frihet.⁴⁰⁰

Det var imidlertid ingen automatisk sammenheng mellom overgang til fienden og kategorisering til «farlig forbryter». Selv blant desertører som returnerte etter opphold i utlandet, ja endog etter opphold i fiendtlig tjeneste ble aldri dødsstraffen eksekvert. Overgang til fienden var heller intet hinder for å få sin krigsrettsdom formildet, selv i tiden før dødsstraffen ble gjeninnført. En sak mot musketer Christen Halvorsen fra 1804 bevitner dette.⁴⁰¹ Halvorsen hadde tidligere blitt dømt til kakstrykning og livstid for sitt andre tyveri, men gjennom kongelig resolusjon fått nedsatt straffen til spissrot. I påvente av denne straffen hadde han rømt gjennom vinduet på Fredrikstads hovedvakt, og gått i svensk tjeneste. Her hadde han tjent i ti år, før han returnerte til Norge for så å begå et tredje tyveri. Saken kom imidlertid generalauditoriatet i hende før han rakk å få noen dom over sitt siste tyveri. Sommerhielm valgte da å innstille på livstidsstraff, men å oppheve spissrotstraffen og saken for det tredje tyveriet. Dette ble også den endelige dommen – en dom som på tross av tre tilleggsforbrytelser fikk et redusert omfang i forhold til den opprinnelige krigsrettsdommen for gjentatt tyveri. På tross av det oppsiktsvekkende resultatet lå det en saklig juridisk vurdering bak den endelige innstillingen. Sommerhielms viktigste argument var endringen i strafferammen som hadde funnet sted siden den opprinnelige krigsrettsdommen falt. Fordi den nye tyveriforordningen la opp til livstidsstraff for tredjegangstyveri ville resultatet av en ny sak bli absorbert av straffen for desertering som også var festningsarbeide på livstid. Videre kunne man etter lovens bokstav ikke dømme Halvorsen for å ha brutt ut av slaveriet, all den tid den endelige kongelige resolusjonen ikke var falt før han rakk å rømme. Fritaket for spissrotstraffen ble grunnlagt i Halvorsens høye alder, og argumentet kan således ikke

³⁹⁹ RA–G, VII, A, 24., sak nr. 111 (1809). Hengning, ikke arkebusering, ville i tilfelle dødsstraff vært den korrekte avstraffelsesmetoden. Dette ble også påpekt av Sommerhielm.

⁴⁰⁰ Beccaria, *On Crimes and Punishments*, 66.

⁴⁰¹ RA–G, VII, A, 24., sak nr. 42 (1804).

anføres til noen lov. Sommerhielm hadde derimot støtte i sedvane som oftest fritok soldater i denne alderen for harde kroppsstraffer.⁴⁰²

Deserteringsstraffene som ble stadfestet dreide seg nesten utelukkende om straffer idømt desertører in absentia.⁴⁰³ Disse ble alltid dømt til å få sitt navn slått på galgen, og selv å henge dersom de kom tilbake. Fordi det var lite å hente på å benåde desertørene før de eventuelt kom tilbake ble disse straffene alltid foreslått stadfestet av generalauditørene, dog alltid med klausul om at det skulle føres ny sak dersom de kom tilbake.⁴⁰⁴ Resultatet av disse sakene ble da heller aldri dødsstraff, og den påførte klausul kan i virkeligheten ansees som en reduksjon i straff på forskudd. Krigsrettsdommen mot Brynild Ingebrigtsøn, som i 1800 ble dømt til livstid av krigsretten for tredje desertering, ble imidlertid stadfestet av kongen, på tross av at han ikke ble dømt in absentia. Ingebrigtsøn var tidligere kun straffet for én desertering, og krigsretten dømte han dermed feilaktig ved å straffe ham for tredje desertering. Det dreide seg dog om en ren formalsak, da han ved sin første desertering hadde rømt før han hadde fått opplest sin dom. Bornemann understreket imidlertid den «juridiske Regel» at ingen skulle dømmes for gjentatt forbrytelse uten tidligere å ha blitt *straffet* for samme.⁴⁰⁵ Det som allikevel til syvende og sist var mest utslagsgivende for Ingebrigtsøn, og gav ham en straff på livstidsarbeide, var at han ifølge generalauditøren hørte til

den slags Landstrygere, hvilke her i Riget ere berygtede under Navn af *Skøyerer*, og hvis Udryddelse saavidt muligt er en større Velgjerning mod Almuen i dette Klippefulde og lidet befolkede Land, hvor de enkelte Gaarde ligge langt fra hinanden, end i mere folkerige Egne, hvis Indvaanere selv have Midler i Hænder til at betrygge sig mod slige Omløberes Konster eller Voldsomheder, og hvor disse desaarsager ikke ere saa dristige som her.⁴⁰⁶

Straffeargumentasjonen baserte seg her på den potensielle faren Ingebrigtsøn utgjorde gjennom sin tilknytning til skøyerne, ikke hva som har skjedd i selve ugjerningen. Generalauditør Bergh utla en typisk juridisk argumentasjon for straffeutmålingen, med momenter for og imot delinkventen. Det bemerkelsesverdige i saken mot Brynild Ingebrigtsøn er således ikke at hans tilhørighet til skøyerne blir trukket frem som et moment i straffeutmålingen, men at det blir det fellende argumentet i Berghs innstilling. Saker der delinkventer hadde gjort seg skyldig i andre gangs desertering ble normalt ikke sendt inn til generalauditøren for betenkning, da disse ikke skulle legges frem for kongen. At Bergh allikevel innstilte på livstidsstraff

⁴⁰² Halvorsen var 53 år gammel da Sommerhielm skrev sin innstilling. Den opprinnelige spissrotstraffen ville i alle tilfeller bli formildet, da antallet soldater som utgjorde geleddene siden dommen var falt, var endret fra 300 til 200.

⁴⁰³ I protokollene fra perioden gjelder dette for 15 av 18 stadfestede krigsrettsdommer.

⁴⁰⁴ Unntaket var soldaten som slapp å få sitt navn på galgen da det mistenktes at han var død.

⁴⁰⁵ RA-G, VII, A, 23., sak 77 (1800), 369.

⁴⁰⁶ Ibid., 370.

gir desto mer inntrykk av at Ingebrigtsøn i praksis ble dømt som skøyer, snarere enn desertør. Det gir mening å sette dette i sammenheng med de høye straffene som ble gitt til stimenn og landeveisrøvere.⁴⁰⁷

Generalauditør Sommerhielm sto bak resolusjonsteksten til den eneste skjerpelsen som er registrert over desertører i protokollene. Den falt over musketer Christen Christensen fra det søndenfjelske infanteriregiment i 1809. Sommerhielm la i sin betenkning til at det vel «er et meget sielent Tilfælde at en Krigs Rets Dom ved allerhøieste Resolution er bleven skierpet», da de som regel ble satt etter lovens strenge bokstav og således «som tiest af Kongelig Naade» ble formildet.⁴⁰⁸ Her mente han imidlertid at krigsretten i denne saken hadde dømt for mildt, da for det første parolbefalingen av 1808 hadde gjeninsatt 61. krigsartikkel i deserteringsaker. Dessuten hadde deserteringen skjedd i krigstid, som for sine potensielle følgere skyld i alle tilfeller måtte betraktes som kvalifiserende. Det endelige forslaget til Sommerhielm tok imidlertid også hensyn til formildende omstendigheter, som Christensens unge alder og at han hadde rømt til sin fødebygd og ikke til fienden. Den endelige dommen ble da forandret fra spissrotstraff og å opptjene tjenestetiden på nytt, til festningsstraff på kongelig nåde. I hvor stor grad dette forslaget fra Sommerhielm faktisk kunne regnes som skjerpene var dermed avhengig av Christensens oppførsel under festningsoppholdet.

Oppsummering

Av det samlede antallet forbrytelser som ble ført til doms og senere sendt til kongen i vår periode utgjør tyveri, deserteringer og kombinasjonen av de to nær halvparten. En gjennomgang av disse skulle således gi et representativt bilde av den militære rettspraksisen blant de alvorligste forbrytelsene i perioden. I denne lå de militære domstolenes avgjørelser, generalauditørens betenkninger og forslag, og kongenes resolusjoner.

Selv om begge forbrytelsene ble regnet som alvorlige, var det vesensforskjell mellom reaksjonene de kunne vente seg gjennom lovverket. Bare desertering av de to var i løpet av vår periode knyttet til dødsstraff. Dette hang sammen med krigssituasjonen, og behovet for mannskap som fulgte denne. Ytterligere forsterkende på alvorlighetsgraden til ugjerningen gjorde en eventuell overgang til fienden.

Uavhengig av krigssituasjon, så vel som omstendighetene rundt forbrytelsen, resulterte imidlertid ingen deserteringer i dødsstraff i vår periode. Dette til tross for at krigsrettene i mange tilfeller hadde falt på denne avgjørelsen. Grunnen lå i kongenes benådningspraksis.

⁴⁰⁷ Se Österberg og Sogner, *People Meet the Law*, 273.

⁴⁰⁸ RA-G, VII, A, 24., sak 91 (1809).

Benådninger gjennom de kongelige resolusjonene falt hyppig i både tyverisaker og deserteringssaker. De tre mulige utfallene for krigsrettsdommene var formildelse, stadfestelse og skjerpelse. Det samlede antallet saker av tyverier og deserteringer i perioden viser oss at kongen i de fleste saker gikk inn for formildelse. Stadfestelse av krigsrettens dom falt i om lag hver tredje kongelige resolusjon, mens dommene kun i sjeldne tilfeller ble skjerpet.

Generalauditørens betenknings gir oss et innblikk i grunnlaget bak de kongelige avgjørelsene. For det første viser de at krigsrettens dommer ofte falt på feil grunnlag. Dette kunne for eksempel dreie seg om avgjørelser basert på lover som var erstattet av nye. Da de eldre lovene ofte var strengere, medførte det i all hovedsak forslag om reduksjon fra generalauditøren. Selv der krigsrettene i sine dommer la til grunn lover som hadde blitt erstattet av strengere bestemmelser kunne imidlertid kongen gå inn for formildelse. Videre ble soldatene også tidvis idømt straffer som ikke hadde hjemmel i hverken gamle eller nye lover. Dette resulterte også i innstillinger om reviderte straffer fra generalauditørene.

For det andre hadde generalauditørene definert i sine instruksjoner en plikt om å se etter formildende omstendigheter for delinkventene. Dermed fulgte det kongelige benådninger også i saker der forbryteren var dømt rett etter gjeldende lov. Kildematerialet forteller oss at det var stor variasjon i momentene som kunne lede til en redusert straff. Generalauditørens betenknings la dermed opp til et system som fordret hyppige formildelser og svært sjeldne skjerpelser. Da resolusjonene ble underskrevet av kongen, må denne praksisen ha møtt anerkjennelse hos fyrstemakten. I motsatt fall må vi anta at generalauditørene hadde blitt oppfordret om å legge sine forslag nærmere krigsrettsdommene der disse la opp til en streng straff. Alternativt lå det naturligvis for kongen til enhver tid å se bort fra generalauditørens forslag og gå inn for krigsrettens opprinnelige dom, eller bestemme en annen straff.

6. BENÅDNING OG MAKT

Fredrik 6.

I begynnelsen av vår periode hadde Kristian 7.s rolle lenge vært redusert til en underskriftsmaskin for skiftende makthavere.⁴⁰⁹ Siden kronprins Fredriks maktovertagelse i 1784 var det han som hadde fungert som øverste regjeringssjef.⁴¹⁰ Fredriks interesse for det militære er velkjent. Han tok tidlig sikte på å overføre all makt over det militære til seg selv, og det må regnes som sannsynlig at han deltok i beslutninger knyttet til den militære jurisdiksjon.⁴¹¹ Kronprinsen hadde neppe intellektuell kapasitet til egenhendig å styre den militære rettsutvikling i Danmark-Norge. Allikevel hadde Fredrik utvilsomt siste ord i saken hva gjaldt reformer eller kongelige resolusjoner, og vi bør ha dette for øye når vi ser utvikling av lovverk så vel som juridisk praksis i perioden.

Den klareste manifestasjonen av kongelig tilstedeværelse i den militærjuridiske praksis er kongens signatur, som med få unntak er påtegnet resolusjonene vi møter i protokollene. I vår periode gav kongen i overveldende grad sin tilslutning til generalauditørenes innstilling. Vi gjør da neppe urett i å mene at kongen, uavhengig av personlig oppmerksomhet rundt enkeltsaker, approberte det mønster som ble skapt av den daglige og ukentlige saksbehandlingen. Selv om vi tar høyde for at kongen, selv etter at han het Fredrik 6., kan ha fungert som underskriftsmaskin for disse resolusjonene, må vi samtidig akseptere at systemet etter 1784 fordret tillit mellom fyrstemakten og generalauditørene.⁴¹²

⁴⁰⁹ Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk, *Mellom brødre 1780–1830*, bind 7 i *Aschehougs norgeshistorie*, redigert av Knut Helle m. flere (Oslo: Aschehoug, 1996), 16.

⁴¹⁰ Først etter Bernstorffs død i 1797 fikk kronprinsens stilling «enevolds»-karakter. Dyrvik og Feldbæk, *Mellom brødre 1780–1830*, 17f.

⁴¹¹ Synet på Fredrik som tilstedeværende og interessert i så vel juridisk reform generelt, og en mer human rettergang spesielt blir blant annet forfektet av Jens Vibæk i *Reform og Fallit 1784–1830*, bind 10 i *Danmarks historie*, redigert av John Danstrup og Hans Kock (København: Politikens forlag, 1964), 253f. Se også om Fredriks militære engasjement i Johansen *Fredrik VI.s Hær 1784–1814*, 18; Holm, *Danmark-Norges historie*, bind 6, del 2, 602ff og 616f.; E.O.A. Hedegaard, *Fredrik den sjette og «De røde fjer»*: *Studier i Danmarks militære og politiske historie under Napoleonskrigene*, bind 1 (København: Antikvariat Richard Levin, 1975), 61; 137ff.

⁴¹² Det er da snakk om perioden 1794–1814, hvor begrepet «fyrstemakten» fremkaller mindre åpenbare problemer enn perioden før 1784.

Som enevoldsmonark må Fredrik 6.s to sentrale livsoppgaver ha vært å beholde nettopp posisjonen som enevoldsmonark og å bevare helstaten. Personer som arbeidet imot ett eller begge av disse hovedmålene hadde ingen mulighet til å overleve som en del av regjeringsapparatet. En åpenlys motarbeidelse av ett av dem kunne i verste fall koste den ansvarlige livet. Samtidig ble også mindre åpenbare – ja endog utilsiktede – fremstøt for å svekke Fredriks posisjon møtt med avsetting.⁴¹³ Den juridiske eliten i Danmark-Norge hadde da etter all sannsynlighet intet å utsette på disse to kongens viktigste arbeidsoppgaver.⁴¹⁴ Spørsmålet er imidlertid om disse interessene også fremtrer i jurisdiksjonen.

I vår undersøkelse av den militære rettspraksis må vi for hver enkelt sak ha oppmerksomheten vendt mot møtet mellom de overordnede formål med lover og regler på den ene siden, og hver saks unike persongalleri og hendelser på den andre. Her ligger vår utfordring i vårt søk etter kongens signatur – i billedlig forstand – i den militære rettsutvikling gjennom disse tyve årene. Douglas Hay har skrevet:

The difficulty for the historian of the law is twofold. He must make explicit convictions that were often unspoken, for if left unspoken we cannot understand the actions of the men who held them. Yet in describing how convictions and actions moulded the administration of justice, he must never forget that history is made by men, not by the Cunning of Reason or the Cunning of System.⁴¹⁵

Det er utvilsomt et godt argument også for vår periode og de rammene som omgir den. Allikevel vil jeg argumentere for at betenkningene presentert i generalauditørenes protokoller vil gi et godt grunnlag for en strukturbasert tilnærming til historien. Dette henger sammen med at disse protokollene kun inneholder de alvorligste sakene. Dermed fulgte det også med disse rettssakene en strømlinjeformet behandlingsprosess som var analytisk og målrettet. Hovedgrunnen til dette var generalauditørenes klart definerte arbeidsoppgaver, gitt gjennom deres instruksjoner, samt deres grundige juridiske opplæring. Og selv om deres analyser åpenbart gav spillerom for personlige overveielser måtte deres konklusjoner alltid godkjennes av fyrsten. Og fyrstens mål var alltid det samme: hans egen posisjon og statens sikkerhet.

De ulike generalauditørene

Ved å fokusere på strukturelle forklaringer bak generalauditørenes avgjørelser mister vi personlighetsakspektet. Dette kan forsvares gjennom tankegangen vi finner hos Knut

⁴¹³ Et eksempel er behandlingen av Bulow. Se for eksempel *DBL*, bind 3, 291–295, eller Hedegaard, *Fredrik den sjette*, bind 1, 54f.

⁴¹⁴ Stampe, som satte juridiske premisser som var gjeldende langt inn i vår periode og senere, og Colbiørnsen var ifølge Edvard Holm varme tilhengere av eneveldet. *DBL*, bind 4, 29; *DBL*, bind 16, 275

⁴¹⁵ Hay, «Property, Authority and the Criminal Law,» 52.

Kjeldstadli, som har spurt: «En psykoanalytiker har tilgang på en pasient på benken i flerfoldige timer; blir ikke da en analyse på overlevert skriftlig materiale nokså faglig respektløst?»⁴¹⁶ *Personen* som til enhver tid satt i embetet er langt vanskeligere tilgjengelig enn den samme personen som *generalauditør*. Kun unntaksvis får vi i protokollene tilgang til generalauditørenes tankesett i vurderinger som avviker fra deres vanlige betenkninger. Det fremste eksempelet stammer fra siste generalauditør før vår periode, Ole Christopher Wessel. Wessel skrev uoppfordret en andre betenkning til kongen, da han synes kongens manglende hensyn til hans første betenkning førte til et urettferdig utfall for delinkventen. Den lange skrivelsen fra Wessel var ifølge Marit Halvorsen i tillegg til «ypperlig argumentasjon av høy juridisk klasse», «skrevet med stort engasjement».⁴¹⁷ Dessverre for Wessel – og den dømte soldaten – ble heller ikke den andre betenkningen tatt til følge. Allikevel er Wessels unike innsats for denne soldaten et overbevisende eksempel på aktøren som trer ut av sitt forventede mønster og presenterer et nærmest uhørt avvik i den korrekte saksgang og maktforhold mellom generalauditoriatet og kongemakten.

Eksempelet med Wessel ovenfor tjener som argument for at generalauditørenes makt strakk seg så langt som fyrstemakten så tjenlig, og ikke lenger. Betenkningene som utgikk fra generalauditoriatet ble i de aller fleste tilfeller uforandret påført kongens signatur. Derfor lå det allikevel til generalauditørembetet en særskilt viktig påvirkning på strafferettspleien. At denne, som en følge av generalauditørenes innsats, skulle ha kunnet bevege seg i en retning som gikk på tvers av kronprins/kong Fredriks ønsker, finner imidlertid ingen støtte i kildene.⁴¹⁸

Saksmaterialet er ikke stort nok til å konkludere overbevisende i en jakt på ulikheter mellom generalauditørene i saksbehandlingen. Videre forvanskes dette i at krigsrettene til dels dømte svært ulikt i tilsvarende saker. I tillegg kommer et komplisert lovverk, som ikke bare gjennomgikk stadig endring men også i varierende grad ble etterfulgt av krigsrettene. Sist, men ikke minst må stoffet behandles som en rekke enkeltsaker. Hver forbryter, hvert offer (om det var ett eller flere), hver forbrytelse, hadde alle unike historier. I generalauditørenes argumentasjon, hvor selv ubetydelige saksdetaljer kunne få fremtredende plass, ligger det mange snubletråder for et forenklet forsøk på komparisasjon. Av protokollene går det imidlertid klart frem at ingen av de fire generalauditørene skiller seg ut i forhold til å få sine betenkninger approbert med kongens signatur. Det er kun et fåtall delinkventer i perioden

⁴¹⁶ Knut Kjeldstadli, «En freudiansk funksjonalist?» i *Norbert Elias: En sosiolog for historikere?* Tid og tanke 1, redigert av Tor Egil Førland (Oslo: Historisk Institutt, Universitetet i Oslo, 1997), 97.

⁴¹⁷ Halvorsen, *Ole Christopher Wessel*, 37. Se også Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 99–106.

⁴¹⁸ Strukturen bør her dermed betraktes som de ønsker som skrevet eller utskrevet gikk ut fra Fredrik.

som fikk en endelig dom fra København som avvek fra generalauditoriatets forslag, og disse ser ut til å være nokså jevnt fordelt og uavhengige av hvem som satt i generalauditørembetet i Kristiania.

Av de fire er det den som satt kortest tid som generalauditør som nok i ettertid må sises å ha gjort seg mest bemerket i helstaten. Fredrik Julius Kaas gjorde seg imidlertid ikke kjent først og fremst som generalauditør. Fredrik 6. betraktet Kaas som en av sine «mest trofaste tjenere», og han fikk dermed en rekke sentrale oppgaver, også i Norge.⁴¹⁹ I rettsøyemed er han kanskje mest kjent gjennom sin sentrale rolle i fengslingen av Hans Nielsen Hauge. Behandlingen av Hauge har vært med på å kaste et negativt lys over Kaas. Dette har kan hende blitt forsterket gjennom hans tendens til å havne i konflikt med sine omgivelser.⁴²⁰ Konfliktene ser særlig ut til å ha rammet mer liberalt orienterte kollegaer. Generalauditør Wessel var en av disse, og tilhørte ifølge Kaas, en av «nogle som ere stærkt anstukne af den nyere philosophie», og ble således gjenstand for sterk misnøye og mistenksomhet hos Kaas.⁴²¹

Kaas' etterfølger i generalauditørembetet inntar en mer beskjeden rolle, til tross for at hans generalauditørgjerning strekker seg over et kvart århundre. De fleste av disse årene satt Anker Vilhelm Fredrik Bornemann imidlertid som dansk generalauditør. Skal vi tro A. C. Gjerlew pådro han seg i København flere uvenner og det var derfor «Retten til liden Glæde» da han gikk inn som høyesterettsjustitiarius etter sitt generalauditørvirke.⁴²² Dette sto i kontrast til skussmålene fra hans tid i Kristiania, hvor han skal ha bemerket seg i selskapslivet «som en munter, vittig, underholdende og i Anekdoter uudtømmelig Mand».⁴²³ Hans evner til å underholde fikk ham også til å opptre på scenen for det dramatiske Selskab, hvor han i tillegg fungerte som direktør.⁴²⁴

Som sin forgjenger bemerket også Mathias Otto Leth Sommerhielm seg i selskapslivet, dog med et noe mer negativt fortegn. Ved siden av hans svakhet for bordets gleder, ser det ut til at hans manglende tilbakebetaling av pengelån fra Karl Johan, farget hans ettermæle.⁴²⁵ Sommerhielm nøt allikevel stor anseelse hos fyrstemakten, både før og etter 1814.

⁴¹⁹ «Frederik Julius Kaas» i Store norske leksikon, snl.no, Odd Arvid Storsveen, 2009–09–09, http://www.snl.no/nbl_biografi/Frederik_Julius_Kaas/utdypning.

⁴²⁰ Dette må ha forsterket seg av at Kaas skal ha vært en svært hissig mann (også etter eget sigende). Ludvig Daae, *Af Geheimeraad Johan v. Bülow's Papirer* (Christiania: Johan Dahls Forlag, 1864), 123. *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 4, 430.

⁴²¹ Daae, *Af Geheimeraad Johan v. Bülow's Papirer*, 125.

⁴²² Ludvig Daae, *Breve fra Danske og Norske, især i Tiden nærmest efter Adskillelsen* (Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel, 1876), 107.

⁴²³ *DBL*, bind 2, 526.

⁴²⁴ *Ibid.*

⁴²⁵ Lånet ble blant annet tilbakebetalt ved at hans store boksamling ble overført til det kongelige slottet i Kristiania etter hans død. Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet 1814–ca. 1860*, 3. utgave

Han satt som medlem av regjeringskommisjonen under Fredrik 6., som regjeringsmedlem under Kristian Fredrik og senere som norsk statsminister i Stockholm. Ifølge Sverre Steen skal han ha utrettet lite som statsminister, og hans nære forhold til Karl Johan gav ham et navn som kongens «talerør og informator».⁴²⁶

Christopher Anker Bergh er den av de fire som tjente lengst som generalauditør i Norge. Det later også til at han er den av dem som står igjen med de beste skussmål, både gjennom sin profesjonelle karriere, og gjennom sin private væremåte. Han skal, ifølge Jacob S. Worm-Müller, ha opparbeidet seg en stor anseelse gjennom sitt

«ypperlige lette og klare hode, sin kritiske evne og organisationstalent, sine omfattende kunnskaper og vældige arbeidskraft, sit sikre skjøn, smak og kultur, sin rettsindige og liberale tænkemaate, sit elskverdige væsen og sit trofaste vennsind».⁴²⁷

Mest kjent gjorde Bergh seg som en av de viktigste arkitektene bak Grunnloven. Senere ble han også satt til å gjennomgå de svenske endringsforslagene til denne. Etterspørselen etter Berghs kloke hode førte han senere inn i det overordentlige storting, hvor han også en tid var «president i lagtinget og medlem av 18 komiteer».⁴²⁸

Kontakten mellom generalauditoriatet og København

Når generalauditøren hadde skrevet sine betenknings til krigsrettsdommene ble disse frem til 1808 sendt til Generalitets- og kommissariatskollegiet i København. Et tilsvarende organ fantes også i Norge, med samme navn.⁴²⁹ Generalauditøren i Norge hadde fast plass i det norske kollegiet.⁴³⁰ Det norske kollegiet hadde imidlertid ingen oppgaver med hensyn til generalauditørens betenknings.

I tiden frem til 1808 utgjorde Generalitets- og kommissariatskollegiet i København således instansen mellom kongen og generalauditøren i behandlingen av norske militær-juridiske forhold. Formelt var det kongens ansvar å bedømme om en delinkvent skulle benådes eller ha sin dom stående. Resolusjonene var da også kun påskrevet kongens signatur

(Oslo: Gyldendal, 2002), 72; Ludvig Daae, *Det gamle Christiania 1624–1814*, 3. utgave (Christiania: Cappelen, 1924), 299; «Mathias Otto Sommerhielm», Store norske leksikon, snl.no, Terje Bratberg, 2009–09–09, http://www.snl.no/.nbl_biografi/Mathias_Otto_Sommerhielm/utdypning.

⁴²⁶ Bratberg, «Mathias Otto Sommerhielm»; «Sommerhielm, Mathias Otto Leth», i *NBL*, bind 14, 203.

⁴²⁷ «Bergh Christopher Anker» i *NBL*, bind1, 461. Se også «Christopher Anker Bergh», Store norske leksikon, snl.no, Odd Arvid Storsveen, 2009–09–09,

http://www.snl.no/.nbl_biografi/Christopher_Anker_Bergh/utdypning.

⁴²⁸ Storsveen, «Christopher Anker Bergh».

⁴²⁹ Johannessen, Kolsrud og Mangset, *Håndbok for Riksarkivet*, 369.

⁴³⁰ Dette het fra 1808 til 1815 Det kongelige norske kommissariatskollegium. I 1808 mistet det imidlertid mange av sine arbeidsoppgaver til kommanderende general.

når de returnerte til generalauditoriatet. I tiden hvor denne signaturen tilhørte Kristian 7. kan det ikke utelukkes at kollegiet også var delaktige, utover i ren videreføring av korrespondansen, i de få tilfellene der generalauditørenes betenkninger ikke ble tatt til følge. I vår periode må det allikevel regnes som vel så sannsynlig at kronprins Fredrik sto som ansvarlig for denne prosessen. Dette hang blant annet sammen med arbeidsfordelingen mellom kollegiet og generalauditørene. De siste satt med den juridiske kompetansen, og var naturlige mottagere for eventuelle militærjuridiske spørsmål som måtte dukke opp i kollegiet.⁴³¹ At kollegiet, uten fyrstelig innblanding, skulle ha overprøvd betenkninger fra generalauditoriatet i perioden er således mindre sannsynlig.

I 1808 ble Fredriks deltagelse i avgjørelsene formalisert gjennom *Forordning betræffende nogle Forandringer og nøiere Bestemmelser i Forskrifterne for Landmilitair-etatens Indretning*.⁴³² Fra 20. januar 1808 skulle landmilitæretatens justisvesen stå under høystkommanderende general, som etter 1803 var Fredrik selv.⁴³³ Det betydde at alle dommer som krevde kongelig resolusjon skulle sendes til ham. Generalauditørene skulle fra denne dato ikke lenger sende sine forslag til kongen gjennom kollegiet, men direkte til kronprins Fredrik. Høystkommanderende general ble også gitt myndighet til selv å resolve disse sakene ved kongens fravær.⁴³⁴ Generalitets- og kommissariatskollegiet, som etter dette skulle kalles Det Kongelige Generalkommissariats-Collegium, mistet dermed sin rolle i forbindelse med de norske justissakene.

Protokollene forteller lite om forholdet mellom generalauditørene og kongen utover den normale forsendelsen av resolusjoner. Brevvekslingen mellom generalauditoriatet og kongen er også preget av beskjedutveksling av formell art. Generalauditørens oppgaver var definert i hans instruks, og det later til at dennes oppgaver ikke var gjenstand for diskusjon dem i mellom, hverken på det konkrete eller abstrakte nivå. Vi får dog et innblikk i relasjonen mellom de to gjennom andre kanaler. Et eksempel stammer fra den private brevvekslingen mellom Christopher Anker Bergh og Gløersen.⁴³⁵ I sistnevntes svarbrev fra 1811 kommer det frem at Bergh hadde uttrykt stor bekymring over kongens reaksjoner på den langtrukne behandlingen av en krigsrettsdom ved det trondhjemske dragonregiment.⁴³⁶ Da majesteten

⁴³¹ Dette går frem med brevvekslingen mellom det danske så vel som det norske generalitets- og kommissariatskollegium. RA–G, IV, 6., 7. og 8.; samt RA–KG, C, 9., 119.

⁴³² Forordning av 20. januar 1808. JASb, bind 2, 549.

⁴³³ Johansen, *Fredrik VI.s Hær*, 19f.

⁴³⁴ Kronprinsen rakk kun å skrive under på én resolusjon i protokollen i tiden mellom forordningen ble offentliggjort og Kristian 7.s død. RA–G, VII, A., 24. sak 81 (1808).

⁴³⁵ Dette dreier seg høyst sannsynlig om Ulrich Jørgen Gløersen, justisråd og sekretær i generalitetets kommandokontor. Se *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 2, 444.

⁴³⁶ RA–G, IV, 7., brev av 26. februar 1811.

næret ønske om hurtig rettspleie – konkretisert ved forordning av 3. juni 1796 – var Bergh urolig for at kongen skulle ha noe å utsette på hans embetsførsel.⁴³⁷ Gløersen svarte at «Erfarenhed har ved flere Leiligheder lært mig at Hans Mayt. aldrig lader et uforsvarligt eller uforfødt Ophold i Justitssagerne Tilkendebringelse hengaae upaaanket», men til tross for dette anså han ikke Berghs bekymring som berettiget.⁴³⁸ Berghs bekymring er dog ikke vanskelig å forstå. Grunnet det strenge underordningsforholdet, var det neppe rom for store tillitsbrudd mellom generalauditørene og regenten.

Motivasjonen bak den militære rettspraksis, med spissrotstraffen som kasus

Spissrotstraffens utvikling i og mot århundreskiftet åpner for et innblikk på mikronivå i dynamikken mellom lovverk og rettspraksis, og kongemaktens og den juridiske elitens innvirkning på utviklingen. Det er mange grunner til dette. For det første var spissrotstraffen utelukkende en militær straff. Den var dermed i mindre grad påvirket av forandringer i den sivile jurisdiksjon.⁴³⁹ For det andre gjennomgikk den endringer gjennom slutten av 1700-tallet og ble endelig avskaffet i Norge ved utgangen av vår periode. For det tredje var spissrotstraffen et stadig tilbakevendende tema i ordsiftet i den militærjuridiske elite.

Spissrotstraffens utvikling

Den første fremstøtet for å begrense bruken av spissrotstraff kom med reskript av 12. november 1763. Her ble det bestemt at spissrotstraffen kun skulle brukes på grove forbrytelser.⁴⁴⁰ Mindre alvorlige forbrytelser skulle deretter straffes med fengsel på vann og brød. Samtidig ble straffen skjerpet, da man tidligere hadde hatt lov til å løpe gjennom rekkene. Etter forordningen skulle delinkventen føres gjennom rekkene av to underoffiserer som skulle sørge for at han ikke løp.⁴⁴¹

Fra tidligere tider berettes det både om soldater som valgte å ta sitt eget liv fremfor å utstå spissrotstraffen og om soldater som døde som følge av den.⁴⁴² Senere generalmajor Werner Nicolai de Seue skrev om en spissrotstraff han overvar rundt 1760 følgende:

⁴³⁷ Ibid. Se forordningen i JASb, bind 2, 311–320.

⁴³⁸ RA–G, IV, 7., brev av 26. februar 1811.

⁴³⁹ Forandringer i det sivile lovverk, som også berammet det militære (f. eks tyveriforordningen) kunne kreve at man ble nødt til å tilpasse spissrotstraffen til nivået på sivile straffer.

⁴⁴⁰ WB, bind 2, 360.

⁴⁴¹ Refsaas, *Fra Trøndernes Militærliv*, 12 (fotnote).

⁴⁴² Øystein Rian, «Et gufs av uhygge: Militære straffer på 1700-tallet,» i *Fagartiklar frå Telemark Distrikthøgskole* (Bø: Telemark Distrikthøgskole, 1979), 37; Rist, *Fra Støvlet-Tiden*, 185f; Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 80; Petersen, *Otte år i Danmark*, 94.

Kort Tid derefter bivaanede jeg en Spitsrot-Execution, som paa den Tid kaldtes Livsstraf, 3 Dage efter hinanden – 12 Gange daglig – igjennem 300 Mand. Delinqventen blev den sidste Dag, da han ei længere kunde Gaae, bunden til en Pæl, hvorfra han efter ustanden Straf maatte bæres bort, og han døde 20 Skridt derfra.⁴⁴³

For å hindre at spissrotstraffen i praksis ble en dødsstraff, ble det i 1781 vedtatt et forbud mot å tildele spissrotstraff til delinkventer som ikke hadde helse til å utstå den.⁴⁴⁴

Ti år senere ble det vedtatt å ytterligere lempe på straffen. Antallet soldater til å utgjøre geleddene skulle etter dette være høyst 200 mann.⁴⁴⁵ Tidligere hadde tallet vært 300. Dette betydde en reell reduksjon, all den tid det snarere var regelen enn unntaket å stille med maksimalt antall menn.⁴⁴⁶ For en soldat eller en underoffiser som var dømt til å passere spissrøttene 16 ganger utgjorde det en reduksjon på 1600 kjeppeslag etter forordningen var trådt i kraft. Det betydde imidlertid at samme delinkvent fortsatt kunne forvente 3200 slag med kjeppene før straffen var ferdig eksekvert. At denne brutale behandling kunne føre til månedslange opphold på sykestuen er ingen gåte.

Før den ble avskaffet i mars 1814, ble straffen hyppig brukt, og utgjorde i vår periode den eneste, eller en del av straffen, i omkring hver fjerde kongelige resolusjon. Videre er det ingen nedgang å spore i årene opp mot 1814 i bruk av spissrotstraffen, snarere tvert imot. I vår periode markerte 1813 seg som året med flest spissrotstraffer.⁴⁴⁷ Man kan dermed avfeie at selve forbudet kun fungerte som en formalisering av en allerede i praksis avskaffet straff. *Anordning, angaaende Spidsrod-Straffens Afskaffelse ved den Norske Arme*e markerte en brå endring, en endring som hverken var varslet gjennom krigsrettsdommene, gjennom generalauditørenes betenkninger eller gjennom kongelige resolusjoner i tiden før bestemmelsen trådte i kraft.

General Heinrich Wilhelm Huth hadde allerede i 1774 foreslått å avskaffe spissrotstraffen.⁴⁴⁸ Huth ønsket i stedet alternative kroppsstraffer. Han fikk støtte gjennom et forslag fra guvernøren i København fire år senere. «For at undgaa de idelige offentlige Spektakler ved Spidsrodexekutionen» ønsket han å erstatte den med stokkepryl.⁴⁴⁹ Guvernøren oppgav ingen humanistiske grunner til å avskaffe straffen. Forslaget røper dog at publikum

⁴⁴³ de Seue, *Militaire Afhandlinger*, 45.

⁴⁴⁴ Fotnote i Ramstad, *Soldat og håndverker*, 131.

⁴⁴⁵ Resolusjon av 13. mai. WB, bind 3, s. 525.

⁴⁴⁶ Se tabell i Blikrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 126–158 og i «Tillegg 3, statistikk» nedenfor.

⁴⁴⁷ I faktiske tall (28). Frekvensen var høyest i 1795 og 1803 hvor spissrotstraffen utgjorde hele eller deler av den samlede straffen i nær halvparten av resolusjonene.

⁴⁴⁸ Fotnote i Refsaas, *Fra Trøndernes Militærliv*, 12.

⁴⁴⁹ Ibid.

reagerte på gjennomføringen av spissrotstraffen på en måte som guvernør opplevde som ubehagelig.

Forslaget om å erstatte spissrotstraffen med stokkepryl fant støtte hos den danske generalauditøren. Dette var dog ikke nok for å få forslaget satt ut i livet. Det er sannsynlig at begrunnelsen var den samme som Huth hadde fått, da han hadde fått sitt avslag: at «de militaire Love ikke var tidsmessige, saa de var under Omarbeidelse».⁴⁵⁰ Denne omarbeidelsen av de militære lovene lå imidlertid svært langt frem i tid i 1770-årene, både for Danmark og Norge.

Etter Fredriks maktovertagelse, og med hans engasjement for sin hær i minne, er det vanskelig å tenke seg at ikke et nytt militært lovverk kunne utarbeides dersom det virkelig fantes politisk vilje til det. Målsettingen med å utarbeide et regelverk i takt med «tidens ånd» måtte være å gi krigsrettene mulighet til å kunne dømme etter lovens bokstav og således skape en oversiktlig og ryddig prosess som gav rettferdighet for loven. En oversiktig sammenheng mellom forbrytelse og dom gav også den potensielle forbryter utvetydige reaksjonsforventninger. Dersom vi aksepterer denne målsettingen, ville samtidig en slik omarbeidelse medført en betydelig svekkelse av generalauditørens og kongens rolle i strafferettspleien.

Benådningsinstitusjonen

Kongens deltagelse i den militære rettspleien besto i vår periode i all hovedsak i benådningspraksisen. Opprettholdelse av samme benådningstendens etter en eventuell fullstendig revidering av den militære straffeloven, ville åpenbart ha fungert kontraproduktivt. En svekkelse av kongens rolle i rettspleien ville da med all sannsynlighet medført en reduksjon i benådningspraksisen. De to grunnene til benådningspraksisen som ble pekt på i forrige kapittel, bør forsynes med en tredje. De to første grunnene, krigsrettens manglende juridiske kompetanse og misforholdet mellom lovverk og rettsoppfatning, viser begge til et system som i høy grad tvang frem generalauditørenes og kongenes justeringer. Da denne dynamikken med all sannsynlighet kunne ha vært endret, dersom det fantes vilje til det, må den tredje årsaken ta utgangspunkt i en *villet* videreføring av benådningspraksisen. Douglas Hay har i sin undersøkelse «Property, Authority and the Criminal Law» pekt på kongemaktens fordeler av et strengt lovverk som gav rom for benådningspraksisen.⁴⁵¹ Hay betoner særlig mulighetene for overklassen å beskytte sin egen klasse gjennom benådningspraksisen, men samtidig å forholde seg til et lovverk som var likt for alle. Dette gav mulighet til å vise til et upartisk lovverk, samtidig som

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ Hay, «Property, Authority and the Criminal Law,» 17–63.

rettsapparatet opprettholdte klassejustis i sin rettspraksis. I hæren gikk imidlertid klasseskillet i det vesentligste mellom offiser og menig. Og i det militære lovverket var dette skillet også bestemt i lovverket. Offiserene kunne gjennomgående vente seg mindre alvorlige reaksjoner enn menige og underoffiserer. Det utelukker naturligvis ikke at benådningene kan ha blitt benyttet som et redskap til å beskytte offiserer. En slik tendens er allikevel ikke mulig å påvise i vår periode. Formildelsesfrekvensen i resolusjoner rettet mot offiserer var ikke høyere enn blant menige og underoffiserer. Det kan heller ikke utelukkes at offiserer var mindre utsatt for å bli tiltalt for sine forbrytelser enn menige, men dette går ikke frem av generalauditørenes protokoller. I alle tilfeller har klassejustisen da falt utenfor benådningsspraksisen.

Benådningene hadde allikevel opplagt en differensierende effekt, da de ble benyttet til å redusere straffene for gode soldater på den ene siden og opprettholde strengere straffer for «fordervede» soldater på den andre.⁴⁵² Denne differensieringen kunne for visse forbrytelser også legitimeres i lovverket. I protokollene er det imidlertid hyppige eksempler på at også de kongelige resolusjonene formildet krigsrettsdommer på grunnlag av gode skussmål. Parallelt kunne dårlige skussmål sette en effektiv stopper for reduisering av straffen. På denne måten fungerte benådningene som insentiver til å opptre som pliktoppfyllende soldater. Den lojale tjener av kongen ble ikke bare lagt merke til av sine direkte overordnede, men kunne få bekreftet gjennom de kongelige formildelsene at selv kongen i sin nåde skilte mellom den rettferdige og urettferdige forbryter. Jo strengere lovverk, jo større handlerom for kongen i reduksjon av straffen. Jo større reduksjon i straffen, jo større kongelig nåde kunne forevises delinkventen. Dette hadde den paradoksale virkning at jo strengere lovverk, jo mer barmhjertig kunne kongen fremstå i sine undersåtters øyne. Hay har formulert det slik: «Where authority is embodied in direct personal relationships, men will often accept power, even enormous, despotic power, when it comes from the ‘good King’, the father of his people, who tempers justice with mercy.»⁴⁵³ Skal vi tro Hay, fungerte dermed benådningene som et ypperlig redskap for fyrstemakten ikke bare for å differensiere straffer, men for å konsolidere egen makt gjennom økt lojalitet hos sine undersåtter. Vi må imidlertid spørre oss om det paternalistiske premisset som ligger i denne teorien kan overføres til Norge ved inngangen til 1800.

⁴⁵² Hay argumenter for at benådning ble gitt på grunnlag av delinkventenes karakter i det sivile rettsvesen. G. A. Stepler har utvidet dette poenget til også å gjelde det militære rettsapparatet i England. Hay, «Property, Authority and the Criminal Law,» 40; G. A. Stepler, «British Military Law, Discipline, and the Conduct of Regimental Courts Martial in the Later Eighteenth Century,» *English Historical Review* 102: 405 (1987), 878.

⁴⁵³ Hay, «Property, Authority and the Criminal Law,» 39.

Supplikkinstitusjonen har blitt fremhevet som et viktig forum for kongen til å proklamere «si faderlige omsorg og vilje til å ta seg av saka til den einskilde».⁴⁵⁴ Gjennom supplikker kunne kongens undersåtter kommunisere med fyrstemakten direkte. Supplikkinstitusjonens hyppige bruk gjennom hele enevoldstiden vitner om en oppfatning blant folket av kongen som forsikringsinstans for deres beskyttelse mot urettferdighet og maktmisbruk.⁴⁵⁵ Slike oppfatninger mottok kongelig bekreftelse gjennom forordninger som den av 28. desember 1792. Den ble innledet med forsikring om at kongen

med Naade vil imodtage enhver grunet Besværing, som nogen af Undersaatterne kunde have Anledning til at fremføre, og anseer det for en behagelig Pligt, at forsikkre alle deslige billige Klager tryk og frie Adgang til Ham selv, naar Sagens Natur det medfører, og ellers til Collegierne, for saavidt disse kunne forhielpe Vedkommende til deres Ret.⁴⁵⁶

Forordningen grunnet i likhet med den forrige supplikkforordningen av 1771 i et ønske om å stramme inn ordningen, slik at antallet unyttige supplikker kunne reduseres. Ved inngangen til vår periode var således ordningen fortsatt en attraktiv kanal for folkets ulike ønsker og klager.

Gjennom undersøkelser fra perioden 1789 til 1799 har Håkon Evju imidlertid satt spørsmålsteget ved folkets ønske om kongens rolle som en «paternalistisk overordnet autoritetsinstans».⁴⁵⁷ Dette blir blant annet begrunnet i angrepene på nettopp benådningspraksisen. Skribenter som Jonas Collin, Anders Gamborg og professor Valentin August Heinze mente at folket var villige til å gi slipp på kongelig nåde dersom de var sikret rettferdighet. Peter Collett mente sågar at «Ved een eeneste Benaadning, som Regenten foretager sig, træder Folket tilbage i den retløse og usikkre Forfatning, som fandt Sted førend Borger-samfundet; og det har nu tabt det Garantie for sine Rettigheder, som var Hensigten med den borgerlige Foreening».⁴⁵⁸

Holdningene til fyrstenes formildelsespraksis var blandede blant de mest sentrale straffeteoretikerne. Montesquieu hadde kalt fyrstens benådningspraksis «the most glorious attribute of sovereignty».⁴⁵⁹ De despotiske regjeringene som aldri benådet sine forbrytere,

⁴⁵⁴ Steinar Supphellen, «Supplikken som institusjon i norsk historie: Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet,» *Historisk Tidsskrift* 57 (1978), 171.

⁴⁵⁵ Det bør imidlertid bemerkes at det var embetsmennene og borgerne som hadde størst sjanse til å nå frem med sine supplikker, ikke bøndene. Rian, *Embetsstanden i dansketida*, 105.

⁴⁵⁶ Supphellen, «Supplikken som institusjon,» 169.

⁴⁵⁷ Håkon Evju, *I revolusjonens skygge: En studie i den dansk-norske opplysningens politisering 1789–1799* (masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2008), 69ff.

⁴⁵⁸ Evju, *I revolusjonens skygge*, 69f.

⁴⁵⁹ Charles de Montesquieu, *The Spirit of Laws*, i: *Great Books of the Western World*, bind 35, redigert av Mortimer J. Adler (Chicago: Encyclopædia Britannica Inc., 1996), 36.

fraskrev seg ifølge han, alle de heldige effektene av denne praksisen.⁴⁶⁰ Det er imidlertid grunn til å tro at det var mindre alvorlige straffer, snarere enn benådningene som sådan som vakte Montesquieus begeistring. Niels Finn Olsen mener at de nye straffeteorier som vokste frem utover 1700-tallet var med på å øke frekvensen av benådninger.⁴⁶¹ Straffeteorienes påvirkning kom, ifølge Olsen, samtidig til syne i blant annet resolusjonen som opphevet bruken av den polske bukk.⁴⁶² Denne torturstraffen stred ifølge resolusjonen mot «de af alle oplyste Nationer nu for rigtig erkjendete og selv her i landet antagne Lovgivningsregler».⁴⁶³ Avskaffelse av de mest drakoniske straffene gjenspeilet kravene presentert av sentrale straffeteoretikere i perioden. Benådningsinstituttet hadde på ingen måte samme oppslutning. Motstanden mot dette bunnet i benådningens vilkårlighet – og dermed urettferdighet. Samtidig representerte fyrstens formildelser utvilsomt en ventil mot flere brutale straffer som fortsatt var representert i de ulike lands lovverk. Vi ser Rousseaus dilemma i hans argumentasjon mot benådningsinstitusjonen da han avbryter seg selv og innrømmer: «Men jeg kjenner at mitt hjerte protesterer og holder pennen: La oss overlate disse spørsmål til det rettferdige menneske som aldri har feilet, og som aldri har behøvd nåden.»⁴⁶⁴

Beccaria mente at løsningen var et lovverk som gjorde benådninger overflødige. Et mildere straffesystem fordret mindre formildelser fra fyrsten. Benådningspraksisen hadde, ifølge Beccaria, kun positive effekter der lovverket var basert på drakoniske straffer. Det fikk ham til å bemerke: «Happy the nation in which they [benådningene] are harmful!»⁴⁶⁵ Dette røpet hans mantra: Når en stats lovverk var humant og skånsomt måtte det også dømmes strengt etter lovene. Fyrstens nåde måtte vises gjennom lovverket, ikke gjennom enkelt-sakene. Argumentet hos Beccaria tok utgangspunkt i nyttehensynet. Gjentatte formildelser gav folket inntrykk av straffefritak, og i sammenheng med dette: urettferdig høye straffer der formildelser ikke fant sted.⁴⁶⁶

Også gjengjeldelsesteoretikere rettet skyts mot benådningsinstitusjonen. Immanuel Kant, som klarest formulerte gjengjeldelsesargumentet i perioden, leverte kraftige anklager mot fyrstens redusering eller oppheving av straff.⁴⁶⁷ Kant kalte sågar benådningene «in-

⁴⁶⁰ Ibid., 42.

⁴⁶¹ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 283.

⁴⁶² Se kapittel 3.

⁴⁶³ Olsen, *Chr. V.s krigsartikelsbrev*, 283.

⁴⁶⁴ Rousseau, *Om samfunnspakten*, 37.

⁴⁶⁵ Beccaria, *On Crimes and Punishments*, 111.

⁴⁶⁶ Ibid.

⁴⁶⁷ Inga Floto, *Dødsstraffens kulturhistorie: Ritualer og metoder 1600–2000* (København: Museum Tusulanums Forlag, 2001), 147.

justice in the highest degree». ⁴⁶⁸ De var urettferdige fordi de ble gitt på vegne av andre. De kunne bare forsvares dersom de ble benyttet etter majestetsforbrytelser, men kun i tilfeller der mangelen på straff ikke utgjorde fare for folkets sikkerhet. ⁴⁶⁹ Samtidig pekte Kant på disharmonien i at det var i utøvelsen av denne urettferdigheten at kongens storhet virkelig skulle demonstreres for hans undersåtter. For enevoldsherskeren var det en gammel strategi å fremstå som landsfader med øye for de svakeste, slik at han igjen kunne motta deres takknemlighet og lydighet. ⁴⁷⁰ Hvorvidt benådningene styrket kongens faderlige bilde, eller snarere ble oppfattet som en trussel mot rettsikkerheten for den jevne soldat og offiser lar seg vanskelig bevise. I spørsmålet om hvorfor praksisen vedvarte er det imidlertid vel så viktig å vite hvordan Fredrik 6. *trodde* den fungerte som hvordan den *faktisk* fungerte. Kongens absolutte makt til å dømme til døden kombinert med muligheten til å tilby ufortjent nåde, hadde lange tradisjoner i politisk maktretorikk. ⁴⁷¹ Tradisjonelt hadde denne fremstillingen vært med på understøtte analogien mellom forholdet som var mellom Gud og hans tjenere og mellom kongen og hans undersåtter. I vår periode, hvor Kongelovens enevelde av Guds nåde, ifølge Ole Feldbæk, var «foreldet teori», hadde fyrstemakten på ingen måte oppgitt bilde av seg selv som den nådige far. ⁴⁷² Sjelden ble dette bildet presentert så tydelig som når fyrsten benådet en dødsdømt på retterstedet. Det var på skafottet den straffedømtes absolutte maktunderskudd kom til syne. Kongen, som den «symmetriske og omvendte skikkelse» av forbryteren bekreftet sin maktposisjon gjennom å spare det livet han hadde i sine hender. ⁴⁷³ Generalauditør Ole Christopher Wessel hadde påpekt de potensielt alvorlige følgene som et dødsfritak i siste øyeblikk kunne ha for delinkventen, og argumentert mot denne benådningsformen «ey alleene for den Skiændsel at leveres i Skarpretterens Hænder, en Skiændsel, som foreenet med Skræk for en nær forestaaende voldsom Död, kunde maaskee have ligesa farlige Følger for ham som Böddelens Øxe». ⁴⁷⁴

Selv om argumentasjonen til Wessel ikke hadde ført frem i det aktuelle tilfellet, kan hans innvendinger ha vært med på å påvirke de fremtidige benådningene. I perioden fra 1794

⁴⁶⁸ Immanuel Kant, «E: On the Rights to Punishment and to Grant Clemency,» i *The Metaphysics of Morals*, redigert av Mary J. Gregor og M. Gregor (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 109.

⁴⁶⁹ Kant, «E: On the Rights to Punishment,» 110.

⁴⁷⁰ Ole Feldbæk, *Nærhed og adskillelse*, bind 4 i *Danmark-Norge 1380–1814* (Oslo: Universitetsforlaget, 1998), 62.

⁴⁷¹ Susan Dwyer Amussen, *An Ordered Society: Gender and Class in Early Modern England* (New York: Columbia University Press, 1988), 36f.

⁴⁷² Dyrvik og Feldbæk, *Mellom brødre 1780–1830*, 24.

⁴⁷³ Foucault, *Overvåkning og straff*, 30.

⁴⁷⁴ Bliksrud, *Humanitet og militær jurisdiksjon*, 105. Gerhard Charpentier har antydnet at man tok høyde for den psykiske belastningen en slik fremgangsmåte påførte forbryteren, ved å la prester og feltskjærer «ta hand om de benådade» etter at kongens resolusjon var opplest. Gerhard Charpentier, *Den militära straffrättens utveckling i Danmark* (København: u. f., 1986), 60.

til 1814 ble 82 offiserer og soldater idømt dødsstraff gjennom krigsrettsdommer. I kun fire av disse tilfellene ble dødsstraffen stående.⁴⁷⁵ Det betyr at 78 dødsdommer i perioden førte til kongelig benådning. Protokollen bevitner imidlertid kun benådning på retterstedet for én av disse 78. Dette gjaldt skarpskytter Anders Johansen Wahl, som i 1809 ble dømt til hengning for desertering og forræderi.⁴⁷⁶ Generalauditør Sommerhielms innstilte opprinnelig på stadfestelse av krigsrettsdommen, en stadfestelse som kongen godkjente. Før det første trondhjemske infanteriregiment rakk å eksekvere dødsstraffen sendte imidlertid Sommerhielm en ny betenkning til kongen hvor han ba kongen ta hensyn til Wahls innsats i krigen, og på grunnlag av dette revurdere dødsstraffen. En ny kongelig resolusjon ble dermed sendt ut med befaling om at Wahl skulle føres til retterstedet for deretter å få opplept sin benådning. Den nye dommen lød på spissrot 16 ganger mellom 200 mann fordelt over to dager, samt deretter livstid i fengsel.

At fyrstemakten valgte å benytte seg av en slik ekstraordinær underdanighetsseremoni som retterstedsbenådningsmåter må begrunnes maktpolitisk. Allikevel var Wahls benådning nettopp ekstraordinær. Scenestykker av denne art utgjorde i vår periode ingen vesentlig del av norsk militær straffeprosedyre. Dette til tross for at antallet benådningsmåter muliggjorde utstrakt bruk. Et begrenset antall slike ekstremutslag rokker dog ikke ved Hays teorigrunnlag. Benådningsinstitusjonen var et yndet makttredskap for Fredrik 6., så vel som for hans forgjengere. Det fremgår av de kongelige resolusjonene i perioden. I over halvparten av krigsrettsdommene som ble sendt til København fra generalauditoret i Kristiania signerte Kristian 7. eller Fredrik 6. på en redusert straff. En fullstendig revidering og rasjonalisering av det militære lovverk ville fjerne grunnlaget for denne praksisen, og dermed også de positive følger for orden og lojalitet fyrsten trolig antok denne medførte.⁴⁷⁷

Spissrotstraffens begrunnelse

Det er fristende å tolke de hyppige benådningsmåter som en gryende humanistisk triumf over et barbarisk lovverk – særlig når vi vet at det kom et omfattende oppgjør med gamle militære straffer og eldre rettsprinsipper i 1814.⁴⁷⁸ Den tilsynelatende nådige behandling av straffedømte soldater får dog liten medlidende karakter, når vi vet at svært mange av disse fikk sin straff formildet til spissrotstraff. Det er verd å minne om at «formildet» var et ord generalauditørene selv brukte i denne sammenheng. Enhver lovlige form for spissrotstraff ble ansett

⁴⁷⁵ Alle disse fire var drapssaker.

⁴⁷⁶ RA–G, VII, A., 24., sak 96 (1809).

⁴⁷⁷ Hay, «Property, Authority and the Criminal Law,» 57f.

⁴⁷⁸ Jeg tenker da først og fremst på Kristian Fredriks anordning av 28. mars 1814 og Grunnloven.

som mildere enn livstidsarbeide i fengsel – selv om livstidsarbeide ikke trengte å bety frihetstap for livet. Av protokollen går det frem at generalauditør Bornemann anså 4 års festningsstraff som hardere straff enn spissrotstraff, selv om spissrotstraffen han foreslo besto av 16 passeringer gjennom 200 mann fordelt på to dager.⁴⁷⁹ Generalauditør Bergh kalte det endog en formildelse da han innstilte på spissrot mellom 200 mann, 12 ganger fordelt på to dager som erstatning for krigsrettens dom på festningsstraff på kongelig nåde.⁴⁸⁰

Helt frem til avskaffelsen ble denne brutale straffen bekreftet i de kongelige resolusjonene, samtidig som benådningsteksten som ble opplest for delinkventen understreket formildelsen i fyrstens beslutning. Denne praksisen vedvarte parallelt med gjentatte angrep på spissrotgangen og samtidig med at straffen ble avskaffet i nabolandene.⁴⁸¹ I forbindelse med hærplanen av 1803 hadde imidlertid kronprins Fredrik, ifølge Jens Johansen, ønsket å erstatte spissrotstraffen med arbeidsfengsel.⁴⁸² Anker Vilhelm Bornemann, som nå var blitt dansk generalauditør, var imidlertid negativ og argumenterte imot en fullstendig avskaffelse, da det ville være vanskelig å gjeninnføre straffen ved et senere tidspunkt om det skulle vise seg nødvendig.⁴⁸³ Resultatet av ordvekslingen resulterte i videreføring av straffen. Det angivelige ønsket hos kronprinsen må da også ha kjølnet, all den tid straffen ufortrødent fortsatte å motta kongelig bifall i Fredriks regjeringsperiode.⁴⁸⁴

Det er påfallende at en så brutal straff beholdt livets rett i så godt som hele vår periode, samtidig med at andre harde kroppsstraffer i tur og orden møtte sitt endelikt.⁴⁸⁵ Ikke bare overlevde straffen, den var ofte å betrakte som den foretrukne. Når det gjelder domsavsigselsene i tyverisakene virker tendensen til å gå i diametralt motsatt retning av Foucaults tese. Foucault legger til grunn følgende påstand: «Den fysiske avstraffelses store skuespill forsvinner altså ved begynnelsen av det 19. århundre. Man unngår behendig å pine kroppen, og det inngår ikke lenger i straffen at lidelsen skal stilles til skue.»⁴⁸⁶ Tendensen i lovverk så vel som rettspraksis forøvrig er med på å bekrefte Foucaults utviklingsforløp – særlig om startskuddet for denne utviklingen plasseres noe tidligere enn ved begynnelsen av det 19.

⁴⁷⁹ RA–G, VII, A., 23., sak 24 (1797), 191f.

⁴⁸⁰ RA–G, VII, A., 24., sak 68 (1812).

⁴⁸¹ I England var straffen gått ut av bruk på syttenhundretallet, mens Preussen og Sverige avskaffet straffen i henholdsvis 1806 og 1812. I Württemberg ble straffen avskaffet i 1818, i Østerrike i 1855 og i Russland i 1863. Charpentier, *Den militära straffrättens utveckling*, 68; «Gatlopp» i *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*, bind 9 (Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag), 799; «Spiessrutenlaufen» i *Meyers Konversationslexikon*, 4. utgave, bind 15 (Leipzig: Bibliographisches Institut), 145.

⁴⁸² Johansen, *Fredrik VI.s Hær*, 133. I utarbeidelsen av nye statutter for Kongens Livjægerkorps i 1805 ble da også de korporlige straffene endret til arreststraff. *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 2, 154.

⁴⁸³ Johansen, *Fredrik VI.s Hær*, 133.

⁴⁸⁴ Frem til dens avskaffelse i Danmark i 1836.

⁴⁸⁵ Se kapittel 3.

⁴⁸⁶ Foucault, *Overvåkning og straff*, 18.

århundret. Allikevel markerer spissrotstraffen seg som et radikalt brudd med en slik utvikling. Gjennom spissrotgangen ble kroppen pint og lidelsen ble ugjenkallig stilt til skue, men viktigst: overgangen til frihetsberøvelse, som ifølge Foucault skulle overta for den offentlige kroppspinen, ble aktivt forhindret av kongelige resolusjoner og «formildelser», endog der krigsrettens dom lød på innesperring. Her må det dog minnes om at innesperringsstraffen i vår periode også i høy grad var en kroppsstraff, uavhengig om den besto av slaveriet eller ensomt fengsel.⁴⁸⁷

Som et resultat av de vanskelige forholdene for postgangen mellom København og Kristiania, overtok Kristian Fredrik sommeren 1813 ansvaret for resolusjonene.⁴⁸⁸ Han markerte seg da i løpet av en kort periode med å forfatte resolusjoner over seks ulike soldater som bestemte ytterligere nedsettelse i straff enn det som var foreslått av Bergh for to soldater, samtidig som han bestemte formildelse av straff der Bergh hadde foreslått stadfestelser for fire andre.⁴⁸⁹ På tross av at Kristian Fredrik etter dette gikk over til å signere generalauditørens betenkninger uforandret gav disse betenkningene en viss forsmak på hva som skulle komme et halvt år senere. Fire av disse soldatene hadde enten blitt dømt til fire ganger spissrot eller fått formildet sin straff til fire ganger spissrot etter først å ha blitt dømt til hengning. I alle disse sakene bestemte resolusjonene i stedet ensomt fengsel på 10 dager. Da Kristian Fredrik i 28. mars 1814 avskaffet spissrotstraffen skulle alle forbrytere som tidligere ville ha fått denne reaksjonen fra denne datoen dømmes til ensomt fengsel eller fengsel på vann og brød.⁴⁹⁰ Den kommende kongen sendte allikevel flere soldater ut i spissrotgang gjennom sine resolusjoner i perioden før anordningen trådte i kraft, den siste så sent som i slutten av februar 1814.⁴⁹¹ Rundt samme tid ba imidlertid Kristian Fredrik generalauditør Bergh om å utarbeide et forslag til alternative straffer ved en avskaffelse av spissrotstraffen. I sitt svar fant Bergh grunn til å påpeke at også den forrige regjering hadde mislikt denne

⁴⁸⁷ Kroppens vedvarende sentrale posisjon i straffen er da også et bærende argument hos Foucault.

⁴⁸⁸ Brev fra Kristian Fredrik til generalauditoriatet 23. juli 1813. RA–G, IV, 8., nr. 186, 1813. Fredrik 6. markerte imidlertid noe senere en viss misnøye med ordbruken i forbindelse med Kristian Fredriks nyopprettelse av Overkriminalretten. I et brev til Kristian Fredrik skrev kongen at det at det ikke kunne være snakk om noen «overdragelse» av benådningsretten, da han ikke kunne overdra noe av hans kongelige myndighet. *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 6, 448.

⁴⁸⁹ Til sammenligning ble det kun forfattet resolusjoner over 13 personer tilknyttet hæren som avvek fra generalauditørens innstilling i formildende retning mellom 1794 og til Kristian 7.s død i 1808, altså en frekvens på om lag én i året, mot Kristian Fredriks seks resolusjoner fordelt på under to måneder.

⁴⁹⁰ *Anordning angaaende Spidsrod-Straffens Afskaffelse ved den Norske Armee, og andre militaire Straffes Bestemmelse* (Christiania: C. Grøndahl, 1814), 3ff.

⁴⁹¹ RA–G, VII, A., 25., sak 505 (1814).

«Levning fra hiint barbariske Aarhundrede».⁴⁹² Bergh antydte at det i fremtiden kunne vise seg at man måtte gjeninnføre strenge kroppsstraffer i hæren, men han ville i så tilfelle «aldrig tilraade Spidsrodsstraffens Indførelse paany».⁴⁹³ Begrunnelsen lå blant annet i det ydmykende tilleggsmomentet i straffen, som gjorde at den ikke alene kunne betegnes som en fysisk straff.⁴⁹⁴

I innledningen til anordningen oppgav Kristian Fredrik å ville avskaffe straffen for «at give Norges hæderlige og brave Landkrieger af Under-Classerne et Beviis paa Min Agtelse og Tillid»⁴⁹⁵ I stedet ønsket han å legge om til straffer som utgjorde mindre skade på kropp og æresfølelse. Jacob Aall treffer med all sannsynlighet godt når han forklarer stattholderens anordning med følgende grunner: «for at opmuntre Landkriegerne, styrke deres Hengivenhed for den nye Regjering og deres Mod til at fægte for Selvstændighedens Sag».⁴⁹⁶ Spissrotstraffens plutselige avskaffelse var etter alt å dømme et resultat av ønsket om å få den politiske gevinsten som lå i å avskaffe en høyst upopulær straff. Sjelden hadde en oldenborgers fremtidsplaner vært så avhengig av folkets hengivenhet som Kristian Fredriks våren 1814. Den kommende kongen anså gevinsten av avskaffelsen som høyere enn tapet. Fredrik 6. trakk åpenbart ikke en like entydig konklusjon. Først i 1836 ble straffen endelig opphevet også i Danmark.⁴⁹⁷

I 1812 hadde kongen imidlertid gjennom parolbefaling innskrenket bruken av straffen, slik at den ikke lenger kunne gis uten ved krigsrettsdom.⁴⁹⁸ Dette ble siste bestemmelse for å begrense spissrotstraffen før unionsoppløsningen. Ytterligere innskrenkninger ble et par år senere foreslått av den danske generalauditøren Bornemann, som var identisk med den tidligere norske generalauditør. Som et resultat av dette ønsket majesteten å få høre geheimestats- og justisminister Kaas – Bornemanns forgjenger i det norske generalauditørembetet – sine tanker om Bornemanns forslag. Kaas understreket at han var på linje med generalauditøren i hans avvisning av fullstendig avskaffelse, da «Haarde Correctioner var og ville «til alle Tiider, blive nødvendig», men Kaas var villig til å gå med på innskrenkninger.⁴⁹⁹ Foruten

⁴⁹² Christopher Anker Bergh, «Underdanigst Forestilling af 14 Marts 1814 til H.H. Prindsregenten, fra General-Auditoriatet for Land-Etaten, angaaende Spidsrodstraffens Afskaffelse,» *Juridisk Repertorium*, bind 1 (Christiania, Boghandler Hjelms Forlag, 1818), 20.

⁴⁹³ Ibid.

⁴⁹⁴ Dette poenget ble også trukket frem i den danske generalauditør Aagesens tanker rundt avskaffelsen av spissrotstraffen i Danmark. DRA–K, V, brev av 27.6.1831.

⁴⁹⁵ *Anordning angaaende Spidrod-Straffens Afskaffelse*, 3.

⁴⁹⁶ Jacob Aall, *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800–1815*, bind 2 (Christiania: J.W. Cappelen, 1844), 374.

⁴⁹⁷ DRA–K, V. Parolbefaling den 17. oktober 1836 om spissrotsstraffens avskaffelse.

⁴⁹⁸ Parolbefaling av 31. mai 1812. WB, bind 4, 992f. Se også kapittel 3.

⁴⁹⁹ Brev fra Bülow til Kaas av 5. april 1816. DRA–K, V, brev nr. 146, 1815.

motvillighet til å slippe en hard korreksjonsmulighet, begrunnet også Kaas sitt ønske om å beholde straffen i dens avskrekkende virkning. Det er liten grunn til å tvile på at straffen var avskrekkende. I rettskildene og litteraturen finner vi gjentatte beretninger om ulike forsøk på å unngå straffen. Om den virket avskrekkende nok til å holde stien ren for potensielle lovbrøyttere kan derimot vanskelig bevises eller motbevises. Theodor Nübling, som tjenestegjorde i den danske hæren mellom 1783 og 1791 mente spissrotsstraffen vakte avsky, men også medfølelse.⁵⁰⁰ Sannsynligvis følte flere det på samme måte. En skribent i *Statsvennen*, tok så sent som i 1824 et oppgjør med den militære lovgivning generelt, og «den gruelige Spidsrodpidsk» spesielt.⁵⁰¹ Gjennom å tviholde på denne straffen beviste militærstanden, ifølge skribenten, at den menneskekjærlighet og menneskeligheten som hadde fått innpass i den sivile lovgivning fortsatt ikke hadde fått innpass i den militære. Om den ledet mer til medfølelse enn til avskrekkelse, må vi anta at virkningen kunne få motsatt effekt i form av opptøyer. Denne bekymringen ble også fremsatt av guvernøren i København.⁵⁰² Risikoen var naturligvis kun til stede der spissrotstraffen ble utført foran et sivilt publikum. Selv om straffen ikke egentlig var offentlig, foregikk de på åpne ekserserplasser, slik at sivile tilskuere hadde anledning til å se på.⁵⁰³

Ifølge Foucault var misforholdet mellom rettsfølelse og rettspraksis et gjentatt problem i løpet av 1700-tallet. Da enkelte straffemetoder mistet støtte i «befolkningens brede lag», kunne dette lett føre til uro og opprør i tilskuermengden.⁵⁰⁴ En annen tenkelig risiko ved hyppige spissrotstraffer var at det kunne skape likegyldighet hos tilskuerne. Werner Nicolai de Seue pekte på at straffer som radbrekking og spissrotstraff kunne lede til at soldatene ble tilvennet «til at see de skrækkeligste Gjenstande med LigeGYldighed».⁵⁰⁵ Etter å ha bevitnet gjentatte grusomme straffer i sin militære karriere hadde han opparbeidet seg en kjølig distanse til disse. På denne måten kunne han ved ett tilfelle kaldt overvære en radbrekking, mens hans yngre sidemann besvimte.⁵⁰⁶ Denne problematikken var også anerkjent av generalauditørene. En mordsak fra 1798 er et eksempel i så måte. Her innstilte Bornemann på stad-

⁵⁰⁰ Petersen, *Otte år i Danmark*, 43.

⁵⁰¹ DRA–K, V, utklipp fra *Statsvennen* nr. 19, 19. mai 1824.

⁵⁰² Se ovenfor.

⁵⁰³ Krogh, *Oplysningstiden og det magiske*, 274; Christopher Anker Bergh, «Underdanigst Forestilling,» 20.

⁵⁰⁴ Foucault, *Forbrytelse og straff*, 57.

⁵⁰⁵ de Seue, *Militaire Afhandlinger*, 45.

⁵⁰⁶ de Seue, *Militaire Afhandlinger*, 46. J. A. Sharpe har også antydnet at de gjentatte offentlige henrettelsene i tidlig nytid resulterte i likegyldighet, og at den avskrekkende effekten på publikum dermed var begrenset. «Last Dying Speeches,» *Past&Present*107 (1985), 167.

festing av krigsrettens dødsdom, men på å sløyfe den foregående knipetangstraffen, da denne kunne ha «skadelig Indflydelse paa Almuen ved at venne dem til Grumhed».⁵⁰⁷

Det er mye som tyder på at spissrotstraffens militære eksklusivitet også må stå som en av grunnene til at Fredrik 6., så vel som de ulike generalauditørene var motvillige til å gi endelig slipp på den. Som skribenten i *Statsvennen* påpekte, var de militære lovene mer i utakt med allmenn rettsoppfatning enn de sivile lovene. Slik var det også i vår periode. Alt tyder på at de spesielle krav til disiplin og orden som rådet i hæren også legitimerte mer alvorlige reaksjoner mot soldater enn sivile for samme forbrytelse. Mye av dette kan ha kommet av det høye innslaget av vervede soldater i århundrene opp til vår periode. Disse soldatene var ofte svært upopulære blant sivilbefolkningen, og ble ofte oppfattet som folk uten noen særlig følelse av ære eller skam. På grunnlag av dette kunne det også aksepteres at krigslovene var strengere og mer brutale, da det måtte «skarp Luud til skurvede Hoveder».⁵⁰⁸ Dessuten fordret det militære kravet om en underordnets lydighet ofte øyeblikkelig reaksjoner.⁵⁰⁹ Det gav rom for en utstrakt bruk av arbitrære straffer som manglet parallell utenfor det militære samfunn, og som legitimerte brutalitet i militærstanden. Offiserenes rett til å slå sine underordnede med klingen som umiddelbar korreksjon ble også forsvart av lovgivere lenge etter grunnlovens krav om domfellelse før straff. Lovkommisjonen som skulle utarbeide en ny militær straffelov på midten av 1800-tallet, begrunnet korreksjonsretten i at den ikke egentlig kunne regnes som straff i juridisk forstand, og følgelig falt utenfor grunnlovens paragraf 96.⁵¹⁰

Med hver sin jurisdiksjon og jurisdiksjonsapparat kunne den sivile og den militære rettspraksis få ulik utvikling. Det åpnet for at Fredrik 6. kunne tillate oppmykning i de sivile straffene uten at det påvirket de militære. Hans engasjement i hæren kan ha medført en særlig beskyttelse av det militære lovverk mot ytre påvirkning. Samtidig er det ingen tvil om at den militære rettspraksis var svært tungrodd.⁵¹¹ Er det tale om en militærjuridisk fellesnevner i vår periode, er nettopp denne tungroddheten nærliggende å trekke frem. Den i utgangspunktet sivile tyveriforordningen av 1789 utgjør et godt eksempel – gjennom sin vilkårlige behandling av krigsrettene. Selv om forordningen kort tid etter 1789 ble gjort gjeldende også for soldater og offiserer, var generalauditørene ikke villige til å adoptere straffene slik de var definert i forordningen i sin helhet. Dette kom til syne der krigsrettene dømte soldater og underoffiserer

⁵⁰⁷ RA–G, VII, A., 23, (1798), 247. Saken er gjengitt hos i Stoa, *I hine hårde dage* (Oslo: Cappelen, 2003), 111–116.

⁵⁰⁸ DRA–K, V, utklipp fra *Statsvennen* nr. 19, 19. mai 1824. Et slikt syn ble også forfektet av kronprins Fredrik i brev til generalitets- og kommissariatskollegiet i 1801. *Meddelelser fra krigsarkiverne*, bind 1, 265.

⁵⁰⁹ Dette blir av generalauditør Bergh oppgitt som en viktig grunn til at spissrotstraffen ble beholdt. Bergh, «Underdanigst Forestilling,» 19f.

⁵¹⁰ *Udkast til militær Straffelov*, 246f.

⁵¹¹ Se kapittel 5.

som var funnet skyldige i gjentatte tyverier til festningsarbeide på begrenset tid etter denne forordningens bokstav.⁵¹² Alle slaveristraffer på kortere tid enn livstid ble hos generalauditørene foreslått forandret til spissrotstraff. Grunnen var resolusjonen av 3. desember 1763 som nektet slaveridømte å gjeninntre i militærtjenesten.⁵¹³ Generalauditørene valgte da i stedet å henvise til straffebestemmelsene fra krigsartikkel 25, som dikterte spissrotstraff for tyverier.⁵¹⁴ Spissrotstraffen gav hæren mulighet til å gjeninnsette delinkventen i tjenesten så fort hans helse tillot det. Rekrutteringshensynet var åpenbart det tellende argumentet i disse tilfellene. Regelen om ærestap ved festningsarbeid kunne forandres ved et kongelig pennestrøk om det fantes vilje for det. Å røre ved denne regelen synes imidlertid ikke som et aktuelt alternativ. Således ble heller ikke festningsstraff, men fengselsstraff den straffen som overtok ved spissrotstraffens avskaffelse i Norge.

Oppsummering

Ved kronprins Fredriks maktovertagelse i 1784 lå veien åpen for et personlig styre etter Fredriks interesser. Det hersker liten tvil om at hæren spilte en sentral rolle i disse interessene. Således er det grunn til å tro at de kongelige resolusjonene som ble skrevet til hærens øverste militærjuridiske myndighet i hele perioden fra 1794 til 1814 gjenspeilet en utvikling akseptert av Fredrik. Disse resolusjonene var i all hovedsak identiske med forslagene forfattet av de ulike generalauditørene. Generalauditøren fungerte dermed som kongens forlengede arm inn i det militære rettsapparat.

Alle de fire generalauditørene sto for en praksis som inkluderte et høyt innslag av kongelige benådnings. Med utgangspunkt i Douglas Hays teorier har vi i dette kapitlet argumentert for at disse benådningsene, i tillegg til å utgjøre en nødvendig korrigerende av krigsrettens feilvurderinger og strenge dommer, også hadde grunnlag i en ønsket posisjon hos fyrstemakten. Ifølge Hay åpnet et strengt lovverk for store straffereduksjoner fra fyrsten. Gjennom slike reduksjoner, eller «formildelser» kunne kongen fremstå som nådig og således styrke lojalitetsbåndene til sine undersåtter. Det eksisterte en åpenbar disharmoni mellom de militære rettsreglene og den allmenne rettsoppfatning. Avstanden mellom disse gav Fredrik et handlingsrom med maktkonsoliderende potensial. Denne beleilige bevegelsesfriheten må ha virket dempende på fremdriften i retning av en strafferettsreform for hæren.

⁵¹² RA–G, VII, A, 23., sak 24 (1797); sak 67 (1800), 372–374; RA–G, VII, A, 24., sak 100 (1813).

⁵¹³ WB, bind 2, 360.

⁵¹⁴ SF, 263.

Spissrotstraffens utvikling falt inn i en tendens som også var fremtredende i hele det militære regelverket. I stedet for en avskaffelse av straffen (før i 1814 for Norges del) ble den igjennom siste halvdel av 1700-tallet endret for å gjøre den mindre alvorlig. Der strenge straffer ble beholdt i regelverket for å gi rom for straffereduksjoner, ble imidlertid spissrotstraffen beholdt også i de kongelige resolusjonene. Dermed peker spissrotstraffen også på et annet viktig aspekt ved de seiglivede krigslovene: De var konstruert for å gjelde militæretaten, og var således beregnet på et samfunn der særlige krav til disiplin og æresfølelse fordret straffer som reflekterte disse kravene. Spissrotstraffen gav de militære myndigheter en mulighet til å straffe hardt, raskt og avskrekkende, uten samtidig å frarøve delinkventen æren, og dermed også frarøve ham muligheten til å fortsette i tjenesten.

7. KONKLUSJON

Denne oppgaven har belyst disharmonien mellom Kristian 5.s militærlover og den rettspraksisen som ble ført i perioden mellom 1794 og 1814. Avstanden mellom lovverk og praksis peker på et sett med regler som hadde mistet aktualitet. Spørsmålet som studien da ønsket å besvare var hvorfor disse ikke ble erstattet av en ny militær straffelov.

De væpnede styrkene besatte rollen som den viktigste forsvarer av kongemakten. Denne rollen gav militærstanden en særegen posisjon i helstaten. Militærets ekstraordinære stilling ble bekreftet gjennom et separat lovverk og et eget jurisdiksjonsapparat. Bakgrunnen for lovverket var at det skulle fungere disiplinerende og lojalitetsbyggende, slik at styrkenes slagkraft kunne kanaliseres etter fyrstemaktens interesse. Som en følge av det unike kravet til disiplin ble krigsmennene – og da særlig de menige soldatene – tuktet gjennom et svært strengt lovverk, samt en omfattende bruk av korreksjonsretten. Denne gav rett til utstrakt bruk av pryl. Det store innslaget av vervede tropper virket utvilsomt til å påvirke lovverket i ytterligere skjerpene retning. De vervede hadde av et dårlig rykte hva gjaldt både moral og oppførsel. Drakoniske straffer ble som en følge legitimert i tankegangen om behovet for «skarp lut til skurvede hoder». Den norske hæren besto imidlertid i all hovedsak av utskrevet mannskap. I forkant av, og utover i vår periode endret tallforholdene mellom disse to seg, i favør utskrevne, også i Danmark.

Det militære lovverket, og retningslinjene for det militære jurisdiksjonsapparatet som var gjeldende for hæren på 1700-tallet og frem til 1814, var nedfelt i Kristian 5.s krigsartikler og krigsrettsinstruksjon fra 1683, samt forklaring over krigsrettsinstruksjonen fra 1703. Militærlovene skulle først gjelde i krigstider. Dette bidro ytterligere til å gi flere av de militære straffene en drakonisk karakter. Fra avslutningen av den store nordiske krig og til 1807 hersket det imidlertid en lang periode med fred, kun avbrutt av mindre trefninger.

Samme periode var vitne til humanistiske strømninger i toneangivende straffeteoretiske skrifter. Ulike straffeteoretikere tok også til orde for et mer rasjonelt straffesystem. Særlig torturpraksisen ble gjenstand for kritikk, men flere sentrale aktører i denne meningsutvekslingen ønsket også dødsstraffen og fyrstenes benådningspraksis til livs.

Sammen pekte disse omstendighetene på et lovverk i utakt med gjeldende forutsetninger og manglende støtte i en gjeldende allmenn rettsoppfatning. I løpet av 1700-tallet ble det fra myndighetene derfor lansert en strøm av forordninger, plakater, reskripter og lignende angjeldende militærlovene, som skulle bøte på dette misforholdet. Den omfattende produksjonen av lovgivende tekster vitner om det økende behovet for en gjennomgripende revidering av hele lovverket. I stedet for en ny lov som kunne erstattet alle de tidligere bestemmelsene, måtte krigsrettene forholde seg til hyppige endringer av varierende omfang. Disse enkeltjusteringene peker først og fremst på nødvendigheten av en helt ny straffelov. De er allikevel også med på å tegne et bilde av en faktisk justering av regelverket. Samtidig med en jevn strøm av nye bestemmelser ble det kommunisert fra fyrstemakten tanker om en forestående utarbeidelse av en ny militær straffelov. Dette førte paradoksalt nok også til at enkelte harde straffer ble stående, da forslag om forandringer ble avvist nettopp på bakgrunn av disse planene.

Hovedtendensen i disse bestemmelsene gikk for det første mot avskaffelse av torturen, som med all sannsynlighet særlig foregikk i forbindelse med forhørene. For det andre ble det i løpet av 1700-tallet forfattet en rekke lovendringer for å avskaffe eller svekke de alvorligste straffene. Det var særlig det brede spekteret av kroppsstraffer presentert i krigsartiklene som ble utsatt for stadige innskrenkninger. Det fantes imidlertid unntak fra denne tendensen. Gjeninnføringen av dødsstraff for desertering må regnes som det klareste eksempelet i så måte. Dette skjedde kun kort tid etter at det var gitt amnesti til samtlige desertører, og må leses som direkte utslag av den krigssituasjonen parolbefalingen ble forfattet under. Kanskje vel så iøynefallende er det derfor at spissrotstraffen overlevde helt frem til 1814. Denne svært brutale kroppsstraffen var en tilbakevendende reaksjon på et høyt antall forbrytelser i vår periode.

Parolbefalingen som igjen effektuerte krigsartikkel 61, og dermed dødsstraff for desertering, ble bare delvis fulgt opp av krigsrettene. Dermed tjener bestemmelsen som eksempel på et annet markant trekk ved perioden, nemlig krigsrettene problemer med å tilpasse seg de hyppige lovforandringene. Krigsrettene dømte ofte etter lover som var erstattet av nye, eller idømte straffer som manglet hjemmel i eldre så vel som nye lover. Treghet i, eller regelrett mangel på distribuering av lovtekster må ta noe av skylden for dette. Den viktigste forklaringen finnes dog med sannsynlighet i den manglende juridiske kompetansen i behandlingen av militære straffesaker. I saker som angikk menige soldater var auditøren den eneste representant i retten som var stilt overfor krav om juridisk skolering. I utgangspunktet dreide denne seg om en prøve som skulle avlegges for generalauditøren. Etter hvert ble også

auditørene møtt med krav om formell juridisk utdanning. Det utvidede kravet om juridisk utdanning også for auditørene må sees på som en reaksjon fra fyrstemakten på den omfattende feilbehandlingen i krigsrettene. Feilbehandlingsprosenten holdt seg allikevel høy også etter at denne forutsetningen for å bli auditør var kommet på plass. Det beskjedne reaksjonsmønsteret på slike forseelser kan imidlertid fortelle oss at generalauditøren ble sett på som tilstrekkelig garanti for en ønsket utvikling frem til en ny straffelov forelå. Generalauditørene sikret en solid lovkyndighet bak alle endelige avgjørelser i de alvorligste straffesakene, gjennom kontrolleringen av det juridiske grunnlaget for krigsrettens dommer.

Generalauditørene hadde en annen viktig funksjon. I deres instruksjoner forelå det også en klar oppfordring til å se på eventuelle omstendigheter som kunne tale til delinkventenes fordel og således virke reduserende på straffen. Selv om generalauditørens betenkinger i denne forbindelse i høy grad var preget av juridisk argumentasjon, viser protokollene oss at en rekke faktorer kunne lede til redusert straff for delinkventene. Formildelsene kunne variere fra mindre reduksjoner, som justering av beløp på bøter – til større reduksjoner som resulterte i at straffedømte ble spart for dødsstraff eller andre alvorlige straffer. Det samlede resultatet av generalauditørens forslag i perioden 1794–1814 viser oss at et flertall av sakene som ble vurdert, førte til nedsettelse i straff fra den opprinnelige dommen. På samme tid førte et svært begrenset antall saker til at delinkventen mottok en skjerpet straff. Gjennom sine forslag på straffeutmåling i enkeltsaker hadde dermed generalauditøren en svært konkret påvirkning på det generelle straffenivået. Dette ble imidlertid kun en realitet gjennom fyrstens tilslutning til generalauditørens forslag. Kun i et fåtall saker i perioden var det avvik mellom resolusjonsfremlegget og den resolusjonsteksten som ble sendt ut fra fyrstemakten.

Gjennom lesning av formildelsesstatistikken er det imidlertid noen sentrale momenter man bør merke seg. For det første varierte straffenedsettelsen fra sak til sak. For det andre endret grunnene til en slik reduksjon seg fra sak til sak. I den ene saken kunne det dreie seg om feilbehandling fra krigsrettens side, som måtte resultere i et forslag om lavere straff fra generalauditøren. I den andre kunne det være formildende omstendigheter som gikk på soldatens eller offiserens skussmål eller familiære situasjon. I den tredje saken kunne generalauditøren peke på presedens skapt av sine forgjengere i embetet – og således foreslo han dommer etter rettskilder utilgjengelige for krigsrettene. Slik kan man tenke seg et utvalg faktorer som var med på å bestemme verdien av en formildelse i hver av de ulike straffesakene. Det tredje aspektet, som kanskje til syvende og sist utgjør den største fellen i en ukritisk aksept av en klar formildelsestendens, er det problematiske med begrepet «formildelse» i det hele tatt i denne sammenheng. Et betydelig antall av de registrerte for-

mildelsene var i virkeligheten omgjøring fra en drakonisk straff til en annen litt lettere, men fortsatt brutal straff. Statistikken står dermed i fare for å peke i retning av en human behandling av de straffedømte som blir lite overbevisende ved nærmere ettersyn. Dette opphever ikke mulighetene for å tilskrive generalauditørene ønsket om en humanisering av straffeloven. Det er imidlertid av vesentlig betydning å se dette eventuelle ønsket i lys av rammene av 1700-tallets begrepsverden og handlingsrom.

Handlingsrommet for den mest synlige aktøren i min studie er i altoverveiende grad styrt av eneveldets maktkonsentrasjon. I sin stilling som den øverste militærjuridiske myndighet i Norge fikk generalauditørens betenkninger og forslag stor gjennomslagskraft. Det er imidlertid hevet over enhver tvil at makten var konsentrert rundt kronprins og senere kong Fredrik 6. Ingen deler av det maskineriet som drev Danmark-Norge var tillatt å bevege seg i en retning som kom i konflikt med fyrstens primære mål: å bevare sin posisjon og å bevare helstaten. Hæren spilte en avgjørende rolle for å nå disse målene. Derfor ble den også en gjenstand for Fredriks fulle oppmerksomhet. I en situasjon der betenkningene ble stilet direkte til kongen var det av vesentlig betydning å forfatte disse på en måte som fant fyrstens aksept. Dette kom til syne nettopp gjennom bruken av formildelsesbegrepet. Gjennom et fokus på den milde fyrstelige inngripen i straffen ble kongens nåde bekreftet for delinkventen, og eventuelle tilhørere eller tilskuere. Den kongelige nådes tilstedeværelse i den juridiske prosessen ble tydeliggjort i språket generalauditørene benyttet i sine betenkninger. Dette understreket at kongens endelige resolusjon kom som en følge av barmhjertighet – ikke som en følge av lovmessig nødvendighet. Kongen var ikke bundet av lovens bokstav og var derfor gitt frihet til å diktere straffer utenfor rammene satt av lovverket. Derfor var det også en «formildelse» når forbryterne ble idømt spissrotstraff, i tilfeller der fraværet av kongelig nåde ville ført til en mer alvorlig skjebne.

Rollen som den nådige far hadde sine tydeligste utslag når dødsdømte ble skjenket livet. Demonstrasjonen nådde sitt høydepunkt dersom forbryterne fikk opphevet sin dødsstraff i siste øyeblikk på retterstedet. I denne forbindelse er det grunn til å peke på Douglas Hays teori om maktkonsolidering gjennom et strengt lovverk. Ifølge Hay kunne benådningsinstitusjonen få det paradoksale resultat at jo strengere lover, jo mer barmhjertig kunne fyrsten fremstå. Harde straffer åpnet for betydelig benådning. I vår periode er det ingen tvil om at det militære lovverket åpnet for svært strenge straffer. Dette faktum gav rom for en utstrakt bruk av det kongelige benådningsinstituttet. Dersom Fredrik oppfattet sine nådeoppvisninger som lojalitetsfremmende, er det også overveiende sannsynlig at dette virket dempende på bevegelsen i retning av en ny straffelov. For å gjøre utarbeidelsen av en ny militær straffelov

som erstattet alle foregående bestemmelser hensiktsmessig, måtte loven nemlig oppfattes som entydig og konsekvent. Videre måtte reaksjonene stå til forbrytelsene slik at loven ikke kom i konflikt med allmenn rettsoppfattning. Resultatet av en slik bearbeidelse ville dermed enten tvinge kongen til å oppheve bruken av benådningene, eller å fortsette praksisen og dermed redusere straffene til et lavere nivå enn myndighetene så seg tjent med. Det første alternativet var utvilsomt det eneste sannsynlige, og det er grunn til å tro at Fredrik 6. møtte en slik mulighet med en betydelig grad av motvilje.

Militæretatens spesielle stilling i helstaten åpnet for at den ble behandlet på en særskilt måte av enevoldsmakten. I vår periode satt denne makten hos Fredrik 6. Vi vet samtidig at et av Fredriks fremste kjennetegn som monark var hans omfavelse av hæren. Utviklingen av hærens lovverk kunne som et resultat av dette følge en separat utvikling, styrt etter kongens ønsker. Dette kan ha bidratt til at militærlovene ble gjenstand for en viss beskyttelse mot opplysningfilosofenes angrep på straffenes brutalitet. Spissrotstraffen var en svært normal reaksjon på alvorlige forbrytelser i hæren, og således et godt eksempel i så måte. Denne straffen ble da også utelukkende brukt på militære. Dennes militære karakter kan ha bidratt til å holde den i live, og således hindret at en av de mest hensynsløse straffer i perioden ble avskaffet. I sammenheng med dette var det av vesentlig betydning at straffen i sin brutalitet allikevel ble oppfattet som «ærlig». Den militære æreskodeks fordret et straffesystem som opprettholdt en klar distinksjon mellom ærlige og uærlige straffer. Spissrotstraffen ble et alternativ der forbrytelsen var alvorlig, men ikke alvorlig nok til å frata delinkventen muligheten til å gjeninntre i militærtjenesten.

Hovedtrekkene i militærlovenes utvikling i vår periode må dermed kunne sies å være preget av sporadiske endringer i humaniserende retning. Tanken om en omfattende revidering av lovverket hadde lenge vært uttalt, men resulterte ikke i ny fullstendig militær straffelov. For å bøte på disharmonien mellom et foreldet lovverk og den rådende rettsoppfatning blant meningsberettigede, opererte det kongelige benådningsinstituttet gjennom generalauditørene. Gjennom dette fikk fyrstemakten en direkte innflytelse over straffenivået på de alvorligste forbrytelsene. Samtidig gav det mulighet til hyppige reduksjoner i straff, en faktor som med all sannsynlighet ble oppfattet av kongen som lojalitetsfremmende. Kristian 5.s militærlover ble dermed stående frem til 1814. Straffenivået avspeilet derimot i minkende grad lovtekstene fra 1683.

Epilog

Avgrensningen som lå i å velge generalauditørens protokoller som kildegrunnlag ble presentert innledningsvis i oppgaven. Protokollenes samlede saksmateriale er imidlertid av den størrelse at de i seg selv krever prioritering. Den militære rettspraksis ble i denne studien drøftet med utgangspunkt i de to største forbrytelsene, nemlig tyveri og desertering. Denne begrensningen førte til at andre forbrytelser ble nedprioritert. I senere studier kan man se for seg fokusering på utvalgte forbrytelser, hvor særlig de rene militære forbrytelsene tegner seg som relevante studieområder. Det militære lydighetssystemet generelt, og subordinasjonsforbrytelsene spesielt, er forskningsområder som behøver oppmerksomhet.

De mulighetene for å utvide kildegrunnlaget som ble presentert i innledningen, dreide seg primært om straffesakene som berammet militære mellom 1794 og 1814 som ikke ble registrert i det norske generalauditoriatets protokoller. Videre kan man se for seg en utvidelse av undersøkelsen, både geografisk og i tid. Her finnes det en rekke tenkelige muligheter. I arbeidet med denne oppgaven er det imidlertid særlig ett område som har tegnet seg som interessant – særlig i en eventuell forlengelse av tiden for studiet. Tidligere forskning på ulike former for frihetsberøvelse i det militære er mangelfull. Særlig fengselsstraffen er lite undersøkt. Fengselsstraffen dreide seg opprinnelig om arrest, og fengsel på vann og brød. Med avskaffelsen av spissrotstraffen i 1814 ble også «ensomt fængsel» introdusert som straff for flere forbrytelser.⁵¹⁵ Arbeidet med en ny kriminallov utløste fra 1828 omfattende undersøkelser i militæretaten om den fysiske og moralske virkningen av denne straffen – som for den straffedømte betydde ensom innesperring i en mørk celle i opp til 90 dager.⁵¹⁶ Debatten som fulgte av denne undersøkelsen gir også idehistorisk materiale til en mer omfattende studie i frihetsberøvelsens plass i den militære rettshistorie.

⁵¹⁵ *Anordning, angaaende Spidsrod-Straffens Afskaffelse*, 3–6.

⁵¹⁶ Se for eksempel *Om Maaden, hvorpaa Straf af eensomt Fængsel, ifølge officielle Meddelelser, anvendes i de norske Fæstninger, og ved Corrections-Indretningerne i Stockholm, samt denne Strafs Virkning i moralsk og fysisk Henseende* (Christiania, P. J. Hoppes Forlag, 1832). Denne undersøkelsen ble også fulgt med interesse i Danmark. DRA–K, V, kommissionsmateriale for kommissionene for den militære retsplejes reform.

FORKORTELSER

- DBL* Dansk biografisk Lexikon. Bind 1–14, 1887–1905.
- DRA* Rigsarkivet, Danmark
- JASa* Schmidt, Julius August S.: *Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1660–1813*. Bind 1 og 2, 1847.
- JASb* Schmidt, Julius August S.: *Forordninger, aabne Breve, Placater m. m. for kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1648–1813*. Bind 1 og 2, 1851–1852.
- KA* Krigsartikkel
- KI* Krigsrettsinstruksjonsparagraf
- LAT* Schmidt, Julius August S.: *Love, Anordninger, Tractater, Resolutioner, Kundgjørelser, Departementskrivelser, Circulærer m. m. for Kongeriget Norge*
- NBL* Norsk biografisk leksikon. Bind 1–19, 1923–1983.
- NHL* Imsen, Steinar og Harald Winge: *Norsk historisk leksikon*. 2. utgave.
- NL* Kong Christian den femtes norske lov: 15de april 1687; Med kongeloven 1665.
- PRG* Goiske, Peder Rosenstand: *Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands angaaende*.
- RA* Riksarkivet (Norge)
- Samling* Samling af Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner, Departementskrivelser m. m., som siden 1814 ere udkomne, i tidsfølgende Orden og udtogsviis udgiven samt forsynet med alphabetisk Register.
- SF* Schou, Jacob Henric: *Chronologisk Register over de Kongelige forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger som fra Aar 1670 ere udkomne*.
- SKL* *Salmonsens Konversations Leksikon*. 2. utgave.
- WB* Wessel Berg, Fr. Aug.: *Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660–1813*.

KILDER OG LITTERATUR

Utrykte kilder

RIGSARKIVET I KØBENHAVN (DRA)⁵¹⁷

Generalauditøren (DRA-G), katalognr. 0110-001:

F. Justitsprotokoller 1796-1813 mm.

Real-Registratur til Justitsprotokol Lit. S. 2/12 1796-9/12 1813. og

Justits-Protokol Lit. S 2. Dec. 1796 9. Dec. 1813.

V. Varia 1798-1950.

Historisk fremstilling af militær rettergang i Bayern, Belgien, Frankrig, Holland...

Generalitets- og kommissariatskollegiet, 1. Departement (DRA-GK), katalognr. 476:

1803-1842 Indkomne justitssager

1804: 1-6.

Kommissionene for den militære retsplejes reform (DRA-K), katalognr. 0110-001.

V. Kommissionsmateriale for kommissionene for den militære retsplejes reform.

RIKSARKIVET (RA)

Regiments og afdelingsarkiver ca 1720-1817 (RA-R), katalognr. 1256.0/04

EA-5427 Sønnafjelske generalkommando

L0041 Generalauditøren

L0042 Generalauditøren 1810-1814

⁵¹⁷ Med Statens Arkiver.

Generalauditoriatet 1689–1878 (RA–G), katalognr. 1256.6/10:

I: Instruxer, reglementer, fortegnelse over g.a., arkivregistratur og afleveringsdesignationer

IV: Journalsager:

6. Breve fra Danske Generalitets 1787–1806

7. Breve fra 1808–1811

8. Breve fra 1812–1815

VII: Justitsprotokoller.

A. for generalauditoriatet:

23. 8.8.1794 – 21.2.1803

24. 22.8.1803 – 28.6.1813

25. 28.6.1813 – 3.4.1815

VIII: Retssager og lignende

C. Concepter af «Relationer og betænkninger i justitsager»

1. g. a. Berghs concepter til relationer 1810–1815

Det kongelige norske generalitets- og kommisariatskollegium (RA–KG), katalognr. 1256.6/12:

C: Inkomne brev og lister

9. Fra generalauditoriatet i Norge

119. Do. 1779–1814.

Trykte kilder, litteratur og internettartikler

- Agøy, Nils Ivar. *For konge og fedreland? Offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890–1905*. Oslo: Den norske historiske forening, 2001.
- Amussen, Susan Dwyer. *An Ordered Society: Gender and Class in Early Modern England*. New York: Columbia University Press, 1988.
- Anker, C. J., red. *Oberst Nicolaj Tidemands Optegnelser om sit Liv og sin Samtid i Norge og Danmark 1766–1828*. Christiania: P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1881.
- Anners, Erik. *Den europeiske rettens historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1983.
- Anordning, angaaende Spidsrod-Straffens Afskaffelse ved den Norske Arme, og andre militaire Straffes Bestemmelse*. Christiania: C. Grøndahl, 1814.
- Antonsen, Kjell Ivar. *En kort beretning om Fredriksten festnings slaveri og arbeidsanstalt*. Halden: Foreningen Haldens Minder, 1985.
- Aune, Anne. *Avkriminalisering av leiermål: Ein studie av lov og rettspraksis i leiermålssaker i Nedre Telemark sorenskriveri 1727–1797*. Oslo: Tingbokprosjektet, 1994.
- Barstad, J. *Militær Justits i Norge for 200 Aar siden: Optegnelser fra Bergens Musæums Bibliothek*. Kristiania, 1879.
- Beattie, J. M. *Crime and the Courts in England 1660–1800*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Beccaria, Cesare. *On Crimes and Punishments and Other Writings*. Redigert av Richard Bellamy. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Berg, Arno. «Litt om skarpretterne i Oslo.» *St. Hallvard* 22 (1945): 131–52.
- Bergh, Christopher Anker Bergh. «Underdanigst Forestilling af 14 Marts 1814 til H.H. Prindsregenten, fra General-Auditoriatet for Land-Etaten, angaaende Spidrodstraffens Afskaffelse.» *Juridisk Repertorium* 1. Christiania: Boghandler Hjelms Forlag, 1818, 19–26.
- Berg, J. C. *Historisk Underretning om Landværnet, tilligemed nogle Efterretninger om Norges staaende Hær i Almindelighed*. Christiania: Chr. Grøndahl, 1830.
- Bergman, Martin. *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal*. Rättshistoriskt bibliotek. Bind 53. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning, 1996.
- Bibelen*. Oslo: Det norske bibelselskap, 1978.
- Blandhol, Sverre. «Quentin Skinner og rettsvitenskapshistorie.» I *Rett, historie, metode*. Rettshistoriske studier nr. 16. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 2. Redigert av Dag Michalsen, 37–64. Oslo: Institutt for offentlig rett, 2005, 37–64.
- Blikrud, Henrik. *Humanitet og militær jurisdiksjon: Generalauditør Ole Christopher*

- Wessels praksis 1777–1794. Retthistoriske studier nr. 13. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 10. Oslo: Unipub, 2004.
- Bugge Amundsen, Arne og Henning Laugerud. *Norsk fritenkerhistorie 1500–1850*. Oslo: Humanist forlag, 2001.
- Carlsen, Nina Hveem og Leif Thingsrud. «De i Krigen Blesserede og Faldne.» *[arkiv]magasinet* 2 (2006): 26–28.
- Charpentier, Gerhard. *Den militära straffrättens utveckling i Danmark*. København, 1986.
- Claver, Scott. *Under the lash: A history of corporal punishment in the British armed forces*. London: Torchstream books, 1954.
- Dansk biografisk Lexikon*. 19 bind. Utgitt av C. F. Bricka. Kjøbenhavn: Gyldendalske boghandels Forlag, 1887–1905.
- Dons, M. F. *Pligter for Underofficerer og Soldater ved den danske og norske Armee, af Infanterie Regimentets 3die Deel*. Trondhiem, 1808.
- Dyrvik, Ståle og Ole Feldbæk. *Mellom brødre 1780–1830*. Bind 7 i *Aschehougs Norgeshistorie*. Redigert av Knut Helle, Knut Kjeldstadli, Even Lange og Sølve Sogner. Oslo: Aschehoug, 1996.
- Daae, Ludvig. *Af Geheimeraad Johan v. Bülow's Papirer*. Christiania. Johan Dahls Forlag, 1864.
- . *Norske bygdesagn*. Christiania: J. W. Cappelens Forlag, 1870.
- . *Breve fra Danske og Norske, især i Tiden nærmest efter Adskillelsen*. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel, 1876.
- . *Det gamle Christiania 1624–1814*. 3. utgave. Christiania: Cappelen, 1924.
- Engdal, Odd R. «Rett, straff og straffemetoder.» I *Til Gevær! Det Søndenfjeldske Frivillige Musqueteer Corps*. Redigert av Tom Kristiansen, 14–20. Oslo: DSFMC, 1992.
- Ersland, Geir Atle og Terje H. Holm. *Krigsmakt og kongemakt 900–1814*. Bind 1 i *Norsk Forsvarshistorie*. Bergen: Eide, 2000.
- Evju, Håkon. *I revolusjonens skygge: En studie i den dansk-norske opplysningens politisering 1789–1799*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2008.
- Feldbæk, Ole. *Nærhed og adskillelse*. Bind 4 i *Danmark-Norge: 1380–1814*. Oslo: Universitetsforlaget, 1998.
- Floto, Inga. *Dødsstraffens kulturhistorie: Ritualer og metoder 1600–2000*. København: Museum Tusulanums Forlag, 2001.
- Foucault, Michel. *Overvåkning og straff: Det moderne fengsels historie*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal, 2008.

- Frey, Sylvia R. «Courts and Cats: British Military Justice in the Eighteenth Century.» *Military Affairs* 1 (1979): 5–11.
- Goiske, Peder Rosenstand. *Krigsret for den danske Landmagt*. Del 2. København: B. Brännich, 1801.
- . *Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands angaaende*. Del 1–4. Kjøbenhavn: A. og S. Soldins Forlag, 1803–1805.
- Gøbel, Erik. *Noreg: Tverregistratur over norgesrelevant materiale i Rigsarkivet i København*. Oslo: Riksarkivet, 2000.
- Gøbel, Erik og Knut Sprauten. *Kommenteret bibliografi til dansk-norsk historie 1536–1814: Især vedrørende centraladministrationen*. Kjøbenhavn og Oslo: Riksarkivet i Oslo og Rigsarkivet i København, 1997.
- Halvorsen, Marit. Ole *Christopher Wessel: En opplysningsjurist*. Rettshistoriske studier nr. 11. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 1. Oslo: Institutt for offentlig rett, 2004.
- Hay, Douglas. «Property, Authority and the Criminal Law.» I *Albion's Fatal Tree. Crime and Society in Eighteenth-Century England*. Redigert av Douglas Hay m.flere, 17–63. London: Allen Lane, 1975.
- Hedegaard, E.O.A. *Fredrik den sjette og «de røde fjær»*. 2 bind. København: Antikvariat Richard Levin, 1975.
- Hedegaard, Johan Christian. *Total-Register til Hr. Generalauditeur P. Rosenstand Goiske's Samling af Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, den danske Krigsmagt til Lands angaaende*. Kjøbenhavn, 1805.
- . *Reskripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands angaaende*. Del 2. Hefte 3. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandlings Forlag, 1814.
- Hobson, Rolf. *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500–1945: Samfunnsendring – statssystem – militærteori*. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2005.
- Holm, Edvard. *Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720–1814)*. 7 bind. Kjøbenhavn: G. E. C. Gad, 1891–1912.
- Holm, Terje H. *Hær og samfunn: En studie i de konsekvenser hærens organisasjon, rekruttering og finansiering hadde på det sivile samfunn på slutten av 1700-tallet, med særlig vekt lagt på forholdene i Østfold*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1978.
- Holm, Terje H. og Tom Kristiansen. «Politikk og garnisoner.» I *Bidrag til garnisonsbyenes historie*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 11. Redigert av Terje H. Holm og Tom Kristiansen. Oslo: Forsvarsmuseet, 1993: 7–13.

- Holst, Frederik. *Betragtninger over de nyere britiske Fængsler især med hensyn til Nødvendigheden af en Forbedring i Fangepleien i Norge*. Christiania: Jacob Lehmann, 1823.
- Imsen, Steinar og Harald Winge. *Norsk historisk leksikon*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1999.
- Jensen, Mogens Kragtig. «'Med Conduite, Raskhed og Orden' – det Fynske ridende Jægerkorps og episoden på Romsø i 1809.» I *Krig fra først til sidst: Festskrift til Knud J.V. Pedersen*. Redigert av Lars Bisgaard, Michael Bregnsbo, Finn Stendal Pedersen og Aage Trommer, 145–162. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2006.
- Jespersen, Knud J.V. «Clio og Mars: Militærhistoriens plads og rolle i historisk forskning.» I *Krigger og konger: Et streiftog i Nordens militærhistorie fra Syvårskrigen til den skånske krig 1560–1680*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 16, red. Terje H. Holm og Knud Arstad, 101–109. Oslo: Forsvarsmuseet, 1997.
- Jespersen, Leon. «1600-tallets danske magtstat.» I *Magtstaten i Norden i 1600-tallet og dens sociale konsekvenser*. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongres, bind 1, red. Erling Ladewig Petersen, 9–40. Odense: Odense Universitetsforlag, 1984.
- . «The Constitutional and Administrative Situation.» I *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, red. Leon Jespersen, 31–182. Odense: Odense University Press, 2000.
- Johannesen, Knut, Ole Kolsrud og Dag Mangset, red. *Håndbok for Riksarkivet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1992.
- Johansen, Geir-Otto. *Generaladvokaten og det militære rettsvesen: En historisk oversikt*. Militærjuridiske småskrifter nr. 12. Oslo: Generaladvokatembetet, 1997.
- Johansen, Jens. *Frederik VI.s Hær 1784–1814*. København: I kommission hos N. Olaf Møller. Heydes Bogtrykkeri, 1948.
- Kalkar, Otto. *Ordbog til det ældre danske sprog (1300–1700)*, bind 1–4, København: Universitets-Jubilæets danske Samfund, 1881–1907.
- Kant, Immanuel. «E: On the Rights to Punishment and to Grant Clemency.» I *The Metaphysics of Morals*. Redigert og oversatt av Mary J. Gregor og M. Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1996: 104–110.
- Kjeldstadli, Knut. «En freudiansk funksjonalist?» I *Norbert Elias: En sosiolog for historikere?* Tid og tanke nr. 1. Redigert av Tor Egil Førland, 91–102. Oslo: Historisk Institutt, Universitetet i Oslo, 1997.
- Kloppenborg, I. H. *En gammel Soldats Erindringer*. Kjøbenhavn: Fr. Wøldikes

- Forlagsboghandel, 1861.
- Kong Christian den femtes norske lov: 15de april 1687; Med kongeloven 1665.* Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Kongel. Forordninger og aabne Breve.* 52 Bind. København, 1683–1837.
- Krigs-Artikels-Brev og Krigsrets Instruction, udgivet den 9de Marts, samt Forklaring over Krigsrets Instructionen udgivet den 19de Juni 1703.* København: Johan Frederik Schultz, 1808.
- Krogh, Tyge. *Oplysningstiden og det magiske: Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel.* København: Samleren, 2000.
- Lange, P. H. W. *Den danske Generalstabs Historie.* Kjøbenhavn: Krigsministeriet, 1886.
- Lind, Gunner. «Den dansk-norske hær i det 18. århundrede: Optimering, modernisering og proffesionalisering.» (dansk) *Historisk tidsskrift* 86 (1986): 26–73.
- Lov, hvorved Lemlæstelses-Straffe, Brændemærke, Piinsler ved Dødsstraffe og Straf af Boeslods Forbrydelse afskaffes, og andre Straffe i disses Sted fastsættes, m. v.* Christiania: Chr. Grøndahl, 1815.
- McManners, John. *Death and the Enlightenment: Changing Attitudes to Death among Christians and Unbelievers in Eighteenth-century France.* Oxford: Oxford University Press, 1981.
- Matthiessen, Hugo. *Bøddel og galgefugl: Et kulturhistorisk forsøg.* Kjøbenhavn: Gyldendalske boghandel. Nordisk Forlag, 1910.
- . *De kagstrøgne: Et blad af prostitutionens historie i Danmark.* 3. udgave. København: Samleren, 1986.
- Meddelelser fra krigsarkiverne: Udgivne af generalstabten.* 9 bind. Kjøbenhavn: Gyldendalske boghandels forlag, 1883–1902.
- Meyers Konversations-Lexikon.* 4. Udgave. 16+3 bind. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1885–1892.
- Montesquieu, Charles de *The Spirit of Laws.* I *Great Books of the Western World.* Bind 35. Redigert av Mortimer J. Adler. Chicago: Encyclopædia Britannica Inc., 1996.
- Munro, Dana Carleto. *A Source Book Of Roman History.* Boston, D. C. Heath, 1904.
- Mykland, Knut. *Kampen om Norge 1784–1814.* Bind 9 i *Norges Historie.* Redigert av Knut Mykland. Oslo: Cappelen, 1978.
- Nagell, Olav Risøen. *Militære straffer og straffemetoder i eldre tid.* U.s.: Fredriksten festnings venner, 1997.
- Nakken, Alfhild. *Sentraladministrasjonen i København og sentralorganer i Norge 1660–*

1814. Riksarkivaren skriftserie 9. Oslo: Tano Aschehoug, 2000.
- Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. 38 bind. Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, 1904–1926.
- Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. Årgang 5. 1918.
- Norges offentlige utredninger (2003:15) *Fra bot til bedring: Et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste Informasjonsforvaltning, 2003.
- Norsk biografisk leksikon*. 19 bind. Kristiania/Oslo: H. Aschehoug & Co., 1923–1983.
- Nåvik, Ørnulf. *Verneplikts historie 950–1996*. Oslo: Elanders Forlag, 1996.
- Olsen, Gunnar. *Træhesten, hundehullet og den spanske kappe*. København: Rosenkilde og Baggers forlag, 1960.
- Olsen, Niels Finn. *Chr. V.s krigsartikelsbrev af 9. Marts 1683: En undersøgelse af den danske enevældes landmilitære straffelovgivning og proces samt en redegørelse for den forudgående og den senere lovgivning*. Licentiatafhandling i retshistorie. Københavns universitet, 1982.
- Om Maaden, hvorpaa Straf af eensomt Fængsel, ifølge officielle Meddelelser, anvendes i de norske Fæstninger, og ved Corrections-Indretningerne i Stockholm, samt denne Strafs Virkning i moralsk og fysisk Henseende*. Christiania: P. J. Hoppes Forlag, 1832.
- Pedersen, Sune Christian. «Duellen og den militære ære: Ritualisert vold i det danske officerskorps 1760–1900.» *Netmagasinet www.historie-nu.dk*, årgang 2006. www.historie-nu.dk/krigstema2.pdf. Hentet 10.11.2009.
- Petersen, Karsten Skjold. *Geworbne krigskarle: Hvervede soldater i Danmark 1774–1803*. København: Museum Tusulanums Forlag, 2002.
- . *Otte år i Danmark: En hvervet tysk soldats erindringer 1783–1791*. København: Tøjhusmuseet, 2005.
- Ramstad, Mads. *Soldat og håndverker: Spenninger mellom militære og sivile næringsrettigheter i garnisonsbyene på 1700-tallet*. Oslo: Tingbokprosjektet, 1996.
- Rasch-Engel, Rolf. *Soldat i Vinger leir: Trekk av garnisonslivet i en grensefestning*. Kongsvinger: Solør-Odal Historielag, 1982.
- Refsaas, Jørgen. *Fra Trøndernes Militærliv: Historiske Smaating*. Trondhjem: J. Kr. Mylkebusts bogtrykkeri, 1891.
- Rian, Øystein. «Et gufs av uhygge: Militære straffer på 1700-tallet.» I *Fagartiklar frå Telemark Distriktshøgskole*, Bø: Telemark Distriktshøgskole, 1979.
- . «Hva og hvem var staten i Norge?» I *Magtstaten i Norden i 1600-tallet og*

- dens sociale konsekvenser*. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongres, bind 1, red. Erling Ladewig Petersen, 73–98. Odense: Odense Universitetsforlag, 1984.
- . *Embetsstanden i dansketida*. Oslo: Samlaget, 2003.
- . *Maktens historie i dansketiden*. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003. Rapportserien, nr. 68. Oslo: Unipub, 2003.
- . «State, Elite and Peasant Power in a Norwegian Region, Bratsberg County, in the 17th Century.» I *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, red. Leon Jespersen, 183–248. Odense: Odense University Press, 2000.
- Rist, P. Fr. *Fra støvlet-tiden: Kulturhistorisk bidrag til det attende aarhundredes karakteristikk*. Kjøbenhavn: Andr. Fred. Høst & Sønns forlag.
- Rousseau, Jean Jaques. *Om samfunnspakten: eller Statens grunnsetninger*. Oslo: De norske bokklubbene, 2001.
- Salmonsens Konversations Leksikon*. 2. Utgave. København: J. H. Schultz Forlagsboghandel, 1915–1930.
- Samling af Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner, Departementskrivelser m. m., som siden 1814 ere udkomne, i tidsfølgende Orden og udtogsviis udgiven samt forsynet med alphabetisk Register*. Del 1 (1814–1826). Christiania: Guldberg & Dzwonkowski, 1837.
- Sandmo, Erling. *Tingets tenkemåter: Kriminalitet og rettsaker i Rendalen 1763–97*. Oslo: Tingbokprosjektet, 1992.
- . «The history of truth and the concept of violence.» I *Fact, fiction and forensic evidence: The potential of judicial sources for historical research in the early modern period*, red. Sølvi Sogner, 53–62. Oslo: Historisk Institutt. Universitetet i Oslo, 1997.
- Sandnes, Jørn. *Kniven, ølet og æren: Kriminalitet og samfunn i Norge på 1500- og 1600-tallet*. Oslo: Universitetsforlaget, 1993.
- Sandvik, Gudmund. *Det gamle veldet. Norske finansar 1760–79*. Oslo: Gyldendal, 1975.
- Sandvik, Hilde. *Kvinnens rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinnens myndighet i 1888*. Oslo: Unipub, 2001.
- Schmidt, Julius August S. *Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1660–1813*. Bind 1 og 2. Christiania: Chr. Tønsberg, 1847.
- . *Love, Anordninger, Tractater, Resolutioner, Kundgjørelser,*

- Departementsskrivelser, Circulærer m. m. for Kongeriget Norge*. Bind 1–3. Christiania: Chr. Tønsbergs forlag, 1849–1851.
- . *Forordninger, aabne Breve, Placater m. m. for kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1648–1813*. Bind 1 og 2. Christiania: Chr. Tønsberg, 1851–1852.
- Schou, Jacob Henric. *Chronologisk Register over de Kongelige forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger som fra Aar 1670 ere udkomne, tilligemed et nøiaktigt Udtog af de endnu giældende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge, forsynet med et alphabetisk Register. 1 Deel Som indeholder Kong Christian V Forordninger fra 1670 til 1699 samt nogle før hans Tid udkomne Anordninger*. Del 1. 2. udgave. København: Sacharias Breum, 1795.
- Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie*. 3. udgave. Oslo: Gyldendal, 2002.
- Seue, Werner Nicolai de. *Militaire Afhandlinger over viktige Sandheder for Soldaterstanden*. Christiania: Jacob Lehmann, 1813.
- Sharpe, J. A.: «‘Last Dying Speeches’: Religion, Ideology and Public Execution in Seventeenth-Century England.» *Past & Present* 107 (1985): 144–167.
- Sogner, Sølvi. «Conclusion: The Nordic Model», I *People Meet the Law: Control and conflict handling in the courts; The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*. Redigert av Eva Österberg og Sølvi Sogner, 267–276. Oslo: Universitetsforlaget, 2000.
- Solberg, Espen. *Militær jurisdiksjon: De militæres juridiske fordeler og ulemper ved Bergenhus garnison i årene 1684–1720*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 2000.
- Spierenburg, Peter. *The spectacle of suffering: Executions and the evolution of repression; from a preindustrial metropolis to the European experience*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Steppler, G. A. «British Military Law, Discipline, and the Conduct of Regimental Courts Martial in the Later Eighteenth Century.» *The English Historical Review* 102: 405 (1987): 859–886.
- Stoa, Nils Johan. *I hine hårde dage*. Oslo: Cappelen, 2003.
- Sverdrup, Georg, Ludvig Stoud Platou og Christopher F. Omsen, red., *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i Aaret 1814*, Hefte 1–6. Christiania: J. Lehmann og C. Grøndahl, 1814.
- Supphellen, Steinar. «Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet.» *Historisk Tidsskrift* 57 (1978): 152–186.

- Sørensen, Carl Th. *Frederik den sjettes fortrolige Brevvexling med Norge i aaret 1809*.
Kjøbenhavn: Gyldendalske boghandels forlag, 1889.
- Tamm, Ditlev, Claus Bjørn og Morten Westrup, red. *Til det almindelige bedste...
Generalprokurør Christian Colbiørnsens lovbetænkninger 1789–1802*. København:
Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2006.
- Tranberg, Anna. *Korn og Klasseskille 1660–1840*. Bind 3 av *Ringsakboka*. Brumunddal:
Brøttum, Ringsaker og Veldre historielag, 1993.
- Udkast til militær Straffelov for Kongeriget Norge med Motiver: Udarbeidet af en af
Stortinget i 1896 nedsat Kommission*. Kristiania: Aktie-Bogtrykkeriet, 1898.
- Ustvedt, Yngvar. *Slavene på Akershus: Historien om vårt strengeste fengsel*. Oslo: Cappelen,
1999.
- Vibæk, Jens. *Reform og Fallit 1784–1830*. Bind 10 av *Danmarks Historie*. Redigert av John
Danstrup og Hal Koch. København: Politikens Forlag, 1964.
- Weidling, Tor. *Eneveldets menn i Norge: Sivile sentralorganisasjoner og embetsmenn 1660–
1814*. Riksarkivaren skriftserie 7. Oslo: Riksarkivaren, 2000.
- Wessel Berg, Fr. Aug. *Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet
1660–1813*. Bind 1–4. Christiania: Cappelen, 1841–1845.
- . *Register til Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge
1660–1813*. Christiania: Cappelen, 1847.
- Österberg, Eva og Erling Sandmo. «Introduction.» I *People Meet the Law: Control and
conflict-handling in the courts; The Nordic countries in the post-Reformation and pre-
industrial period*. Redigert av Eva Österberg og Sølvi Sogner, 9–26. Oslo:
Universitetsforlaget, 2000.
- Øyrehagen Sunde, Jørn. *Speculum legale – Rettspegele: Ein introduksjon til den norske
rettskulturen si historie i eit europeisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget, 2005.
- . «‘Fra den andre siden av språket’ Passivitet, løgn og retorikk i
retten 1726–1796.» I *Rett, historie og metode*. Rettshistoriske studier nr. 16. Institutt
for offentlig retts skriftserie nr. 2. Redigert av Dag Michalsen, 91–122. Oslo: Unipub,
2005.
- Aall, Jacob: *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800 til 1815*. Bind 2.
Christiania: Cappelen, 1844.

NORSK BIOGRAFISK LEKSIKON PÅ NETT

på [http://www.snl.no/.hjelp/Norsk biografisk leksikon](http://www.snl.no/.hjelp/Norsk_biografisk_leksikon). Redigert av Knut Helle, Guri Hjeltnes, Even Lange, Lucy Smith og Lars Walløe. Oslo: Kunnskapsforlaget 1999–2005.

Bratberg, Terje. «Mathias Otto Leth Sommerhielm»,

[http://www.snl.no/.nbl_biografi/Mathias Otto Sommerhielm/utdypning](http://www.snl.no/.nbl_biografi/Mathias_Otto_Sommerhielm/utdypning), 2009–09–09.

Storsveen, Odd Arvid. «Christopher Anker Bergh»,

[http://www.snl.no/.nbl_biografi/Christopher Anker Bergh/utdypning](http://www.snl.no/.nbl_biografi/Christopher_Anker_Bergh/utdypning), 2009–09–09.

Storsveen, Odd Arvid. «Frederik Julius Kaas»,

[http://www.snl.no/.nbl_biografi/Frederik Julius Kaas/utdypning](http://www.snl.no/.nbl_biografi/Frederik_Julius_Kaas/utdypning), 2009–09–09.

DEN MILITÆRE RANGORDEN⁵¹⁸

Generalfeltmarskalk

Feltmarskalk

Feltmarskalkløytnant

General

Generalløytnant

Generalmajor

Oberst

Oberstløytnant

Major (premier- og sekond- og tertsmajor)

Kaptein/rittmester/skykkhauptmann

Stabskaptein (kapteinløytnant)/sekondrittmeister

Premierløytnant

Sekondløytnant

Fenrik/kornett/stykkjunker⁵¹⁹

Kommandørsersjant/sersjant/overjeger/vaktmeister/fyrverker

Fourer/kvartermester

Frikorporal

Korporal/overjeger/hoboist/trompeter/regimentstambur/bombarder

Visekorporal/gefroider/jeger/konstabel

Musketer/grenader/tambur/piber/tømmermann/underjeger/garder/rytter/dragon/husar/
underkonstabel

⁵¹⁸ Hentet fra Petersen, *Geworbne krigskarle*, 321.

⁵¹⁹ I kongelig parolbefaling av 2. juni 1809 ble det bestemt at kornett- og fenrikklassen i armeen i fremtiden skulle være opphevet. WB, bind 4, 807.

ORDLISTE⁵²⁰

Arbitrær: skjønnsmessig, vilkårlig

Boslodd: formue, eller hvis man var gift; halvparten av verdien i fellesboet

Charge: militær grad

Delinkvent: forbryter

Dragon: soldat på hest

Drakonisk: overdreven streng (etter den greske lovgiveren Drakon)

Gevorben: vervet

Inkvisisjon: forhør

Inkvisitt: en som var stilt til forhør

Kak: pæl eller støtte, hvor forbrytere ble fastbundet for å piskes

Kapitulasjon: soldatens vervekontrakt

Kårde, også kalt *klinge* eller *fuchtel*: Stikkvåpen.

Mundering: den militære utrustning, det vil si klær og våpen.

Mønstring: I denne sammenheng ment som troppesamling (betyr også inspeksjon av utstyr).

Tallionsprinsippet: Gjengjeldelsesprinsippet, ofte gjengitt som «øye for øye, tann for tann».

Verneting: den rettskrets eller rett, som en person hører inn under

⁵²⁰ Fra Tamm, Bjørn og Westrup (red.), *Til det almindelig bedste*, 337–351; Skjold Petersen, *Geworbne krigskarle*, 331–334; *NHL*, 290.

STATISTIKK 1794–1814

Tegnforklaring

a	festningsarrest
b	bøter
f	festningsarbeide/slaveri
F	formildelse
GA	følger generalauditørens innstilling
kn	på kongelig nåde
l	livstid
s	spissrot (200:12:2 indikerer mellom 200 mann, 12 ganger, fordelt på to dager)
S	stadfestelse
vb	vann og brød/ensomt fengsel

Sak	Nr.	Side	Grad på tiltalte	Forbrytelse	Dom	GAs betenkning	Kongen	Dato for betenkning	GAs
1		1–7	Kaptein	Trukket kårde og voldsom adferd	a 14 dg, 2. grad	S	GA	28.06.1794	
2		7–12	Nasjonalsoldat	2 leiermål med sin kones niese	f kn	F, vb 28	GA	20.09.1794	
3		12–15	Grenader	3. tyveri	s 200:12, f l	F, s200:12, f 2år	GA	20.09.1794	
4		16–18	Soldat	3. leiermål	f 3 år	F, vb 14	GA	04.10.1794	
5		18–27	Fenrik	bevæpnet angrepet en fenrik og en løytnant ute av stand til å forsvare seg	avskedigelse, uten tillatelse til å bære uniform eller felttegn	S	GA	18.10.1794	
6		18–27	Sekondløytnant	hevnangrep på en fenrik	a 1 mnd, 1. grad	F, frifinnelse	GA	18.10.1794	
7		18–27	Fenrik	klammeri	frifinnelse	S	GA	18.10.1794	
8		27–32	Fenrik	drap av våde	frifinnelse	S, etter avlagt ed om at han ikke visste geværet var ladd	GA	02.11.1794	
9		33–35	Reservedragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	15.11.1794	
10		33–35	Dragon	desertering	navn på galgen	F, ny sak ved tilbakekomst, men ikke navn på galgen da det mistenkes at han er død, og det således ville være vanærende på hans familie	GA	15.11.1794	
11		35–40	Underkonstabel	desertering	s 200:6, f 4 år	F, f 4 år	GA	18.02.1795	
12		40–46	Musketer	2. desertering, tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12, f 4 år	GA	21.03.1795	
13		46–50	Tambur	kval. tyveri	s 200:12, f l	F, s 200:12	GA	04.04.1795	
14		50–52	Landvern	2. leiermål	f kn, b	F, vb 14 dg	GA	04.04.1795	

15		52–59	Husar	bedrageri, desertering, intendert selvmord	s 200:12, b, f 3 år	F, s 200:12, b	f kn	02.05.1795
16		59–60	Grenaderkorporal	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	04.07.1795
17		61–63	Grenader	3. desertering	f l	S	GA	01.08.1795
18		63–64	Soldat	1. leiermål i forbudt ledd	vb 8 dg, f 3 år	F, vb 28 dg	GA	01.08.1795
19		65–67	Soldat	3. leiermål	b, vb 8 dg, f 3 år	F, vb 14 dg	GA	01.08.1795
20		65–67	Soldat	3. leiermål	b, vb 8 dg, f 3 år	F, vb 14 dg	GA	01.08.1795
21		65–67	Soldat	4. leiermål	f kn	F, vb 14 dg	GA	01.08.1795
22		67–68	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	29.08.1795
23		69–71	Musketer	3. desertering, tap av militærmateriell	s 200:12:2, f l	F, s 200:16:2	GA	29.08.1795
24		71–75	Korporal	1. leiermål	ed på sin uskyld	F, frifinnelse	GA	19.09.1795
25		71–75	Landvern	1. leiermål	ed på sin uskyld	S	GA	19.09.1795
26		75–79	Grenader	tyveri	s 200:12, f 2 år	S	GA	24.10.1795
27		75–79	Grenader	2. kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12, f 4 år	s 200:12, f l	24.10.1795
28		75–79	Tambur	vitende om ett tyveri, men holdt det hemmelig mot bestikkelser	s 20:8	S	GA	24.10.1795
29		79–80	Grenader	3. desertering, tap av militærmateriell	f l	F, s 200:12:2, opptjene tid på nytt	GA	24.10.1795
30		80–82	Grenader	3. desertering, tap av militærmateriell	f l	F, s 200:16:2	GA	24.10.1795
31		82–84	Musketer	3. tyveri	s 200:12, f 2 år	S	s 200:12	05.12.1795
32		84–88	Landvern	Vold og æreskrenkelser mot lensmann og sin egen familie	s 200:12, f l	F, s 200:8, f til han forsikrer sin bror om å ikke brenne ned hans gård	GA	12.12.1795
33	1	89–91	Musketer	4. desertering og tyveri	s 200:16:2, f l	F, f l	GA	30.01.1796
34	2	92–93	Korporal	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	27.02.1796
35	2	92–93	Reservedragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	27.02.1796
36	3	94–100	Artillerikaptein	insubordinasjon og underslag	miste sin charge, arrest til beløpet er tilbakebetalt	S	GA	17.03.1796
37	4	101–102	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	19.03.1796
38	4	101–102	Dragon	desertering	forholdes, da han ikke har rukket å avlegge ed		GA	19.03.1796
39	5	103–108	Grenader	mord	f l	S	GA	07.05.1796
40	5	103–108	Grenader	mord	f l	S	GA	07.05.1796
41	6	109–111	Grenader	kval. tyveri	s 200:12, f l	F, s 200:12:2	s 200:4	13.08.1796
42	7	111–115	Soldat	drap	halshugges, legeme til kirkegården, miste jord og hovedlodd	F, f l, jord og hovedlodd forbrutt	GA	27.08.1796
43	8	116–119	Nasjonalsoldat	drap av våde	b	S	boten betales av staten	27.08.1796
44	9	120–126	Landvern	mord	halshugges, hode på en stake	S	GA	03.09.1796
45	10	126–128	Underkonstabel	3. desertering, tyveri, tap av militærmateriell	s 200:8, f l	F, s 200:8, opptjene tid på nytt	GA	08.10.1796
46	11	128–137	Soldat	mord	frifinnelse	skjerpelse, f kn	GA	05.11.1796
47	12	137–139	Sekondløytnant	overfall og slagsmål	miste sin charge, kasseres	F, avskjedigelse uten tillatelse til å bære militær bekledning eller tegn	GA	05.11.1796

48	13	140–141	Skiløper	3. leiermål	f 3 år, b	F, vb 4 eller 6 dg	GA (6 dg)	05.11.1796
49	14	141–143	Soldat	1. leiermål i forbudt ledd	miste sin formue, f 2 år	F, vb 8 eller 6 dg	GA (6 dg)	12.11.1796
50	15	143–145	Musketer	3. desertering, 3. tyveri, tap av militærmateriell	s 200:12, f l	F, f l	GA	19.11.1796
51	16	146–150	Tøyhusforvalter	mangel i kasse	erstatning	S	GA	03.12.1796
52	17	151–154	Landvern	drap	frifinnelse	S	GA	10.12.1796
53	18	154–157	Soldat	drap av våde	erstatning (arbitrær kroppsstraff ved manglende formue)	S	GA	24.12.1796
54	19	158–160	Oberstløytnant	drap av våde	erstatning	S	GA	11.02.1797
55	20	160–168	Major	lovstridig bestyrelse av kompaniet	miste sin charge	S	GA	18.02.1797
56	20	160–168	Kaptein	lovstridig bestyrelse av kompaniet	miste sin charge	S	GA	18.02.1797
57	21	168–169	Kvinne, datter av en fyrverker	tyveri	tukthus 1 år	F, tukthus, 3 mnd	tukthus 6 uker	18.02.1797
58	22	170–186	Major	diverse lovstridige handlinger, bl. a subordinasjonsovertredelse	miste sin charge	F, a 3 mnd, 1. eller 2. grad	GA (2. grad)	18.02.1797
59	23	188–190	Grenader	3. tyveri	s 200:16:2, f l	F, f l	GA	24.06.1797
60	24	190–192	Grenader	desertering, 2. tyveri	f 4 år	F, s 200:16:2, opptjene tid på nytt	GA	15.07.1797
61	25	194–198	Tambur	kval. tyveri	f kn	s 200:6	GA	12.08.1797
62	26	198–201	Grenader	drap av våde	ved ed: f 6 mnd, uten ed: miste liv og hovedlodd	F, erstatning	GA (vb 8 dg, fordi han ikke har råd til erstatning)	12.08.1797
63	27	202–203	Musketer	desertering, tyveri	navn på galgen	S med klausul	GA	19.08.1797
64	28	204–207	Soldat	subordinasjonsforbrytelse mm.	s 200:12, f år	F, s 200:12:2	GA	09.09.1797
65	29	207–210	Musketer	3. desertering, kval. tyveri	kakstryking, brennemerkes, f l	F, kakstryking, f l	GA	30.09.1797
66	30	210–214	Nasjonalartillerist	drap	frifinnelse	S	GA	07.10.1797
67	31	214–216	Grenader	2. tyveri	f 5 år	F, s 200:16:2	GA	25.11.1797
68	31	214–216	Kvinne, grenaderkone	heleri	tukthus 1 mnd	F, vb 6 dg	GA	25.11.1797
69	32	216–218	Soldat	5. leiermål	b, vb 8 dg, f 3 år	F, vb 5 dg	GA	16.12.1797
70	32	216–218	Soldat	4. leiermål	b, vb 8 dg, f 3 år	F, vb 3 dg	GA	16.12.1797
71	33	218–230	Sekondløytnant	anholdt en skiltvakt, utfordret en offiser til duell	æresfornærmelser kjennes døde og maktesløse, forvaring	Flere feil hos krigsretten påpekes. G.a. mener løytnanten har gjort seg fortjent til kassering, men får kun avskjedigelse uten tillatelse til å bære militær bekledning eller –tegn	GA	03.03.1798
72	34	230–235	Feltskjærer	subordinasjonsovertredelse	a 2 mnd, 1. grad	S (men må frifinnes da han er den eneste legen i Moss og nærværende sogn.	GA	31.03.1798

73	35	235–237	Musketer	desertering, 2. tyveri, tap av militærmateriell	kakstryking, f l	F, s 200:12:2, opptjene tid på nytt	GA	19.05.1798
74	36	237–239	Konstabel	drap	frifinnelse	S	GA	21.07.1798
75	37	239–241	Underkonstabel	drap	frifinnelse	S	GA	21.07.1798
76	38	241–242	Underkonstabel	3. desertering, tyveri, tap av militærmateriell	f l	S	GA	04.08.1798
77	39	242–247 + 256	Landvern	mord	gripes med glødende tener, høyre hånd og hode avhugges og settes på steile og stake	F, høyre hånd og hode avhugges og sette på steile og stake, jord og hovedlodd forbrutt	GA	08.09.1798
78	40	247–256	Major	uriktigheter i kompanirullene	a 1 mnd, 1. grad	F, erstatning	GA	05.09.1798
79	40	247–256	Premierløytnant	uriktigheter i kompanirullene	a 3 mnd, 2. grad	S	GA	05.09.1798
80	41	256–258	Grenader	3. tyveri, uforbederlig skjødsløshet	f l	S	GA	22.09.1798
81	42	258–261	Soldat	1. leiermål i forbudt ledd	b, arbeide på bergverkene i 1 år	F, frifinnelse	GA	06.10.1798
82	43	261–262	Grenader	3. tyveri	f l	S	GA	13.10.1798
83	44	263	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	03.11.1798
84	45	264–265	Grenader	3. desertering	f l	F, f kn	GA	05.01.1799
85	46	265–267	Soldat	1. leiermål i forbudt ledd	b, arbeide på bergverkene i 2 år, tukthus ved mangel av bidrag	F, vb 4 dg	GA	16.02.1799
86	47	267–269	Grenader	hor med sin hustrus søster	b, f 3 år	F, vb 21 dg	GA	16.03.1799
87	48	269–273	Grenader	laget og utgitt falske bankosedler	f l	F, f kn	GA	30.03.1799
88	49	273–276	Kaptein	uriktigheter i sesjonsrullene	a 3 mnd, 3. grad	S	GA	04.05.1799
89	50	276–292	Generalmajor	injurier	frifinnelse	S	GA	18.05.1799
90	50	276–292	Generaladjutant	injurier	injurier erklæres døde og maktesløse, uverdigg til å bære militær bekledning eller –tegn	S	GA	18.05.1799
91	51	292–293	Soldat	desertering	navn på galgen, hovedlodd forbrutt	S med klausul	GA	08.06.1799
92	51	292–293	Soldat	desertering	navn på galgen, hovedlodd forbrutt	S med klausul	GA	08.06.1799
93	52	293–295	Grenader	3. kval. tyveri	kakstryking, f l	S	GA	29.06.1799
94	53	295–296	Soldat	drap	frifinnes for drapet, men dømt til s 200:4 for overfall	S	GA	29.06.1799
95	54	297–299 + 301	Musketer	mordbrann, tyveri	s 200:12, f kn	F, s 200:8 (frikjennes for mordbrannen)	GA	14.09.1799
96	55	299–300	Grenader	overfall og subordinasjonsforbrytelse	arkebuseres	F, s 200:16:2	GA	28.09.1799
97	55	299–300	Sersjant	subordinasjonsforbrytelse	degraderes til gemen i 3 mnd	S	GA	28.09.1799
98	56	301–303	Landvern	drap av våde	erstatning	F, frifinnes	GA	05.10.1799
99	57	303–305	Musketer	3. kval. tyveri	s 200:4, f l, hovedlodd forbrutt	F, s 200:16:2	s 200:12	02.11.1799
100	58	305–306	Landvern	2. hor	f kn	F, vb 18 dg	GA	16.11.1799
101	59	306–308	Landvern	Stiemandsverk	f l	S	GA	18.01.1800
102	60	309	Reservedragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	18.01.1800
103	61	309–314	Fenrik	etterlatenhet på vakt	a 2 mnd, 1. grad	skjerpelse, a 3 mnd, 2. grad,	GA	01.02.1800

						irrettesettelse foran alle rettens klasser		
104	62	314–316	Musketer	desertering, 3. tyveri	f kn	s 200:16:2, opptjene tid på nytt	GA	15.02.1800
105	63	316–325	Kaptein	underslag, flere uordner	kasseres	F, avskjedigelse uten tillatelse til å bære militær bekledning eller –tegn	GA	08.03.1800
106	64	325–333	Premierløytnant	overtredelse av subordinasjonslovene	a 3 mnd, 2. grad	a 2 mnd, 3. grad, irrettesettelse foran alle rettens klasser	a 3 mnd, 2. grad, alvorlig irrettesettelse	29.03.1800
107	65	333–339	Kaptein	subordinasjonsforbrytelse	charge forbrutt	F, a 3 mnd, 3. grad	GA	05.04.1800
108	66	339–340	Underkonstabel	3. tyveri, tap av militærmateriell	s 200:8, f l	F, f l	GA	19.04.1800
109	67	340–342	Grenader	2. tyveri	f 4 år	s 200:10	GA	17.05.1800
110	67	340–342	Grenader	2. tyveri	f 3 år	s 200:8	GA	17.05.1800
111	68	342–345	Soldat	trusler og kval. tyveri	f kn	S	GA	28.06.1800
112	69	345–346	Soldat	3. tyveri	f l	S	GA	19.07.1800
113	70	346–349	Dragon	hor	f 3 mnd	F, frifinnelse	GA	09.08.1800
114	71	349–351	Grenader	3. tyveri	f l	S	GA	06.09.1800
115	71	349–351	Grenader	3. tyveri	f l	S	GA	06.09.1800
116	72	351–358	Soldat	mord	f l	F, f kn	GA	13.09.1800
117	73	359–361	Landverndragon	2. hor	ved ed: frifinnelse, uten ed: vb 8 dg, f 2 mnd	skjerpelse, vb 10 dg. I tillegg til hor kan det også være snakk om leiermål i denne saken. Dersom han ikke avlegger ed på at han ikke er faren, skal han betale barnebidrag.	GA	20.09.1800
118	74	361–363	Grenader	3. desertering, 3. tyveri	f l	S	GA	04.10.1800
119	75	363–366	Skiløper	4. leiermål	f l	F, vb 4 dg	vb 8 dg	11.10.1800
120	75	363–366	Landvern	6. leiermål	f l, b	F, vb 4 dg	vb 8 dg	11.10.1800
121	76	366–367	Landvern	3. hor	f 3 år	F, vb 21 dg	GA	15.11.1800
122	77	368–371	Grenader	3. desertering, falskt pass	f l, resten av hans eiende til krigshospitalkassen	F, f l	GA	15.12.1800
123	78	371–372	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	03.01.1801
124	78	371–372	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	03.01.1801
125	79	372–374	Grenader	2. tyveri, bedrageri	f 3 år	s 200:12:2	GA	24.06.1801
126	80	374–376	Grenader	3. desertering, 2. tyveri	f l	S	GA	07.02.1801
127	81	376–380	Tambur	2. desertering, 2. kval. tyveri	kakstryking, f l	S	GA	11.04.1801
128	82	380–381	Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2	GA	02.05.1801
129	83	382–384	Underkonstabel	kval. tyveri	kakstryking, f l	S	GA	06.06.1801

130	83	382–384	Dragon	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12:2	GA	06.06.1801
131	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	arkebuseres	F, s 200:16:2, f l	GA	06.06.1801
132	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	arkebuseres	F, f l	GA	06.06.1801
133	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	s 200:16	F, s 200:12	GA	06.06.1801
134	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
135	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
136	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
137	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
138	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
139	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
140	84	384–389	Grenader	overtredelse av subordinasjonslovene	frifinnelse, men reservert ny tiltale for andre forseelser	S, med bortfall av ny tiltale	GA	06.06.1801
141	85	389–391	Grenader	3. desertering, 2. tyveri, tap av militærmateriell	s 200:8, f l	F, f l	GA	13.06.1801
142	86	391–396	Skarpskytter	insubordinasjon	henges	F, s 200:18:3, f l	GA	20.06.1801
143	86	391–396	Skarpskytter	insubordinasjon	henges	F, s 200:16:2, f l	GA	20.06.1801
144	86	391–396	Skarpskytter	insubordinasjon	s 200:16:2	F, s 200:8	GA	20.06.1801
145	86	391–396	Skarpskytter	insubordinasjon	s 200:8	F, s 200:4	GA	20.06.1801
146	87	396–398	Underkonstabel	kval. tyveri, tap av militærmateriell	kakstryking, f l	S	s 200:6, f l	18.07.1801
147	1	401 + 406–407	Reservedragon	ingen egentlig forbrytelse: tilbakevendt fra desertering	navn av galgen, frikjendt for infami	S		24.10.1801
148	2	401–406	Musketer	kval. tyveri og desertering	kakstryking, f l	F, s 200:12	GA	31.10.1801
149	3	407–408	Grenader	3. tyveri	f l	S	GA	14.11.1801
150	4	408–411	Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2	s 200:6	12.12.1801
151	5	411–414	Musketer	overfall	f l, boslodd forbrutt	S	GA	06.02.1802
152	6	415–418	Landvern	barnedrap i avsindighet	erstatning, forvaring hos venner eller øvrighet	S (forvaring hos øvrighet)	GA	27.03.1802
153	7	418–419	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	30.04.1802
154	7	418–419	Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	30.04.1802
155	8	419–421	Husar	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:6	GA	08.05.1802
156	9	422–423	Korporal	3. leiermål	b, vb 20 dg, f 3 år	F, vb 5 dg	GA	08.05.1802
157	10	423–423	Slave	voldsomt overfall på gevaldigeren	f l, boslodd forbrutt	S	GA	07.08.1802
158	11	430–437	Kvinne, datter av en profoss	tyveri	tukthus 2 år, fornærmelser erklæres døde og maktesløse	S	GA	14.08.1802
159	12	437–442	Grenader	3. desertering, 2. tyveri	f l	F, s 200:16:2, opptjene tid på nytt	GA	20.11.2802
160	13	442–	Grenader	4. leiermål	b, eller vb 36 dg.	F, vb 8 dg	GA	20.11.1802

		446			Deretter f 3 år			
161	14	446–448	Musketer	2. desertering, 2. tyveri	f l	F, s 200:16:2	GA	31.12.1802
162	15	448–449	Nasjonalsoldat	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2	GA	12.02.1803
163	16	450–452	Grenader	4. desertering, 3. tyveri, 2. tap av militærmateriell	s 200:12, f l	S	GA	19.02.1803
164	17	452–453	Grenader	desertering, dobbelt engasjement	s 200:4, f 2 år	F, s 200:4, opptjene tid på nytt	GA	05.03.1803
165	18	454–456	Landvern	kval. tyveri	s 200:16:2, f l	F, s 200:12	GA	12.03.1803
166	19	457–459	Nasjonalsoldat	3. tyveri, bedrageri	f l	F, s 200:12:2	GA	19.03.1803
167	20	459–462	Grenader	handel med falske bankosedler, tap av militærmateriell	miste høyrehånd	F, f l	GA	02.04.1803
168	21	462–465	Nasjonalsoldat	drap i nødverge	erstatning	S	GA	02.04.1803
169	22	465–469	Soldat	3. tyveri	f l	S	GA	21.04.1803
170	23		Tambur	mord	halshugging, hode på en stake, miste jord og boslodd	S	GA	04.06.1803
171	24		Sekondløytnant	falsk	miste sin charge	F, avskjedigelse	GA	15.10.1803
172	25		Landvern	hestetyveri	kakstryking, f l	F, f l	GA	22.10.1803
173	26		Grenader	2. tyveri	f l	F, s 200:12:2	GA	04.02.1804
174	27		Slave	5. tyveri	kakstryking, brennemerking, f l	F, 60 tamp fordelt på to dager	GA	24.03.1804
175	27		Slave	4. tyveri	kakstryking, brennemerking, f l	F, 50 tamp	GA	24.03.1804
176	27		Slave	tyveri	50 tamp	S	GA	24.03.1804
177	27		Slave	3. tyveri	f l	F, 50 tamp	GA	24.03.1804
178	27		Slave	3. tyveri	f l	F, 50 tamp	GA	24.03.1804
179	27		Slave	2. tyveri	24 tamp	F, 15 tamp	GA	24.03.1804
180	27		Gevaldiger	heleri	degradering, så s 200:6, deretter avskjediges	F, avskjediges	GA	24.03.1804
181	28		Konstabel	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:8	GA	28.04.1804
182	28		Konstabel	heleri	frifinnelse	S	GA	28.04.1804
183	29		Grenader	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2	GA	14.04.1804
184	30		Konstabel	røveri, 2. tyveri	miste livet og lagt på steile, miste hovedlodd	F, f l, miste hovedlodd	GA	26.05.1804
185	31		Kaptein	beskyldninger mot en kommisjon	a 3 mnd, 3. grad	F, a 1 mnd, 2. grad	GA	16.06.1804
186	32		Grenader	3. desertering, 2. tyveri	f l	S	GA	21.07.1804
187	33		Premierløytnant	overfall på en kaptein	arkebusering	F, miste sin charge, f l	GA	20.08.1804
188	34		Landvern	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12	GA	08.09.1804
189	35		Nasjonalsoldat	3. tyveri	f l	S	GA	08.09.1804
190	36		Grenader	3. desertering, 4. tyveri	s 200:12, f l	F, f l	GA	15.09.1804
191	37		Skiløper	4. leiermål	b, f 3 år	F, vb 14 dg	GA	29.09.1804
192	38		Musketer	3. desertering	f l	F, opptjene tid å nytt	GA	11.10.1804
193	39		Sekondløytnant	etterlatenhet på vakt	a 1 mnd, 3. grad	S	GA	04.11.1804
194	40		Musketer	3. desertering, 1. tyveri	s 200:6, f l	F, f l	GA	12.11.1804
195	41		Soldat	drap	miste livet, legeme begraves på kirkegården, miste hovedlodd	F, f l miste jord og hovedlodd	GA	26.11.1804
196	42		Musketer	desertering, 3. tyveri	GA sender betenkning før dom er falt	f l	GA	30.11.1804
197	43		Lettingfanterist	knivstikking	miste livet	F, s 200:12	GA	26.02.1805

198	44		Konstabel	3. desertering, tap av militærmateriell	f l	F, s 200:12:2, tjene opp tid på nytt	GA	14.03.1805
199	45		Musketer	4. tyveri	f l, miste hovedlodd	F, f l	GA	25.03.1805
200	46		Dragon	desertering, 3. tyveri	s 200:8, f l	F, f l	GA	28.03.1805
201	47		Nasjonalsoldat	kutyveri	kakstryking, f l	S	GA	15.04.1805
202	48		Nasjonalsoldat	3. leiermål	b, f 3 år	F, vb 5 dg	GA	03.06.1805
203	49		Musketer	3. desertering	f l	S	GA	06.06.1805
204	50		Trompeter	hestetyveri, trusler om mordbrann, handlet med falske bankosedler, omgjengelse mot naturen, tyveri	kakstryking, f l	F, f l	GA	17.06.1805
205	50		Dragon	tyveri	s 200:8	F, s 200:4	GA	17.06.1805
206	50		Reserve	tyveri	s 200:12	F, s 200:4	GA	17.06.1805
207	51		Grenader	drap	frifinnelse	S	GA	24.07.1805
208	52		Musketer	Stiemandsverk, tyveri	f l	S	GA	12.08.1805
209	52		Musketer	Stiemandsverk, tyveri	f l	S	GA	12.08.1805
210	53		Musketer	2. desertering, 3. tyveri, tap av militærmateriell	f l	S	GA	22.08.1805
211	54		Overkonstabel	desertering, kval. tyveri, tyveri, tap av militærmateriell	kakstryking, f l	F, s 200:12, opptjene tid på nytt som konstabel	GA	26.08.1805
212	55		Underjeger	med makt bortført en desertert slave fra Sverige	f 5 år	S	GA	16.09.1805
213	55		Skiløper	med makt bortført en desertert slave fra Sverige	f 2 år	S	GA	16.09.1805
214	56		Grenader	desertering, 3. tyveri	f l	S		08.01.1806
215	57		Soldat	kval. tyveri	kakstryking, f l	S	GA	17.02.1806
216	58		Nasjonalsoldat	vold mot sin far	miste arven etter sin far, f l	F, miste arven etter sin far, f kn	GA	24.04.1806
217	59		Musketer	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, f kn	GA	05.05.1806
218	60		Tambur	3. tyveri	f l	S	GA	08.05.1806
219	61		Konstabel	kval. tyveri, tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12:2	GA	28.05.1806
220	62		Landvern	drap	halshugges, miste hovedlodd	F, f l	GA	17.07.1806
221	62		Landvern	drap	halshugges, miste hovedlodd	F, f l	GA	17.07.1806
222	63		Grenader	3. tyveri	f l	S	GA	30.07.1806
223	64		Grenader	3. tyveri, desertering fra vakten	s 200:4, f l	F, f l	GA	13.08.1806
224	65		Dragon	desertering	navn på galgen	S med klausul	GA	28.08.1806
225	66		Kaptein	insubordinasjon	a 2 mnd, 3. grad	skjerpelse, tillegg om irrettesettelse foran rettens samtlige klasser)	GA	25.09.1806
226	67		Grenader	3. tyveri, intendert selvmord	kakstryking, f l	S	GA	10.11.1806
227	68		Musketer	3. tyveri, tap av militærmateriell, usømmelige talemåter mot en fourer	s 200:10, f l	F, f l	GA	13.11.1806
228	69		Musketer	3. desertering	f l	F, s 200:12:2, tjene tid på nytt	GA	20.11.1806
229	70		Grenader	2. tyveri	f l	F, s 200:12:2	GA	08.12.1806
230	71		Musketer	drap	halshugges, miste jord og hovedlodd	S	GA	30.12.1806
231	72		Konstabel	3. desertering i	s 200:12:2, f l	F, s 200:12:2,	GA	09.01.1807

				komplott, tyveri		tjene tid på nytt		
232	72		Konstabel	desertering i komplott, tyveri	frifinnelse	S	GA	09.01.1807
233	73		Musketer	3. desertering	f l	F, s 200:12, tjene tid på nytt	GA	02.02.1807
234	74		Børsemaker	hor	benektelsesed, eller vb 8 dg	S	GA	09.02.1807
235	75		Musketer	falsk, tyveri	miste hånd og boslodd	F, f l	GA	16.02.1807
236	76		Grenader	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2		02.03.1807
237	77		Landvern	med vitende handlet med falske bankosedler	miste hånd	F, f l	GA	30.04.1807
238	78		Kommandørser sjant	2. hor	f kn	F, vb 10 dg	GA	25.06.1807
239	79		Musketer	3. tyveri, tap av militærmateriell	f l	S	GA	09.07.1807
240	80		Nasjonalsoldat	Stiemandsverk	f l	S	GA	27.07.1807
241	81		Konstabel	3. tyveri	f l	S	GA	27.10.1807
242	82		Nasjonalsoldat	meddelaktighet i drap	frifinnes	S		15.03.1808
243	82		Nasjonalsoldat	meddelaktighet i drap	frifinnes	S		15.03.1808
244	83		Grenader	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, f l	GA	15.08.1808
245	84		Grenader	insubordinasjon i drukkenskap	s 200:12.2	S	GA	26.10.1808
246	85		Krigsfange	slått en skiltvakt på sin post	f l	F, 40 tamp	f kn	14.11.1808
247	86		Grenader	tyveri og desertering i drukkenskap	s 200:8	S	GA	26.12.1808
248	87		Landvern	drap	frifinnelse	S	GA	31.12.1808
249	88		Kaptein	insubordinasjon	a 2 mnd, 2. grad	skjerpelse, a 2 mnd, 3. grad	GA	14.01.1809
250	89		Musketer	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, f l	GA	19.01.1809
251	90		Grenader	desertering, ført våpen mot sitt fedreland	henges	F, f l	GA	04.03.1809
252	91		Musketer	desertering	s 200:8, tjene tid på nytt	skjerpelse, f kn	GA	04.03.1809
253	92		Musketer	absentering, 3. tyveri	f l	S	GA	16.03.1809
254	93		Kystvern	insubordinasjon	f 2 år	F, f 6 mnd		24.03.1809
255	94		Kystvern	insubordinasjon	f 2 mnd	S		05.04.1809
256	94		Kystvern	insubordinasjon	vb 15 dg	F, vb 14 dg		05.04.1809
257	94		Kystvern	insubordinasjon	vb 10 dg	S		05.04.1809
258	95		Fenrik	såret en annen	frifinnelse	S	GA	06.05.1809
259	96		Skarpskytter	desertering og forræderi	miste sitt liv i galgen	S	GA (men sender inn forslag til ny dom etter ny betenkning fra GA. Her blir det bestemt at skarpskytteren skal føres til retterstedet for der å få opplest sin benådning til s 200:16:2 og f l)	02.06.1809
260	97		Nasjonalsoldat	falskt vitnesbyrd	miste to fingre, forvises ut av kompani og regiment	F, f kn	s 200:8	24.05.1808
261	98		Korporal	med vitende handlet med falske bankosedler	miste hånd og ære	F, f kn	GA	02.06.1809

262	99		Musketer	desertering, tyveri	s 200:12, tjene tid på nytt	skjerpelse, f kn	GA	20.06.1809
263	100		Soldat	2. tyveri	f 3 år	s 200:8	GA	01.07.1809
264	100		Soldat	2. tyveri	f 3 år	s 200:8	GA	01.07.1809
265	101		Konstabel	absentering, 3. tyveri	f l	S	GA	07.08.1809
266	102		Underjeger	delaktighet i seddelforfalskning	s 200:6, avgives til marineregimentet	S	GA	14.08.1809
267	102		Underjeger	delaktighet i seddelforfalskning	frifinnelse	S	GA	14.08.1809
268	103		Musketer	tyveri	frifinnelse	S	GA	20.08.1809
269	104		Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2	GA	24.08.1809
270	105		Vaktmester	drap	miste sitt hode med øks, miste jord og hovedlodd	F, f kn	GA	30.08.1809
271	106		Grenader	kval. tyveri	kakstryking, f l, en stakk med dolk som er funnet hos ham tilintetgjøres i krigsrettens påsyn	F, f l, en stakk med dolk som er funnet hos ham tilintetgjøres i krigsrettens påsyn	GA	05.09.1809
272	107		Nasjonalsoldat	desertering, 2. tyveri	f l	F, f kn	GA	10.09.1809
273	108		Garnisonsauditør	insubordinasjon og flere konflikter med øvrighetspersoner	miste sin charge, fornærmelser erklæres døde og maktesløse	S	GA	02.10.1809
274	109		Musketer	drap	miste liv, hovedlodd og jord	F, f l, miste hovedlodd og jord	GA	13.09.1808
275	110		Grenader	mangler (antagelig tyveri/heleri)	frifinnelse	S	GA	17.10.1809
276	110		Soldat	4. tyveri	f l	S	GA	17.10.1809
277	110		Grenader	3. løsaktig omgang med en gift kvinne	vb 8 dg	F, frikjennelse	GA	17.10.1809
278	110		Soldat	tyveri	s 200:6	S (men da soldaten er død før straffen kan gis skal det kun trekkes erstatningsbeløp av hans bo)	GA	17.10.1809
279	111		Musketer	desertering	arkebuseres	F, f kn	GA	25.10.1809
280	112		Landvern	desertering	henges	F, f kn	GA	13.01.1810
281	113		Grenader	knivstikking	miste sitt liv	F, s 200:12	GA	14.01.1810
282	114		Landvern	desertering	vb 10 dg	S		24.01.1810
283	115		Grenader	desertering, 2. tyveri	f kn	s 200:12:2, tjene tid på nytt		26.01.1810
284	1		Hornblåser	intendert desertering	henges	F, s 200:12	GA	24.02.1810
285	1		Konstabel	vitende om en desertering uten å angi den skyldige	s 200:16:2	F, frifinnelse	GA	24.02.1810
286	1		Konstabel	vitende om en desertering uten å angi den skyldige	s 200:16:2	F, frifinnelse	GA	24.02.1810
287	2		Sersjant	kval. tyveri	miste sin charge, s 200:16:2, f l	F, degraderes til underkonstabel, s 200:8	GA	24.02.1810
288	3		Grenader	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12	GA	03.03.1810
289	4		Grenader	kval. tyveri	henges	F, kakstryking, f l	GA	12.04.1810
290	5		Grenader og reformeekorporal	vaktforseelse	s 200:16:2	F, vb 15 dg, uverdigg til i fremtiden å bære underoffisertittel	GA	07.05.1810
291	6		Tambur	laget falske skillingsstykker	frikjennelse	S		07.05.1810
292	6		Skarpskytter	med vitende handlet med falske skillingsstykker	frikjennelse	S		07.05.1810
293	7		Grenader	kval. tyveri	kakstrykes, f l	F, s 200:6	GA	24.05.1810

294	8		Konstabel	plyndring og mord	f l	S		12.08.1810
295	8		Konstabel	plyndring og mord	f 8 år	F, f kn		12.08.1810
296	8		Konstabel	plyndring og mord	f 4 år	F, f kn		12.08.1810
297	8		Konstabel	plyndring og mord	f 3 år	F, f kn		12.08.1810
298	8		Konstabel	plyndring og mord	frikjennelse	S		12.08.1810
299	8		Konstabel	plyndring og mord	frikjennelse, men vb 10 dg for uskikkelig for retten	S		12.08.1810
300	9		Konstabel	magasintyveri	f l	S		10.09.1810
301	10		Skiløper	innbrudd og tyveri	s 200:8	S		10.09.1810
302	11		Soldat	innbrudd og tyveri	kakstryking, f l	F, s200:12:2	GA	13.09.1810
303	11		Soldat	innbrudd og tyveri	kakstryking, f l	F, s200.12	GA	13.09.1810
304	12		Nasjonalsoldat	hestetyveri	kakstryking, f l	S		01.10.1810
305	13		Musketer	desertering, innbrudd og forsøk på mord	miste sitt liv	F, kakstryking, f l		01.10.1810
306	14		Tidligere major	injurier	b	S		29.10.1810
307	14		Kaptein	injurier	frifinnelse	S		29.10.1810
308	15		Halvmåneblåser	mytteri og opprør	henges	F, f kn	F, l	09.11.1810
309	15		Jeger	mytteri og opprør	henges	F, f kn	F, l	09.11.1810
310	16		Halvmåneblåser	desertering, tyveri	henges	F, s 200:8, tjene tid på nytt		22.11.1810
311	17		Soldat	overfall på en fransk keiserlig konsul	vb 5 dg	S		26.11.1810
312	18		Skiløper	drap av våde	b	F, frifinnelse		29.11.1810
313	19		Jeger	blodskam mot sin stedatter	halshugges, kropp brennes	F, f kn		13.12.1810
314	20		Kaptein	egennyttige forhold (underslag)	kasseres	F, avskjedigelse uten i fremtiden å kunne bære militær bekleddning eller -tegn	kasseres	20.12.1810
315	21		Kystvernsdivisjonssjef	pliktforsømmelse og lovstridige forhold	b, miste plassen som divisjonssjef, miste sitt geistlige embete (sogneprest) i 3 mnd	F, miste plassen som divisjonssjef		27.12.1810
316	22		Musketer	desertering	henges	F, f kn		06.01.1811
317	23		Dragon	2. tyveri, 3. heleri	f l	S	s 200:12	10.01.1811
318	24		Nasjonalsoldat	4. tyveri	kakstrykes, brennemerkes, f l	F, f l	GA	24.02.1811
319	25		Musketer	desertering	henges	F, tjene tid på nytt	GA	24.02.1811
320	26		Hornblåser	falsk	miste hånd, ære og boslodd	F, f l		01.04.1811
321	27		Korporal	desertering	henges	F, degraderes til musketer og tjene 6 år på nytt		10.04.1811
322	28		Korporal	desertering, tyveri	henges	F, degraderes til musketer, s 200:6, tjene 3 1/2 år på nytt		15.04.1811
323	29		Løytnant	forurettelser ved proviantutdeling	frifinnelse	S		30.04.1811
324	30		Det akershusiske dragonregiment s kassékommisjon	fordringer på en generalmajor	frifinnelse	S		08.05.1811
325	30		Generalmajor	fordringer på en kassékommisjon	b	S		08.05.1811
326	31		Musketer	2. desertering	galgen	F, s 200:6	s 200:12	30.05.1811
327	32		Landvern	tyveri	s 200:4	S		20.06.1811

328	32		Soldat	tyveri	vb 20 dg	S		20.06.1811
329	32		Soldat	tyveri	krumslutning 24 timer	S		20.06.1811
330	33		Kystvern	ulydighet	f 5 år	F, 3 år		24.06.1811
331	33		Kystvernstambur	ulydighet	f 2 år	F, vb 28 dg		24.06.1811
332	33		Rodeanfører	ulydighet	f 2 år	F, vb 28 dg		24.06.1811
333	34		Jeger	desertering	henges	F, s 200:12, overføres til musketerkorpset		08.07.1811
334	35		Nasjonalsoldat	bortgang fra vekten, tyveri	arkebuseres	F, s 200:12:2		08.07.1811
335	36		Nasjonalartillerist	drap	miste liv, hovedlodd og jord	F, f l		19.07.1811
336	37		Overkonstabel	røveri	f 6 år	F, degraderes til konstabel, s 200:12		29.07.1811
337	37		Musketer	røveri	frifinnelse	S		29.07.1811
338	38		Konstabel	desertering, bedrageri	miste livet	F, vb 15 dg, tjene tid på nytt		29.07.1811
339	38a		Nasjonalsoldat	heleri	tukthus 2 mnd	s 200:4		01.08.1811
340	39		Jeger	desertering, tyveri	henges	F, s 200:8, overføres til musketerkorpset ; der tjene tid på nytt		01.08.1811
341	40		Sekondløytnant	klammeri	frifinnelse	skjerpelse, a 4 uker		05.08.1811
342	40		Sekondløytnant	klammeri	a 3 mnd, 3. grad	S		05.08.1811
343	41		Musketer	desertering	henges	F, s 200:6, tjene tid på nytt		01.08.1811
344	42		Fourer	falsk	miste hånd, ære og boslodd	F, for alltid degradert til jeger, vb 20 dg	GA	19.09.1811
345	43		Konstabel	3. tyveri	f l	F, s 200:12	GA	19.09.1811
346	44		Musketer	desertering, tyveri	henges	F, s 200:12, tjene tid på nytt	GA	26.09.1811
347	45		Jeger	3. tyveri	frifinnelse	S, men overføres til musketerkompaniet, da han tidligere har gått spissrot for en tidliger forbrytelse (se forordning av 9. desember 1803)	GA	26.09.1811
348	46		Skiløper	falsk	s 200:8	S		17.10.1811
349	46		Nasjonalsoldat	falsk	krumslutning 48 timer	S		17.10.1811
350	47		Nasjonalsoldat	laget falske bankosedler	frifinnelse	S		28.10.1811
351	48		Nasjonalsoldat	hestetyveri	kakstryking, f l	F, vb 20 dg		28.10.1811
352	49		Premierløytnant	myndighetsmisbruk	a 3 mnd, 1. grad	S		28.10.1811
353	50		Løytnant	mislighet med proviant	a 3 dg	S		28.10.1811
354	50		Løytnant	mislighet med proviant	a 3 dg	S		28.10.1811
355	50		Fourer	mislighet med proviant	ny tiltale	F, frifinnelse		28.10.1811
356	50		Korporal	mislighet med proviant	ny tiltale	F, frifinnelse		28.10.1811
357	50		Regimentsskirurg	mislighet med proviant	erstatning	S		28.10.1811
358	50		Løytnant	mislighet med proviant	b	S		28.10.1811
359	50		Regimentskvartermester og auditor	mislighet med proviant	frifinnelse	S		28.10.1811
360	51		Landvern	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2		31.10.1811
361	52		Nasjonalsoldat	desertering og	henges	F, vb 15 dg		18.11.1811

				overgang til fienden				
362	53		Hornblåser	skadet seg selv med barberblad for å slippe spissrottdom	s 200:10	F, frifinnelse		19.12.1811
363	54		Underjeger	desertering, tyveri	henges	F, vb 20 dg, tjene tid på nytt		19.12.1811
364	55		Dragon	4. leiermål	b, f 3 år	F, vb 10 dg		06.02.1812
365	56		Premierløytnant	uorden i gatene	a 2 mnd, 2. grad	S		17.02.1812
366	56		Premierløytnant	uorden i gatene	a 2 mnd, 2. grad	S		17.02.1812
367	56		Sekondløytnant	uorden i gatene	a 6 uker	S		17.02.1812
368	57		Korporal	tyveri	degraderes til musketer for bestandig, s 200:4	S		29.02.1812
369	57		Skarpskytter	tyveri	frifinnelse	S		29.02.1812
370	57		Dimitert tambur	tyveri	frifinnelse	gir den tiltalte mulighet til å få prøvet dommen for en sivil domstol etter hans eget ønske		29.02.1812
371	58		Konstabel	5. tyveri	f l	S		09.03.1812
372	59		Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2		16.03.1812
373	60		Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12		02.04.1812
374	61		Nasjonalsoldat	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2		09.04.1812
375	62		Konstabel	3. tyveri	frifinnelse	S	GA	13.04.1812
376	63		Konstabel	3. tyveri	f l	S		27.04.1812
377	64		Musketer og dannebrogsmann	desertering	henges	F, miste ordenen til regimentet kan bevitte god oppførsel		11.05.1812
378	65		Musketer	drap av våde	ved ed: frifinnes, uten ed: erstatning	vb 15 dg		08.06.1812
379	66		Musketer	overfall og plyndring	frifinnelse, men vb 10 for å ha vært utenfor sitt kvarter etter tappenstrekk	S	GA	18.06.1812
380	67		Nasjonalsoldat	4. tyveri	frifinnelse	S	GA	29.06.1812
381	68		Underjeger	3. tyveri	f kn	F, s 200:12:2		29.06.1812
382	69		Konstabel	3. tyveri	f kn	s 200:12		02.07.1812
383	70		Overjeger og dannebrogsmann	overfall eller veifredsbrudd	degraderes for bestandig	F, miste ordenen, degraderes i 3 mnd, deretter vurderes om han igjen kan bære ordenen		27.07.1812
384	71		Musketer	desertering	henges	F, s 200:12, tjene tid på nytt		03.08.1812
385	72		Jeger, underoffiser og dannebrogsmann	ulydighet, natterangel og brudd på husfreden	degraderes til underjeger for bestandig	skjerpelse, degraderes til underjeger for bestandig, miste ordenen, slette ham fra fortegnelsen over dannebrogsmenn		03.08.1812
386	73		Skarpskytter	overfall, trusler, løsgjengeri mm.	frifinnelse	S		03.08.1812
387	74		Musketer	heleri	f l	F, s 200:12		20.08.1812
388	74		Musketer	heleri	frifinnelse	S		20.08.1812
389	75		Kaptein	mishandling av skyssbønder og skysshester	frifinnelse	skjerpelse, alvorlig irrettesettelse		07.09.1812
390	75		Premierløytnant	mishandling av skyssbønder og	a 1 mnd, 2. grad	S		07.09.1812

				skysshester			
391	76		Musketer	insubordinasjon	arkebuseres	F, s 200:12	14.09.1812
392	76		Musketer	insubordinasjon	f kn	F, vb 15 dg	14.09.1812
393	76		Musketer	insubordinasjon	f kn	F, vb 10 dg	14.09.1812
394	76		Musketer	insubordinasjon	s 200:6	F, frifinnelse	14.09.1812
395	77		Skiløper	falskt vitnesbyrd	miste to fingre, som en meneeder forvises fra kompani, bataljon og deres majestets riker og land	F, s 200:12	14.09.1812
396	78		Konstabel	desertering, 2. tyveri	henges	F, s 200:12, tjene tid på nytt	21.09.1812
397	79		Underjeger	4. tyveri med innbrudd	f l	S	22.10.1812
398	80		Premierløytnant	mishandling	a 1 mnd	S	26.10.1812
399	81		Musketer	2. desertering, 3. tyveri, tap av militærmateriell	henges	F, f l	02.11.1812
400	81		Musketer	4. tyveri, 4. heleri, tap av militærmateriell	f l	S	02.11.1812
401	82		Soldat	3. tyveri	f l	S	02.11.1812
402	82		Soldat	tyveri	s 200:6	S	02.11.1812
403	82		Soldat	tyveri	s 200:6	S	02.11.1812
404	82		Artillerist	tyveri	s 200:6	S	02.11.1812
405	82		Soldat	tyveri	s 200:6	S	02.11.1812
406	82		Soldat	tyveri	s 200:4	S	02.11.1812
407	82		Soldat	tyveri	(død under rettssaken)		
408	82		Jeger	heleri	b	vb 5 dg	02.11.1812
409	82		Soldat	tyveri, heleri	frifinnelse	S	02.11.1812
410	82		Soldat	tyveri, heleri	frifinnelse	S	02.11.1812
411	82		Soldat	tyveri, heleri	frifinnelse	S	02.11.1812
412	83		Nasjonalsoldat	overgang til fienden	henges, miste hovedlodd og jord	F, frifinnelse	05.11.1812
413	84		Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12:2	19.11.1812
414	85		Skarpskytter	flyktet med en annen manns hustru	miste sitt liv	F, s 200:8	23.11.1812
415	86		Kvinne, underoffiserkon e	tyveri	tukthus 6 mnd	F, tukthus 3 mnd	07.12.1812
416	87		Konstabel	desertering, tyveri	henges	F, s 200:12	21.12.1812
417	88		Dragon	slått sin far	miste sitt liv	F, vb 15 dg	21.12.1812
418	89		mangler				
419	90		Musketer	desertering, 4. tyveri	henges	F, f l	07.01.1813
420	91		Musketer	desertering	henges	F, s 200:8, tjene tid på nytt	07.01.1813
421	92		Konstabel	løsgjengeri	f 2 mnd	F, vb 5 dg	18.01.1813
422	93		Konstabel	desertering	s 200:10, tjene tid på nytt	F, tjene tid på nytt	01.02.1813
423	94		Musketer	2. desertering	henges	F, s 200:12	01.02.1813
424	95		Jeger	5. tyveri	kakstryking, brennemerkes, f l	F, f l	11.02.1813
425	96		Sekondløytnant	overfall	a 2mnd, 2. grad	F, a 4 uker	04.03.1813
426	97		Musketer	desertering, tyveri med innbrudd	henges	F, s 200:12:2, tjene tid på nytt	11.03.1813
427	98		Musketer	3. tyveri	s 200:12:2	F, s 200:10	11.03.1813
428	99		Skarpskytter	intendert forgiftning	miste sitt liv	F, f kn	11.03.1813
429	100		Skarpskytter og dannebrogsmann	tyveri	mangler (ikke dømt?)	vb 10 dg, miste dannebrogssorden og slettes fra listen over	22.04.1813

						dannebrogsmenn		
430	101		Musketer	desertering	henges	F, tjene tid på nytt		22.04.1813
431	102		Kjøpmann	pliktforsømmelse	f 1 år	b, uverdigg til å være anfører for Tromsø borgervæpning og landvern		22.04.1813
432	102		Kjøpmann	pliktforsømmelse	frifinnelse	mangler		
433	102		Jordbruker	insubordinasjon	f kn	F, vb 10 dg		22.04.1813
434	102		Kjøpmann	insubordinasjon	f 1 år	F, vb 10 dg		22.04.1813
435	103		Musketer	desertering	henges	F, vb 20 dg, tjene tid på nytt		06.05.1813
436	104		Musketer	desertering, 2. tyveri, tap av militærmateriell	henges	F, s 200:10, tjene tid på nytt		06.05.1813
437	104		Musketer	4. tyveri	frifinnelse	S		06.05.1813
438	105		Kaptein	vaktforseelse	a 1 mnd, 1. grad	S		06.05.1813
439	105		Underoffiser	vaktforseelse	vb 15 dg	S		06.05.1813
440	105		Soldat	vaktforseelse	vb 10 dg	S		06.05.1813
441	106		Skarpskytter	drap	frifinnelse, men vb 10 dg for å innlate seg i spill	F, frifinnelse		13.05.1813
442	107		Musketer	desertering	henges	F, s 200:8, tjene tid på nytt (må sende ny betenkning da første gikk tapt på overfarte til København: s 200:6)	GA	28.06.1813
443	108		Nasjonalsoldat	falsk	miste hånd, ære og boslodd	F, s 200:6 (må sende ny betenkning da den første gikk tapt på overfarten til København: vb 15 dg)	GA	28.06.1813
444	109		Premierløytnant	insubordinasjon	a 1 mnd, 2. grad	S	GA	05.07.1813
445	110		Fourer	desertering i komplott, falsk, tap av militærmateriell	henges	F, degradert til musketer for bestandig, s 200:12	GA	20.07.1813
446	110		Musketer	desertering i komplott, falsk, tap av militærmateriell	henges	F, s 200:12, kap på nytt	GA	20.07.1813
447	111		Nasjonalsoldat	desertering, tyveri, tap av militærmateriell	henges	F, s 200:10	GA	20.07.1813
448	112		Kaptein	insubordinasjon	1 mnd husarrest	S	GA	20.07.1813
449	113		Kystvernrodeanfører	uberettiget klage	b	S	GA (heretter av Kristian Fredrik)	30.07.1813
450	113		Kystvernrodeanfører	uberettiget klage	b	S	GA	30.07.1813
451	113		Kystvernrodeanfører	uberettiget klage	b	S	GA	30.07.1813
452	113		Kystvernunderoffiser	uberettiget klage	b	S	GA	30.07.1813
453	113		Kystvern	uberettiget klage	b	S	GA	30.07.1813
454	113		Kystvern	uberettiget klage	b	S	GA	30.07.1813
455	113		Kystvern	uberettiget klage	frifinnelse	S	GA	30.07.1813
456	113		Kystvernseksjonsforstander	myndighetsmisbruk, egennytte og uvitenhet i tjenesten	frifinnelse	skjerpelse, vb 5 dg	GA	30.07.1813
457	114		Nasjonalsoldat	kval. tyveri	kakstrykning, f l	F, s 200:6	GA	31.07.1813
458	115		Musketer	opprør og	s 200:12	S	GA	31.07.1813

				gjenstridighet mot politiet				
459	115		Jeger	opprør og gjenstridighet mot politiet	s 200:8	S	GA	31.07.1813
460	115		Musketer	opprør og gjenstridighet mot politiet	s 200:8	S	GA	31.07.1813
461	116		Tidligere grenader	desertering, tap av militærmateriell	s 200:4, tjene tid på nytt	F, tjene tid på nytt	GA	03.08.1813
462	117		Musketer	desertering, 3. tyveri, ran, falsk	henges	F, f l	GA	06.08.1813
463	118		Musketer	3. desertering, tap av militærmateriell	henges	F, f kn	GA	20.08.1813
464	119		Musketer	desertering	henges	F, vb 10 dg	GA	20.08.1813
465	120		Skarpskytter	3. tyveri	kakstryking, f l	F, f l	GA	04.09.1813
466	120		Musketer	3. tyveri	f l	S	GA	04.09.1813
467	120		Musketer	3. tyveri	f l	S	GA	04.09.1813
468	120		Musketer	tyveri	s 200:16:2	F, s 200:10	GA	04.09.1813
469	120		Skarpskytter	tyveri	s 200:8	F, s 200:6	GA	04.09.1813
470	120		Tambur	tyveri	s 200:8	F, s 200:6	GA	04.09.1813
471	120		Skarpskytter	tyveri	s 200:6	F, s 200:4	GA	04.09.1813
472	120		Nasjonalsoldat	heleri	ny tiltale	F, frifinnelse	GA	04.09.1813
473	120		Skarpskytter	heleri	frifinnelse	S	GA	04.09.1813
474	121		Musketer	desertering	henges	F, vb 15 dg	vb 10 dg	05.09.1813
475	122		Musketer	desertering i komplott, tyveri	henges	F, s 200:6	GA	05.09.1813
476	123		Landvern	mishandling av sin mor	halshugges	F, f l	GA	10.09.1813
477	124		Konstabel	4. tyveri	kakstryking, brennemerking, f l	F, f l	GA	14.09.1813
478	125		Landvern	tyveri	vb 10 dg	S	GA	27.09.1813
479	126		Underoffiser	tyveri	degraderes til musketer, s 200:8	S	s 200:6	27.09.1813
480	126		Jeger	tyveri	s 200:4, tjene resten av sin tid som musketer	S	vb 10 dg	27.09.1813
481	126		Musketer	tyveri	s 200:4	S	vb 10 dg	27.09.1813
482	126		Musketer	tyveri	s 200:4	S	vb 10 dg	27.09.1813
483	127		Musketer	desertering i komplott	henges	F, s 200:6	GA	05.10.1813
484	128		Musketer	desertering	henges	F, vb 15, tjene tid på nytt	GA	14.10.1813
485	129		Musketer	desertering i komplott	henges	F, s 200:4, tjene tid på nytt	vb 10 dg	22.10.1813
486	130		Nasjonalsoldat	3. tyveri og innbrudd	kakstryking, f l	S	GA	25.10.1813
487	130		Nasjonalsoldat	tyveri	s 200:6	S	GA	25.10.1813
488	131		Landvern	stukket ild på en mølle	frifinnelse	skjerpelse, erstatning eller vb 15 dg	GA	25.10.1813
489	131		Skarpskytter	stukket ild på en mølle	frifinnelse	S	GA	25.10.1813
490	131		Skarpskytter	stukket ild på en mølle	frifinnelse	S	GA	25.10.1813
491	132		Nasjonaljeger	3. tyveri	f l	F, s 200:12	GA	25.10.1813
492	133		Nasjonalsoldat	insubordinasjon				30.10.1813
493	133		Nasjonalsoldat	insubordinasjon				30.10.1813
494	133		Nasjonalsoldat	insubordinasjon				30.10.1813
495	133		Nasjonalsoldat	insubordinasjon				30.10.1813
496	133		Nasjonalsoldat	insubordinasjon				30.10.1813
497	134		Musketer	bortgang fra sin vakt	arkebuseres	F, s 200:10	GA	20.11.1813
498	135		Musketer	sovnet på post som skiltvakt	arkebuseres	F, s 200:10	GA	27.11.1813

499	135		Musketer	sovnet på post som skiltvakt	arkebuseres	F, s 200:6	GA	27.11.1813
500	136		Konstabel	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, s 200:12	GA	03.12.1813
501	137		Soldat	desertering	henges	F, frifinnelse	GA	04.12.1813
502	138		Nasjonalkonstabel	desertering, tap av militær- og sivilmateriell	vb 15 dg	F, vb 10 dg	GA	13.12.1813
503	139		Musketer	3. tyveri	f l	F, s 200:12	GA	14.01.1814
504	140		Soldat	tyveri	frifinnelse	S	GA	21.01.1814
505	141		Nasjonalsoldat	desertering, tyveri	henges	F, s 200:6	GA	18.02.1814
506	142		Nasjonalunderjeger	tyveri med innbrudd	frifinnelse	S	GA	28.02.1814
507	143		Kystvern	tjenesteforsømmelse	f kn	F, vb 5 dg	GA	16.03.1814
508	143		Kystvern	tjenesteforsømmelse	f kn	F, vb 5 dg	GA	16.03.1814
509	144		Matros	tyveri på sin post	kakstryking, f l	F, f l	GA	21.03.1814
510	145		Musketer	utgivelse av falske skillingssedler	frifinnelse	S	GA	21.03.1814
511	146		Musketer	desertering, røveri, tyveri	henges	F, kakstryking, f l	GA	28.03.1814
512	147		Soldat	3. tyveri	f l	S	GA	16.04.1814
513	148		Kaptein	korreksjonsrettsmisbruk	irrettesettelse av preses	S (kapteinen skal også gjøres oppmerksom på generalauditøren s misnøye)	GA	16.04.1814
514	149		Livtidsslave	4. tyveri	kakstryking, brennemerkning, f l	saken avvises da slavers forbrytelser skal behandles av sivil rett	GA	
515	149		Nasjonalsoldat	3. tyveri	s 200:16:2	f 1 eller 2 år	GA	18.04.1814
516	149		Landvern	heleri	vb 5 dg	skal ikke sendes inn for kongelig resolusjon	GA	
517	149		Livtidsslave	utbrudd fra slaveriet	24 tamp	skal ikke sendes inn for kongelig resolusjon	GA	
518	150		Underjeger	kval. tyveri	kakstryking, f l	S	GA	02.05.1814
519	150		Underjeger	forlatt sin post	frifinnelse	skjerpelse, vb 5 dg	GA	02.05.1814
520	151		Matros	desertering, 3. tyveri	kakstrykes, f l	F, f l	GA	09.05.1814
521	151		Matros	desertering, tyveri	150 slag med katten, f l	F, 3x27 slag med katten	GA	09.05.1814
522	152		Nasjonalartillerist	4. tyveri	f l	S	GA	09.05.1814
523	152		Soldat	heleri	f l	F, f kn (men minimum 4 år)	GA	09.05.1814
524	153		Korporal	forsøk på tyveri	degraderes til musketer for bestandig, vb 10 dg	S	GA	26.05.1814
525	154		Jeger og dannebrogsmann	tumultuarisk forhold	vb 25 dg	F, vb 10 dg, fratas ordenen i samme periode	GA	30.05.1814
526	155		Musketer	unnnvikelse, 2. tyveri	f 4 år	F, f 3 år	GA	30.05.1814
527	155		Musketer	tyveri	vb 10 dg	S	GA	30.05.1814
528	156		Sjøkaptein	myndighetsmisbruk eller injurier	b	F, mindre bot	GA	06.06.1814
529	157		Matros	forfalskning av bankosedler	miste ære og hode	F, f l	GA	13.06.1814
530	158		Matros	2. desertering, tyveri	150 slag med katten, f 3 år	F, 2x27 slag med katten	GA	13.06.1814
531	158		Matros	heleri	27 slag med katten	F, frifinnelse	GA	13.06.1814
532	159		Landvern	2. tyveri	f 5 år	F, f 4 år	GA	20.06.1814
533	159		Dragon	heleri	vb 10 dg	skal ikke sendes inn for kongelig resolusjon	GA	

534	160		Jeger	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, f l		05.07.1814
535	161		Båtsmann og materialregnskapsfører	kval. tyveri og heleri	degraderes til matros, 27 slag med katten, f 3 år	F, degraderes til matros, 2x27 slag med katten	GA	11.07.1814
536	161		Halvbefaren matros	kval. tyveri og heleri	2x27 slag med katten, f 1 år	F, 27 slag med katten	GA	11.07.1814
537	161		Halvbefaren matros	kval. tyveri og heleri	2x27 slag med katten	F, 2x27 slag med tamp	GA	11.07.1814
538	161		Søevant matros	kval. tyveri og heleri	27 slag med katten	F, frifinnelse	GA	11.07.1814
539	161		Søevant matros	kval. tyveri og heleri	27 slag med katten	F, frifinnelse	GA	11.07.1814
540	162		Korporal	seddelforfalskning	miste ære og liv	F, f kn	GA	18.07.1814
541	163		Musketer	2. tyveri	f 4 år	S		26.07.1814
542	164		Dragon	2. tyveri	f 5 år	F, f 4 år	GA	23.08.1814
543	165		Landvern	kval. tyveri	kakstryking, f l	F, vb 15 dg		23.08.1814
544	166		Dragon	2. tyveri	f 5 år	F, f 3 år		23.08.1814
545	167		Underoffiser	falsk	miste hånd og ære	F, f kn		23.08.1814
546	168		Kaptein	egennyttige forhold og krenkelser mot sine undersåtter	miste sin charge	S		29.08.1814
547	168		Premierløytnant	dellaktighet i egennyttige forhold og krenkelser mot sine undersåtter	alvorlig irrettesettelse	S		29.08.1814
548	168		Premierløytnant	dellaktighet i egennyttige forhold og krenkelser mot sine undersåtter	frifinnelse	S		29.08.1814
549	168		Kommandørser sjant	dellaktighet i egennyttige forhold og krenkelser mot sine undersåtter	krumslutning i 24 timer	S		29.08.1814
550	168		Fourer	dellaktighet i egennyttige forhold og krenkelser mot sine undersåtter	krumslutning i 48 timer	S		29.08.1814
551	169		Skarpskytter	kval. tyveri	Henges	F, kakstryking, f l		02.09.1814
552	170		Underoffiser	utroskap og utillatelig handel	hudstrykes med 27 slag, brennemerkes, f l	F, f l		06.09.1814
553	170		Matros	utroskap og utillatelig handel	hudstrykes med 27 slag, brennemerkes, f l	F, 54 slag med tamp		06.09.1814
554	170		Underoffiser	utroskap og utillatelig handel	27 slag med katten	F, degraderes til matros for bestandig		06.09.1814
555	170		Matros	utroskap og utillatelig handel	81 slag med tamp	F, 27 slag med tamp		06.09.1814
556	170		Matros	utroskap og utillatelig handel	81 slag med tamp	F, 27 slag med tamp		06.09.1814

GENERALAUDITØRBIOGRAFIER⁵²¹

1794–1795

Fredrik Julius Kaas

Født 24.08.1758 i København. Død 11.01.1827 i København.

Innehadde en rekke viktige embeter etter dette, blant annet høyesterettsjustitiarius, president i Danske kancelli, justisminister og geheimstatsminister.

Kammerjunker (1782), Kammerherre (1792), Ridder Dannebrogen (1803), Dannebrogsmann (1808) og Elefantridder (1815).

1795–1801

Anker Vilhelm Fredrik Bornemann

Født 26.07.1763 i København. Død 19.07.1854 i Tårnbæk.

Senere blant annet generalauditør i Danmark og hertugdømmene, høyesterettsassessor og justitiarius.

Ridder Dannebrogen (1810), kommandør (1824), storkors (1826). Adlet (1811), Dannebrogsmann (1813), Geheimekonfereseråd (1828) og generalmajors rang (1809).

1801–1810

Mathias Otto Leth Sommerhielm

Født 22.08.1764 i Kolding. Død 15.11.1827 i Stockholm.

Statsråd etter unionsoppløsningen og senere statsminister i Stockholm frem til sin død.

Ridder Dannebrogen (1812), Ridder Nordstjernen (1815), kommandør (1817), Serafimerordenen (1823).

1810–1825

Christopher Anker Bergh

Født 28.10.1764 i Sørum. død 17.05.1825 i Kristiania.

Generalauditør frem til sin død. Satt i riksforsamlingen i 1814. Senere stortingsmedlem.

Kammerherre (1814).

⁵²¹ Etter Tor Weidling, *Eneveldets menn i Norge*, 131; 136f; 224f; 294.